

ΑΡ. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΖΑΝΤΙΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Πλακατογράφικη από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Πολιτικής
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ, 1975

ΑΡΙΣΤΕΙΑΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ
ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΩΡΕΑΝ

Έπιμέλεια : ΣΠΥΡΟΣ Κ. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ

Είκόνες έξωφύλλου : 'Ο Μέγας Κωνσταντίνος προσφέρει τήν Πόλη στή Θεοτόκο.
Ψηφιδωτό Ιθου αι. ἀπὸ τῇ νότια εἰσοδο τῆς Ἀγίας Σοφίας (λεπτομέρεια).
Στήν ἄλλη ὁψη : Κέντημα ἀπὸ βυζαντινὸ μεταξωτὸ ὑφαντό.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΝΟΙΕΣ
ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ
ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ, 1975

ΑΧΙΟΥ ΒΟΥΛΟΥΠΑ ΗΛΙΤΙΚΑ

ΠΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ

ΒΑΣΙΤΙΝΗ ΙΖΤΟΡΙΑ

Ε. ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Τὸ βιβλίο ἀρχικὰ γράφτηκε στὴ σειρὰ ἐκδόσεων «Σχολῆς Μωραΐτη». Ο ΟΕΔΒ ἔλαβε τὰ δικαιώματα γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1975 - 76.

3. Διαίρεση της ιστορίας
σύγχρονος : υστέρηση υπόκλητοι υπό προποτάτες
Οι ιστορικοί χωρίσουν την ιστορία σε τρεις μεγάλες περιόδους: αρχαιότητα, μεσαιωνική και σύγχρονη. Η αρχαιότητα περιλαμβάνει την περίοδο από την ίδρυση της πόλης Αθηνών μέχρι την ίδρυση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η μεσαιωνική περίοδος περιλαμβάνει την περίοδο από την ίδρυση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μέχρι την ίδρυση της Οθωναϊκής αυτοκρατορίας. Η σύγχρονη περίοδος περιλαμβάνει την περίοδο από την ίδρυση της Οθωναϊκής αυτοκρατορίας μέχρι σήμερα.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. Ό ανθρωπος της ιστορίας και ή αιώνιότητα

Σύμφωνα μὲν ἔνα παλιό, ξένο παραμύθι, στὶς μακρινές χώρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἔνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλὸ καὶ ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὀλόκληρο ἀπὸ καθαρὸ διαμάντι. Μιὰ φορὰ κάθε χίλια χρόνια κάθεται, περαστικὸ ἀπὸ ἐκεῖ, ἔνα πουλάκι καὶ ξύνει ἐπάνω στὸ βουνὸ τὸ μικρὸ ράμφος του. ‘Ο χρόνος ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ φαγωθῇ ἀπὸ τὸ ξύσιμο ὀλόκληρο τὸ διαμαντένιο βουνὸ εἶναι μιὰ μόνο στιγμὴ ἀπέναντι στὴν αιώνιότητα.

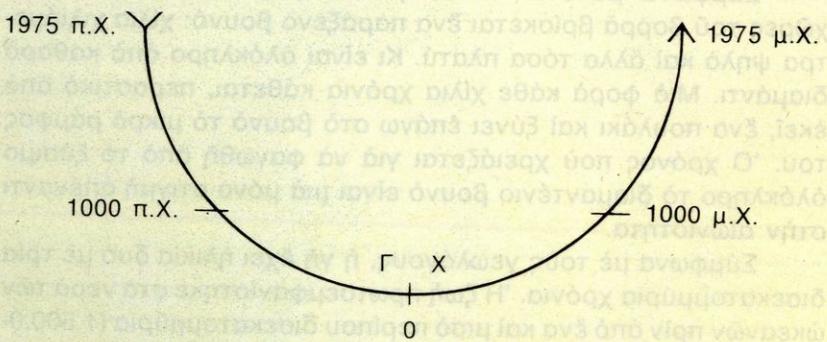
Σύμφωνα μὲ τοὺς γεωλόγους, ἡ γῆ ἔχει ήλικία δυὸ μὲ τρία δισεκατομμύρια χρόνια. ‘Η ζωὴ πρωτοεμφανίστηκε στὰ νερὰ τῶν ὥκεανῶν πρὶν ἀπὸ ἔνα καὶ μισὸ περίπου δισεκατομμύρια (1.500.000.000) χρόνια καὶ ὁ ἀνθρωπὸς πρὶν ἀπὸ 700.000 χρόνια περίπου! ‘Η μέση διάρκεια ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου σήμερα εἶναι 60-70 χρόνια.

Οι ιστορικοὶ χωρίζουν τὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὴ γῆ σὲ δυὸ ἄνισες χρονικὲς περιόδους: τὴν προϊστορία καὶ τὴν ιστορία. ‘Η ιστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχουν γραπτὲς μαρτυρίες καὶ ἀπλώνεται σὲ τέσσερεις μὲ πέντε χιλιάδες χρόνια μόνο. ‘Η ιστορία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μηδαμινὴ σὲ διάρκεια ἀπέναντι στὴν προϊστορία του.

2. Μέτρηση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου: Χρονολογία

Ἡ μέτρηση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου ἀρχίζει ἀπὸ κάποιο σημαντικὸ γεγονός. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔκεινοῦσαν ἀπὸ τὴν πρώτη ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.), οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὴν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ μουσουλμάνοι χρονολογοῦν τὴν ἱστορία τους ἀπὸ τὸ 622 μ.Χ., τὴν χρονιὰ τῆς Ἐγίρας, ποὺ ὁ προφήτης τους Μωάμεθ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μέκκα, γιὰ νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ τοὺς ἔχθρούς του.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογίᾳ τους ἔχουν τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Τις πρὶν ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρονολογίες τὶς σημειῶνομε μὲ τὸ π.Χ. (πρὸ Χριστοῦ) καὶ τὶς μετὰ τὴ Γέννηση μὲ τὸ μ.Χ. (μετὰ Χριστόν). Οἱ ἀριθμοὶ κατεβαίνουν (μικραίνουν) καθὼς ἐρχόμαστε ἀπὸ τὸ προχριστιανικὸ παρελθὸν πρὸς τὴ χρονολογία Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατόπιν ἀνεβαίνουν πάλι (μεγαλώνουν) ὡς τὴ χρονολογία τοῦ παρόντος. "Ἐτσι, ἐνῶ τὸ 1000 μ.Χ. ἀπέχει ἀπὸ τὸ σήμερα 975 χρόνια (1975 - 1000), τὸ 1000 π.Χ. ἀπέχει ἀπὸ τὸ σήμερα 2.975 χρόνια (1975 + 1000).

Σχηματικὴ παράσταση τῶν πρὶν καὶ μετὰ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρόνων

Τὰ ἔτη ἀνὰ 100 κάνουν ἔνα αἰώνα καὶ ἀνὰ 1000 μιὰ χιλιετία. Ὁ 1ος αἰώνας π.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ 100-1 π.Χ., ὁ 1ος αἰ. μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ 1-100 μ.Χ. κ.ο.κ. Σήμερα ζοῦμε στὸν 20ὸ αἰώνα ἢ τὴ 2η χιλιετία μ.Χ.

3. Διαίρεση τῆς ιστορίας

Οἱ ιστορικοὶ χωρίζουν τὴν ιστορία σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους: τὴν ἀρχαία, τὴν μεσαιωνικὴ καὶ τὴν νεώτερη.

Σὲ τρεῖς ἀνάλογες περιόδους χωρίζομε καὶ τὴν ιστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ποὺ ἀπλώνεται σὲ παραπάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, χωρὶς διακοπή.

Οἱ τρεῖς περίοδοι τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας εἰναι οἱ ἑξῆς:
α) Ἀρχαία ἐλληνικὴ ιστορία ἀπὸ τὸ τέλος περίπου τῆς δευτέρης χιλιετίας π.Χ. ὡς τὸ 330 μ.Χ., ποὺ ἐγκαινιάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

β) Βυζαντινὴ ιστορία, ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινούπολεως (330 μ.Χ.) ὡς τὴν ἄλωσή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1453.

γ) Νεώτερη ἐλληνικὴ ιστορία, ἀπὸ τὴν ἄλωσή τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1453 μ.Χ.) μέχρι σήμερα.

4. Σύντομη ἀνασκόπηση τῆς ιστορίας τῆς Γ' καὶ τῆς Δ' τάξης

Στὴν ιστορία τῆς τρίτης τάξης ἔγινε λόγος γιὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας: γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Θησέα, τὴν ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, τὸν τρωικὸ πόλεμο καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ Ὄδουσσέα — γιὰ μιὰ περίοδο δηλαδὴ ποὺ βυθίζεται μέσα στὴν ὅμιχλη τῆς προϊστορίας.

“Αν καὶ εἰναι παραμυθένιο τὸ περιεχόμενο ἐκείνων τῶν ιστοριῶν, θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ κάποια δόση ιστορικῆς ἀλήθειας. ”Ετοι, ἥρωες ὅπως ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησέας θὰ πρέπει νὰ εἰναι μυθοποιημένα ἡγετικὰ πρόσωπα, ποὺ μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἔχυπνάδα τους εὐέργετησαν τὸ κοινωνικὸ σύνολο, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν ἐξαιρετικὸ δύσκολη, κυκλωμένη ἀπὸ ποικίλους κινδύνους.

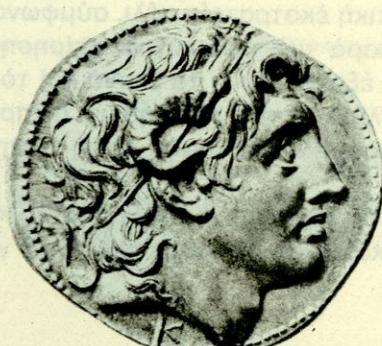
‘Η ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία πάλι, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐρμηνεία τῆς, δὲν εἰναι παρὰ μιὰ ναυτικὴ ἐπιχείρηση, ποὺ ἔκαμαν οἱ “Ἐλληνες, γιὰ νὰ ἔξουσιάσουν τὰ Στενὰ καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο, ὥστε νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν προμήθεια σιτηρῶν ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα — «τὸ χρυσόμαλλον δέρας», ὅπως ἀλληγορικὰ μᾶς λέει ὁ μύθος.

“Οσο γιὰ τὸν τρωικὸ πόλεμο, εἰναι ιστορικὰ βεβαιωμένο ὅτι ἔγινε, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ γερμανοῦ ἀρχαιο-

λόγου Σλήμαν. Φαίνεται ότι καὶ πάλι ἡ διαμάχη ἦταν γιὰ τὴν κυριαρχία τῶν Στενῶν — ἀνάμεσα στοὺς Τρῶες, ποὺ τὰ ἔξουσίαζαν, καὶ στοὺς "Ἐλληνες, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ γίνωνται ἰσχυρὴ ναυτικὴ δύναμη.

Στὴν ἱστορία τῆς τετάρτης τάξης ἔγινε λόγος γιὰ τὴν ἀρχαία Ἐλλάδα. Ἐκεῖ μάθαμε:

- γιὰ τὸ λαμπρὸ μινωικὸ πολιτισμὸ τῶν Κρητῶν μὲ κέντρο τὴν Κνωσὸ (2600-1450 π.Χ.).
- γιὰ τὸ λαμπρὸ μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ τῶν Ἀχαιῶν μὲ κέντρο τὶς Μυκῆνες στὴν Πελοπόννησο (1600-1100 π.Χ.).
- γιὰ τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων (1100 π.Χ.) καὶ τὸ προσωρινὸ σταμάτημα τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ εἶχαν ξεκινήσει οἱ Ἀχαιοί·
- γιὰ τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Σικελίας καὶ Κάτω Ἰταλίας καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Μοσογείου·
- γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν ἐλληνικῶν κρατιδίων-πόλεων, ἀνάμεσα στὰ ὅποια ξεχώρισαν ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη, ἡ Θήβα·
- γιὰ τὴ νικηφόρα ἀντιμετώπιση τοῦ περσικοῦ κινδύνου στὸ Μαραθώνα (490 π.Χ.), στὴ Σαλαμίνα, τὶς Πλαταιὲς καὶ ἄλλοι·
- γιὰ τὴ μεγάλη ἄνθηση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν 5ο αἰ. π.Χ., μὲ κέντρο τὴν Ἀθήνα τοῦ Περικλῆ·
- γιὰ τὸν καταστρεπτικὸ ἀνταγωνισμὸ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, ποὺ ὁδήγησε στὸν πελοποννησιακὸ πόλεμο (431-404 π.Χ.) καὶ ἔφερε τὴν ἔξασθένηση τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων·
- γιὰ τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (334-323 π.Χ.) καὶ τὴν ἔξαπλωση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὡς τὶς Ἰνδίες·
- γιὰ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ νέα κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

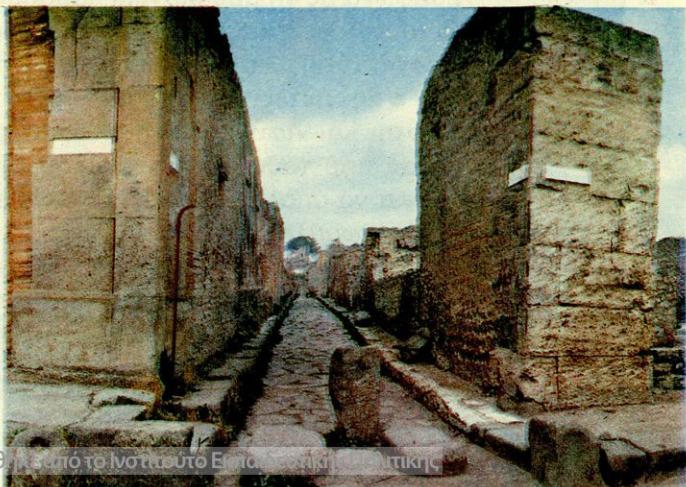
ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

1. Ποιὰ ἦταν ἡ πατρίδα τῶν Ρωμαίων

‘Η χώρα ποὺ κατοικοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι, πρὶν ἀπλωθοῦν σ’ ὄλόκληρη τὴ Μεσόγειο, εἶναι ἡ Ἰταλία: μιὰ χερσόνησος, ποὺ γειτονεύει μὲ τὴ Βαλκανικὴ καὶ κατεβαίνει παράλληλα πρὸς αὐτὴ μέσα στὴ Μεσόγειο. Στὰ βόρεια τὴ χωρίζει ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη ὁ δρεινὸς ὅγκος τῶν Ἀλπεων καὶ στὸ κέντρο τῆς τὴ διασχίζει, ἀπὸ τὸ βορρὰ στὸ νότο, ἡ ὁροσειρὰ τῶν Ἀπεννίνων. Στὰ νοτιοανατολικά τῆς ὑπάρχει τὸ ἐνεργὸ ἡφαίστειο Βεζούβι-

Δρόμος τῆς Πομπηίας,
ὅπως σώζεται σήμερα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εργασίας της Αρχαιολογικής

Καταπλακωμένα θύματα τής λάβας τοῦ Βεζουβίου

ος, ποὺ μὲ τὴ λάβα του καταπλάκωσε τὴ ρωμαϊκὴ πόλη *Πομπήια* στὰ 79 μ.Χ. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς μικροὺς ποταμοὺς τῆς Ἰταλίας, ὁ Τίβερης, κάπου στὸ κέντρο, ἐκβάλλει στὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος. Κοντὰ στὴν Ἰταλία βρίσκεται τὸ νησὶ *Σικελία*. Ἡ Σικελία ἀποτελεῖ ἔνα εἰδος γέφυρας ἀνάμεσα στὴν Ἰταλία καὶ τὴν Τύνιδα τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου βρισκόταν στὴν ἀρχαίᾳ ἐποχῇ ἡ *Καρχηδόνα*. (Ἀναζήτησέ τα ὅλα αὐτὰ στὸ χάρτη).

2. Τί λέει ὁ μύθος γιὰ τὴν κτίση καὶ τὸν ἐποικισμὸ τῆς Ρώμης

Σύμφωνα μὲ τὴ μυθολογικὴ παράδοση, οἱ Ρωμαῖοι κατάγονται ἀπὸ τοὺς Τρῶες καὶ ὄνομαστικὰ ἀπὸ τὸν *Αἰνεία*, ποὺ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας κατέφυγε στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκε στὶς ἀκτὲς τοῦ *Λατίου*. Ἀπὸ τὸ Λάτιο οἱ Ρωμαῖοι ὄνομάζονται καὶ *Λατίνοι* καὶ ἡ γλώσσα τους *λατινική*.

"Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Αἰνεία, σφετεριστὴς τοῦ θρόνου, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς κόρης τοῦ νόμιμου βασιλιᾶ, τὸ *Ρωμύλο* καὶ τὸ *Ρέμο* (ἢ *Ρῶμο*) ποὺ ἦταν ἀκόμη νήπια, πρόσταξε νὰ τὰ βάλουν σὲ μιὰ σκάφη καὶ νὰ τὰ ρίξουν στὸν Τίβερη. Τὸ ρεῦμα τὰ ἔφερε σὲ μιὰ ἀπόμερη ὅχθη, ὅπου μιὰ λύκαινα ἄκουσε τὰ κλάματά τους καὶ τὰ ἔθρεψε μὲ τὸ γάλα τῆς. Τελικὰ τὰ περιμάζεψε κάποιος βοσκός. "Ἄμα μεγάλωσαν, παρα-

μέρισαν τὸ σφετεριστὴ βασιλιά, καὶ, στὸ μέρος ποὺ σώθηκαν, στὶς ὅχθες τοῦ ποταμοῦ, ἀποφάσισαν νὰ χτίσουν μιὰ πόλη. Ἐπάνω σὲ λογομαχία ὁ Ρωμύλος σκότωσε τὸν ἀδελφό του κι ἔμεινε μόνος του βασιλιάς. Ἀπ' αὐτὸν πῆρε καὶ τὸ ὄνομά της ἡ Ρώμη.

Ἡ Ρώμη εἶχε πολὺ καλὴ γεωγραφικὴ θέση, γιατὶ ἐπικοινωνοῦσε ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος μὲ τὴ θάλασσα (μὲ τὸν Τίβερη ποὺ ἦταν πλωτὸς) καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ τὰ φυσικὰ περάσματα ποὺ ἔνωναν τὶς διάφορες περιοχὲς τῆς Ἰταλίας.

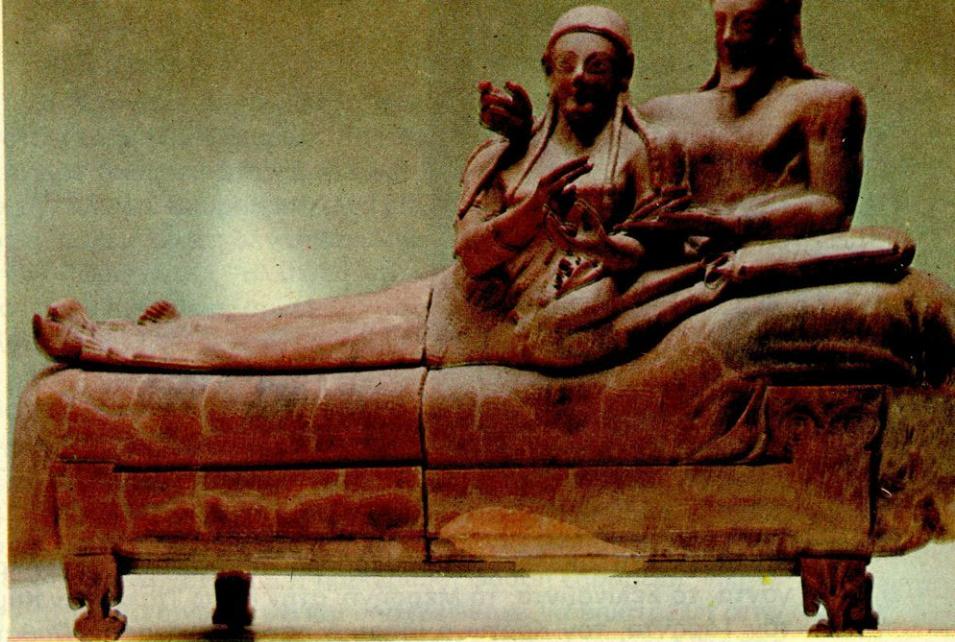
Γιὰ νὰ αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμύλος — συνεχίζει ἡ παράδοση — χρησιμοποιήσε ἔνα τέχνασμα: σ' ἔνα ἀγώνα, ποὺ ἐπίτηδες ὁργάνωσε, Ρωμαῖοι ἄρπαξαν τὶς κόρες ἐνὸς γειτονικοῦ λαοῦ, τῶν Σαβίνων, καὶ τὶς παντρεύτηκαν. Οἱ Σαβίνοι ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ τελικὰ συμφιλιώθηκαν οἱ δυὸ λαοὶ καὶ ἔκαμαν μαζὶ ἔνα κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Οἱ Ρωμαῖοι ιστορικοὶ τοποθετοῦν τὴν κτίση τῆς Ρώμης γύρω στὰ 753 π.Χ.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου, ἔργο ἑτρουσκικῆς τέχνης

Φωτογραφία από το λεύκωμα Εκπαίδευσης Πολιτισμού

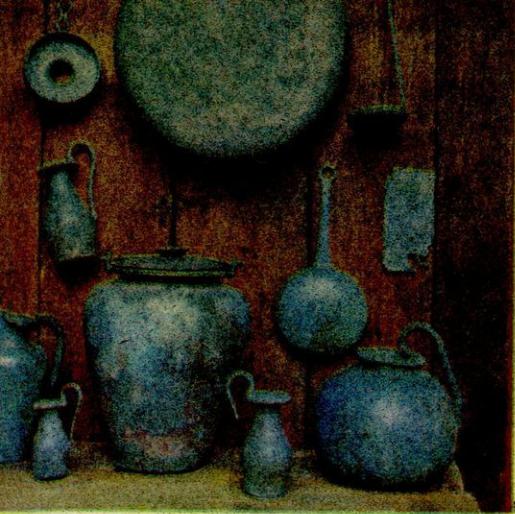
Έτρουσκική σαρκοφάγος

3. Τί μαθαίνομες ἀπὸ τὴν ἱστορία γιὰ τὸ ξεκίνημα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἔνας ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, ποὺ κατέβηκαν στὴν Ἰταλία. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ρωμαῖους, μετανάστευσαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἰταλία οἱ Ἐτροῦσκοι καὶ οἱ Ἑλληνες.

Οἱ Ἐτροῦσκοι ἢ Τυρρηνοὶ λέγεται ὅτι ἥρθαν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀργότερα τοὺς χάνομε, ἀφοῦ προηγουμένως ὠφελήθηκαν πολλὰ πράγματα ἀπ' αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι. Γιατὶ οἱ Ἐτροῦσκοι ἦταν ἔνας πολιτισμένος λαός, ποὺ ἤξεραν νὰ φτιάχνουν κανάλια γιὰ τὸ πότισμα τῶν χωραφιῶν, νὰ κατασκευάζουν θολωτοὺς ὑπονόμους καὶ ὡραία διακοσμημένες σαρκοφάγους καὶ ἀκόμα ἤξεραν νὰ ὄργανώνουν καλὰ τὸ στρατὸ καὶ τὸ κράτος. Ὑπάρχει πάντως ἔνα μυστήριο γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ λαό, γιατὶ οἱ ἱστορικοὶ δὲν μπόρεσαν ἀκόμα νὰ διαβάσουν τὶς χιλιάδες ἐπιγραφές τους.

Οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἴδρυσαν σπουδαῖα ἀποικιακὰ κέντρα στὴ Σικελία καὶ τὴ Νότια Ἰταλία (γνωστὰ ὡς Μεγάλη

‘Ετρουσκικά σκεύη κουζίνας

‘Ελλάδα). Στή Σικελία τίς Συρακοῦσες, τήν Κατάνη, τὸν Ἀκράγαντα, τὸ Σελινούντα, τὴ Μεσσήνη· στήν Κάτω Ἰταλία τὴν Κύμη, τὸν Τάραντα, τὸν Κρότωνα (ὅπου ἔζησε ὁ φιλόσοφος Πυθαγόρας) κ.ἄ. Καὶ μὲ τίς προόδους τους στίς τέχνες, τὰ γράμματα καὶ τίς ἐπιστῆμες ἐπηρέασαν εὔεργετικὰ τοὺς Ρωμαίους γείτονές τους.

Τοὺς πρώτους αἰῶνες παρατηρεῖται ἔνας ἀγώνας γιὰ ἐπικράτηση ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος καὶ τοὺς Ἐτρούσκους καὶ ἄλλους γειτονικούς λαοὺς ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τελικὰ ἐπικρατοῦν οἱ Ρωμαῖοι, ὁργανώνουν τὸ κράτος καὶ τὸ στρατό τους καὶ ἀρχίζουν νὰ ἐπεκτείνωνται σ' ὅλη τὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο. Προηγουμένως λίγο ἔλειψε νὰ διαλυθοῦν ἀπὸ μὰ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, ποὺ μπῆκαν καὶ στὴ Ρώμη καὶ μόνο τὸ Καπιτώλιο, τὴν ὁχυρωμένη τῆς ἀκρόπολη, δὲν μπόρεσαν νὰ κυριέψουν.

4. Οι Ρωμαῖοι κάνουν τὶς πρῶτες μεγάλες τους ἔξορμήσεις

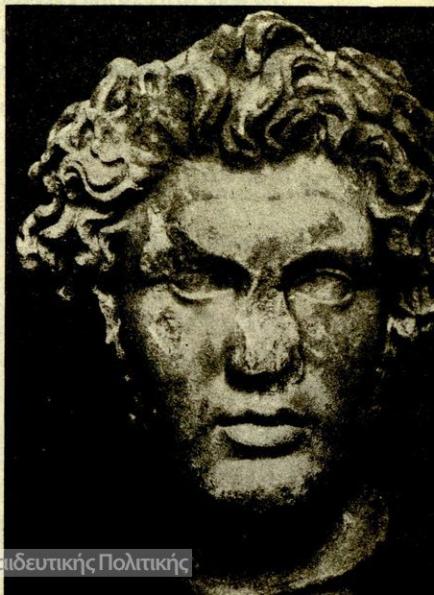
‘Αφοῦ στερέωσαν τὴν κυριαρχία τους στὴν κεντρικὴ Ἰταλία, οἱ Ρωμαῖοι στράφηκαν ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας. “Υστερα ἦρθε ἡ σειρὰ τῆς Καρχηδόνας. Οἱ ναυτικές αὐτές δυνάμεις (Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ Καρχηδόνα), ποὺ κρατοῦσαν θέσεις κλειδιὰ στὴ Μεσόγειο, στέκονταν ἐμπόδιο στὴν ἔξαπλωση τῆς Ρώμης.

Oι έλληνικές άποικιες τής Μεγάλης Έλλαδας επεσαν εύκολα στά χέρια των Ρωμαίων. Καὶ τοῦτο ἦταν ἐπόμενο, γιατὶ οἱ ἔλληνικές άποικιες ἦταν ἐμπορικὰ κέντρα, ἀνεξάρτητα τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὴν μητέρα Έλλάδα. Μόνες τους οἱ πόλεις αὐτὲς δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνακόψουν τὴν προέλαση τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ἑλληνες τοῦ κέντρου, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ στείλουν βοήθεια, συνέχιζαν τοὺς ἀσταμάτητους ἐμφύλιους πολέμους.

Μόνο ὁ βασιλιάς τῆς Ἡπείρου Πύρρος δέχτηκε νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἑλληνες τοῦ Τάραντα, ἔχοντας τὴν φιλοδοξία νὰ γίνη ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τῆς Δύστης. Πέρασε λοιπὸν στὴν Ἰταλία (μὲ 25.000 στρατὸ καὶ 20 ἑλέφαντες) καὶ ἔδωσε τρεῖς μάχες μὲ τοὺς Ρωμαίους. Στὶς δυὸ πρῶτες ἐξασφάλισε τὴν νίκη, ἀλλὰ μὲ τέτοιες τρομακτικὲς ἀπώλειες, ὥστε ἡ νίκη του νὰ ίσοδυναμῇ μὲ ἡττα (ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται καὶ ἡ παροιμιακὴ φράση «πύρρειος νίκη»). στὴν τρίτη μάχη νικήθηκε καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἡπειρο. Τὸ 270 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν ὄριστικὰ κύριοι ὅλης τῆς Ἰταλίας.

Οἱ πόλεμοι τῆς Ρώμης μὲ τὴν Καρχηδόνα κράτησαν, μὲ ἐνδιάμεσες διακοπές, περισσότερο ἀπὸ ἔνα αἰώνα (264-146 π.Χ.). Ἔγιναν τρεῖς πόλεμοι, ποὺ στὴν ίστορία ὀνομάζονται καρχηδονιακοί.

Άριστερά : Πρωτομὴ τοῦ Ἀννίβα
Δεξιά : ὁ Πύρρος, κεφάλι ἀπὸ ἄγαλμα

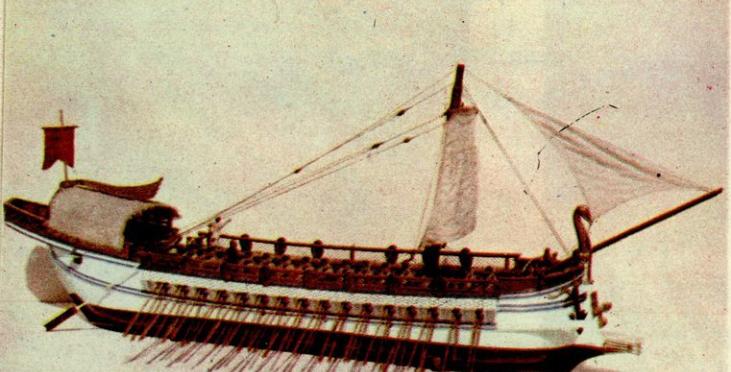
‘Η Καρχηδόνα, στὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σικελίᾳ (στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Τυνησίας), ἦταν παλιὰ φοινικικὴ ἀποικία, ποὺ ἐξελίχτηκε σὲ σπουδαῖο ναυτιλιακὸ καὶ ἐμπορικὸ κράτος μὲ πολλὲς βάσεις στὰ παράλια τῆς δυτικῆς Μεσογείου καὶ τῆς δυτικῆς Σικελίας.

“Οταν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος κατέκτησαν ὄλοκληρη τὴν Ἰταλία καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἀπὸ τὸ ἄλλο κατέλαβαν τὴ Μεσσήνη, ποὺ ἔζουσιάζει τὸ στενὸ ἀνάμεσα στὴ Σικελία καὶ τὴν Ἰταλία, ὁ πόλεμος δὲν ἅργησε νὰ ξεσπάσῃ. Ἀπὸ τὶς ἀντιμέτωπες δυνάμεις ἡ Καρχηδόνα εἶχε ύπεροχὴ στὸ ναυτικό, ἡ Ρώμη στὸ στρατὸ ἔηρας.

‘Ο πρῶτος καρχηδονιακὸς πόλεμος ἔγινε γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Σικελίας. Γιὰ νὰ τὸν κερδίσουν οἱ Ρωμαῖοι, χρειάστηκε νὰ ναυπηγήσουν στόλο. Ἀπὸ τότε ἅρχισε καὶ ἡ Ρώμη νὰ γίνεται ναυτικὴ δύναμη.

Στὸ δεύτερο καρχηδονιακὸ πόλεμο τὸ ρωμαϊκὸ κράτος διέτρεξε πραγματικὸ κίνδυνο ἀπὸ τὸν Ἀννίβα, στρατηγὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἔνα ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στρατηγοὺς τῆς ἱστορίας. ‘Ο Ἀννίβας κατόρθωσε τὸν ἀπίστευτο γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἄθλο νὰ ὀδηγήσῃ μιὰ μεγάλη στρατιὰ (50.000 πεζούς, 10.000 ἵππεις καὶ 42 ἑλέφαντες) ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, τὴ Γαλλία καὶ μέσα ἀπὸ τὶς χιονισμένες “Αλπεις στὴν καρδιὰ τῆς Ἰταλίας. Σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ σοφὰ σχεδιασμένες μάχες κατετρόπωσε τοὺς Ρωμαίους. Σὲ μιὰ φάση τοῦ πολέμου ἔφθασε καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Ρώμη (τότε ἀκούστηκε μέσα στὴν πόλη ἡ κραυγὴ τοῦ πανικοῦ: «ὁ Ἀννίβας μπροστὰ στὶς πύλεις!»). Ἀλλὰ δὲν μπόρεσε ἔγκαιρα νὰ ἐκμεταλ-

Ρωμαϊκὴ τριήρης

Ψηφιοποιηθήκε απὸ τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ρωμαῖος στρατιώτης σκοτώνει τὸν Ἀρχιμήδη στὶς Συρακοῦσες (Ψηφιδωτό)

λευτῆ τὶς μεγάλες νίκες του. "Ἐτσι οἱ Ρωμαῖοι βρῆκαν τὸν καιρὸν ὑπέρ της ἀνασυνταχθοῦν καὶ μὲν ἐπικεφαλῆς τὸν Σκιπίωνα (τὸν «Ἀφρικανό», ὅπως ἐπονομάστηκε) νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμο στὴν Ἀφρική. Ο Ἀννίβας ύποχρεώθηκε τελικὰ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλία καὶ νὰ σπεύσῃ στὴν Καρχηδόνα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα. Στὸν πόλεμο αὐτὸν ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων καὶ οἱ Ἑλληνικὲς Συρακοῦσες, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδηνά ἐνισχύση μὲ τὶς μηχανές του τὴν ἄμυνα τῆς πόλης.

Στὸν τρίτο καρχηδονιακὸ πόλεμο ἡ Καρχηδόνα ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ πολιορκία, παραδόθηκε στὶς φλόγες καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τὰ θεμέλια τὸ 146 π.Χ.

5. Ἡ Ἑλλάδα καὶ τὰ Ἑλληνιστικὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι στὸ ρωμαϊκὸ κίνδυνο

Στὰ χρόνια τῶν καρχηδονιακῶν πολέμων ἔγιναν στὴν Ἑλλάδα μερικὲς τοπικὲς προσπάθειες νὰ ξαναβροῦν οἱ "Ἑλληνες τὸν παλιὸν ἐαυτὸν τους, νὰ ἀναδιοργανωθοῦν καὶ νὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τους γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ρωμαϊκῆς ἀπειλῆς. "Ολες ὅμως οἱ προσπάθειες ναυάγησαν μέσα σὲ μιὰ δηλητηρια-

σμένη άτμοσφαιρα άπό παλιές ἔχθρες καὶ μίση, ἀντιζηλίες καὶ τοπικιστικές φιλοδοξίες. Κάθε ώραία προσπάθεια ἔβρισκε ἀντιμέτωπη μιὰ ἀντίπαλη παράταξη, ποὺ τὴν ὑποκινοῦσαν συνήθως οἱ Ρωμαῖοι. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως παλαιότερα καὶ οἱ Πέρσες, ἔβρισκαν τὴν εύκαιρία νὰ παρεμβαίνουν καὶ νὰ κάνουν τὸ διαιτητή, καταπώς συνέφερε τοὺς Ἱδιους.

‘Ο Πύρρος, ὅπως εἴδαμε, δὲν μπόρεσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μὲ τοὺς Ρωμαίους. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας του στὴν Ἰταλία ἔστρεψε τὶς φιλοδοξίες του στὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας. ‘Ο Πύρρος ἤταν ἱκανότατος στρατηγός, ἀλλὰ σὲ μιὰ ἐκστρατεία του στὴν Πελοπόννησο βρῆκε ἄδοξο τέλος μέσα στὸ “Αργος” (272 π.Χ.).

Λίγες δεκαετίες ἀργότερα δυὸς βασιλιάδες τῆς Σπάρτης, ὁ “Ἀγης Δ’” (245-241 π.Χ.) καὶ ὁ Κλεομένης Γ’ (235-219 π.Χ.) δοκίμασαν νὰ ἀνορθώσουν τὴν ἔνδοξη πόλη, ποὺ εἶχε ἀφάνταστα ξεπέσει· ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸς ἔπεσαν θύματα ἀντίπαλων παρατάξεων.

Περισσότερες ἐλπίδες γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων εἶχαν γεννήσει τὴν Ἡδια περίπου ἐποχὴ ἡ Αἰτωλικὴ καὶ ἡ Ἀχαιϊκὴ Συμπολιτεία. ‘Η Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία παρουσιάζεται τὸν καιρὸ περίπου ποὺ ἔγινε ἡ ἀπόκρουση τῶν Γαλατῶν (278 π.Χ.), ὅταν κινδύνεψε ἀπ’ αὐτοὺς τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. ‘Η Ἀχαιϊκὴ Συμπολιτεία εἶχε μεγαλύτερη δράση, γιατὶ βρέθηκαν ἐπικεφαλῆς της πρῶτα ὁ “Ἀρατος” (245-213 π.Χ.) καὶ ἀργότερα ὁ Φιλοποίμην, (207-184 π.Χ.) «ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων», (δηλαδὴ ὁ τελευταῖος “Ἑλληνας”), ὅπως τὸν ὄνόμασε ὁ ιστορικὸς Πολύβιος. Ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ Συμπολιτείες δὲν μπόρεσαν τελικὰ νὰ σταθοῦν πάνω ἀπὸ τοπικὲς διαφορές καὶ τελικὰ μπλέχτηκαν μέσα στὰ δίχτυα τῶν ἐμφύλιων πολέμων. Μάταια προειδοποιοῦσε ὁ Ἀγέλαος ἀπὸ τὴ Ναύπακτο γιὰ «τὰ νέφη ποὺ πλησίαζαν ἀπὸ τὴ Δύση», ἐννοώντας τὸ ρωμαϊκὸ κίνδυνο, καὶ μάταια συμβούλευε τοὺς “Ἑλληνες» «νὰ πάψουν νὰ πολεμοῦν μεταξύ τους καὶ νὰ πιαστοῦν ἀπὸ τὰ χέρια, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ περνοῦν ποτάμι, ἀν θέλουν νὰ σώσουν τοὺς ἑαυτούς των καὶ τὶς πόλεις τους».

‘Ο κίνδυνος ποὺ ἐπισήμανε ὁ Ἀγέλαος ἔφτασε κάποτε καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Στὴ Θέση Κυνὸς Κεφαλαὶ τῶν Φαρσάλων

ό Ρωμαϊος υπατος Φλαμινίνος, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῶν Αἰτωλῶν, νίκησε τὸ Φίλιππο Ἐ' τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν ὑποχρέωσε νὰ δεχτῇ ταπεινωτικοὺς ὄρους (197 π.Χ.). Τὸ ἐπόμενο ἔτος στὴν πανελλήνια ἔορτὴ τῶν Ἰσθμίων, κήρυξε τὴν «ἀνεξαρτησία» τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων στοὺς ἐνθουσιασμένους "Ἐλληνες, ποὺ δὲν μπόρεσαν καὶ πάλι νὰ καταλάβουν τὸ ἄσχημο παιχνίδι ποὺ τοὺς ἔπαιζαν οἱ Ρωμαῖοι.

Μέσα στὰ ἐπόμενα 50 χρόνια ἡ Ἑλλάδα ὑποδουλώθηκε ὥριστικά. Τὸ 168 π.Χ. στὴν Πύδνα τῆς Μακεδονίας ὁ υπατος Αίμιλιος Παῦλος τσάκισε τὶς δυνάμεις τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Περσέα καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἔσυρε αἰχμάλωτο στὴ Ρώμη. Ἡ Μακεδονία ἔγινε ἀπὸ τότε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.

Τέλος τὸ 146 π.Χ. ὁ υπατος Μόμμιος μπῆκε στὴν Κόρινθο καὶ τὴν κατέστρεψε ἀπὸ τὰ θεμέλια. Ἀπὸ τότε ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάδα ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μὲ τὴν ὀνομασία Ἀχαΐα.

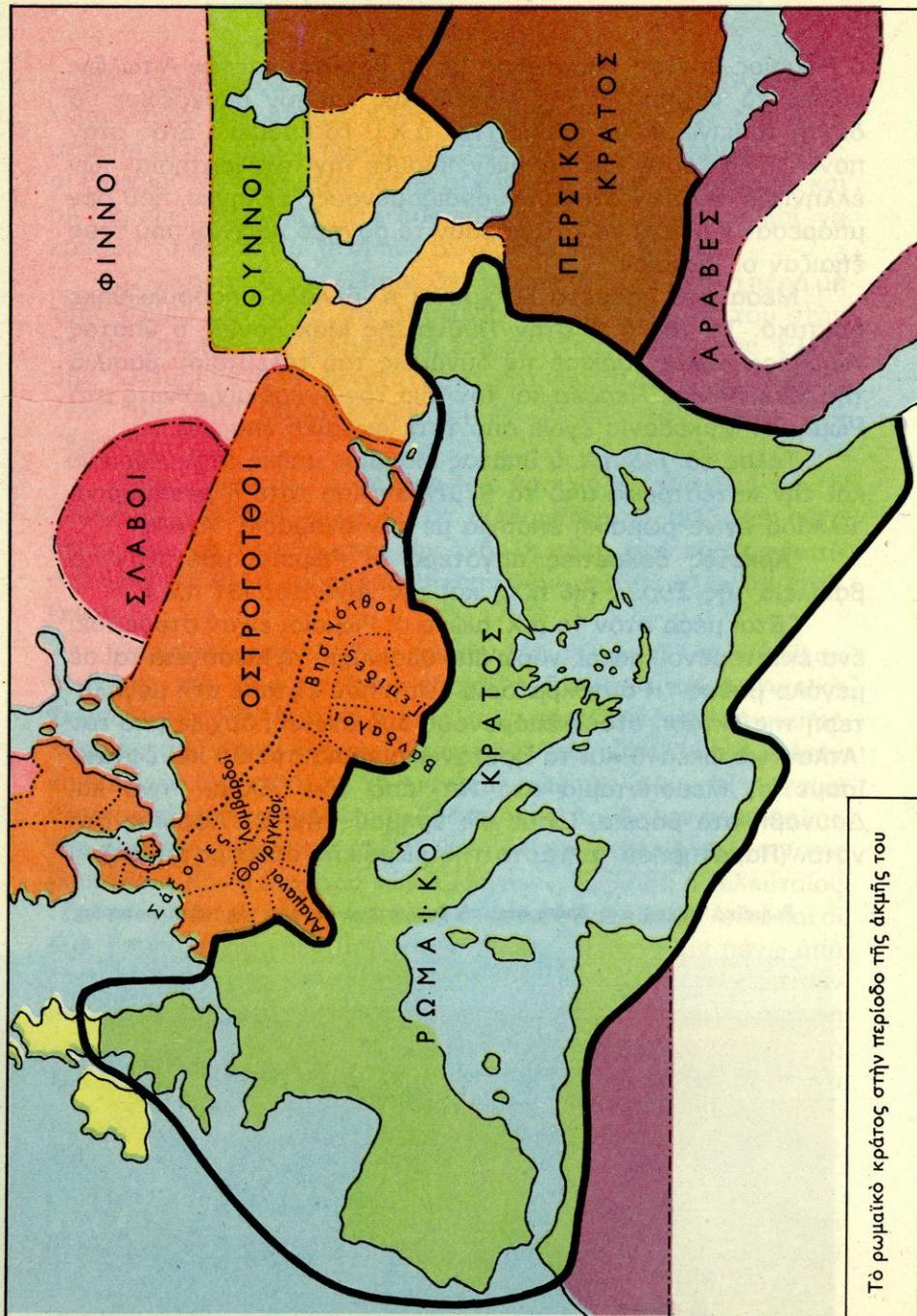
Ἄρκετές δεκαετίες ἀργότερα οἱ Ρωμαῖοι ὑπέταξαν τὰ βασίλεια τῆς Συρίας (66 π.Χ.) καὶ τῆς Αίγυπτου (31 π.Χ.).

"Ετσι μέσα στὸν 1ο π.Χ. αἰώνα οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν στερεώσει ἔνα ἐκτεταμένο κράτος γύρω ἀπὸ ὅλοκληρη τὴν Μεσόγειο καὶ σὲ μεγάλο βάθος. Ἡ ἀύτοκρατορία αὐτή, ποὺ ἔφτασε στὴ μεγαλύτερή της ἔκταση στοὺς ἐπόμενους δυὸς αἰώνες, ἀρχίζε ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ ὡκεανὸ καὶ τὰ Βρεταννικὰ νησιὰ στὰ ΒΔ καὶ ἔφτανε ἵσαμε τὴν Μεσοποταμία στὰ ΝΑ· ἀπὸ τὸν "Ελβα, Ρήνο καὶ Δούναβη στὰ βόρεια, ἵσαμε τὶς ἐρήμους τῆς Β. Ἀφρικῆς στὸ νότο. (Παρατήρησε τὸ χάρτη τῆς ρωμαϊκῆς αύτοκρατορίας).

Ρωμαϊκὸ τείχος στὴ Βρεταννία, τὸ βορειότερο σύνορο τῆς αύτοκρατορίας

Ψηφιοποιηθήκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Τί βοήθησε στήν εξάπλωση καὶ τὴ στερέωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

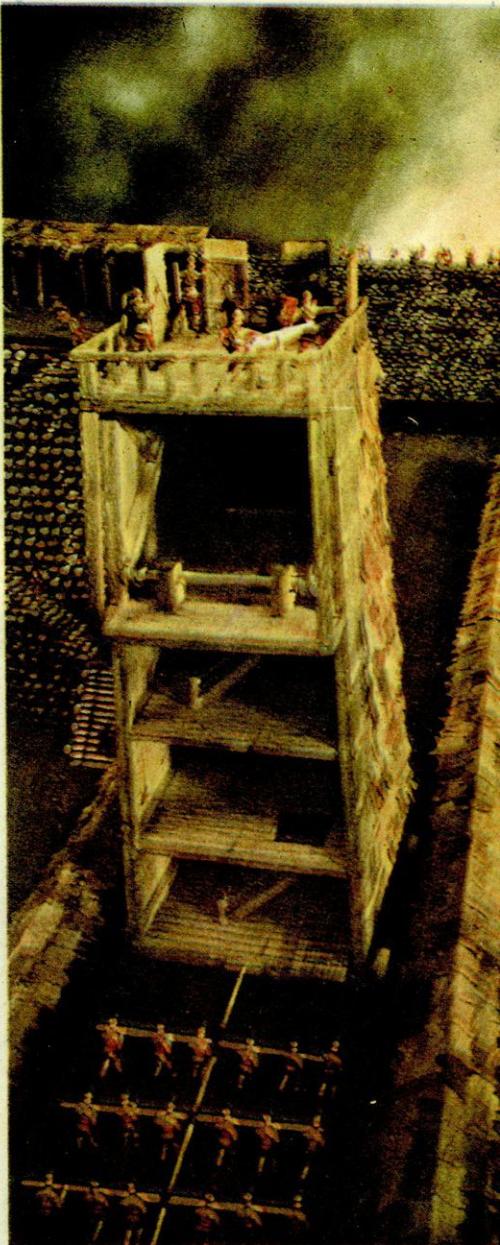
Πολλὰ πράγματα βοήθησαν τοὺς Ρωμαίους νὰ ἐπεκτείνουν καὶ νὰ στερεώσουν τὴν κυριαρχία τους σὲ μεγάλη ἀκτίνα γύρω ἀπὸ τὴ Μεσόγειο.

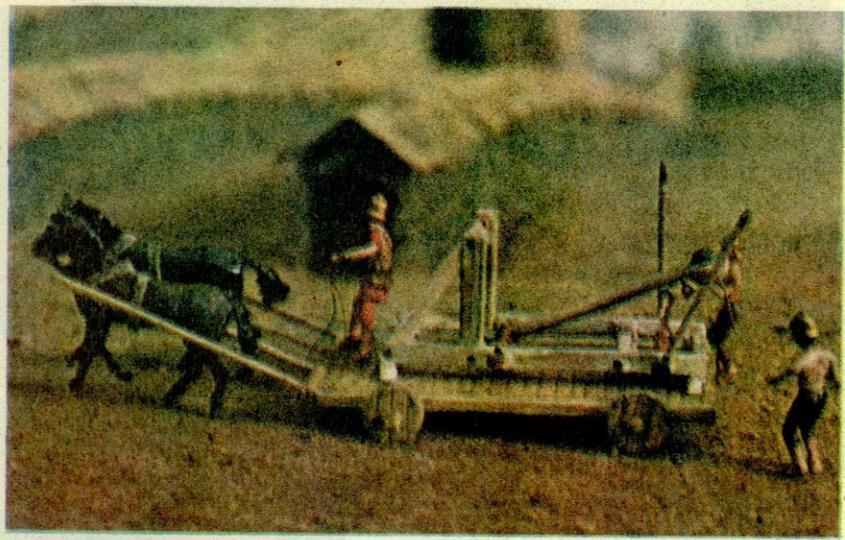
Ἔτην πρῶτα οἱ προγονικές τους ἀρετές, ποὺ τοὺς ἔκαναν νὰ ἔχουν ὅμοιότητες μὲ τοὺς Σπαρτιάτες: σεβασμὸς στοὺς νόμους, πειθαρχία, γενναιότητα, λιτότητα, πρακτικὸ πνεῦμα. Αὐτὰ τοὺς ἔκαναν καλοὺς στρατιῶτες καὶ καλοὺς πολίτες.

Ἐπειτα οἱ Ρωμαῖοι ἤταν ἰκανότατοι στὴν ὄργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ στὴ διεξαγωγὴ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Σπουδαῖο πολεμικὸ ὅργανο στὰ χέρια τους στάθηκε ἡ ρωμαϊκὴ λεγεώνα, στρατιωτικὴ μονάδα, ἀρχικὰ ἀπὸ 3.000 πεζοὺς καὶ 300 ἵπποις.

Τέλος οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν τὴν ἰκανότητα ὅχι μόνο νὰ κατακτοῦν ἀλλὰ καὶ νὰ διοικοῦν ἀποτελεσματικὰ τὶς χῶρες ποὺ κατακτοῦσαν. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτυγχάνουν καλύτερα, ἔδειχναν σεβασμὸ στὴ θρησκεία, τὴ γλώσσα

Κινητὸς ρωμαϊκὸς πύργος ἐφόδου,
μπροστὰ σὲ τείχη

Ρωμαϊκός καταπέλτης

Αύρηλιανό τείχος τής Ρώμης

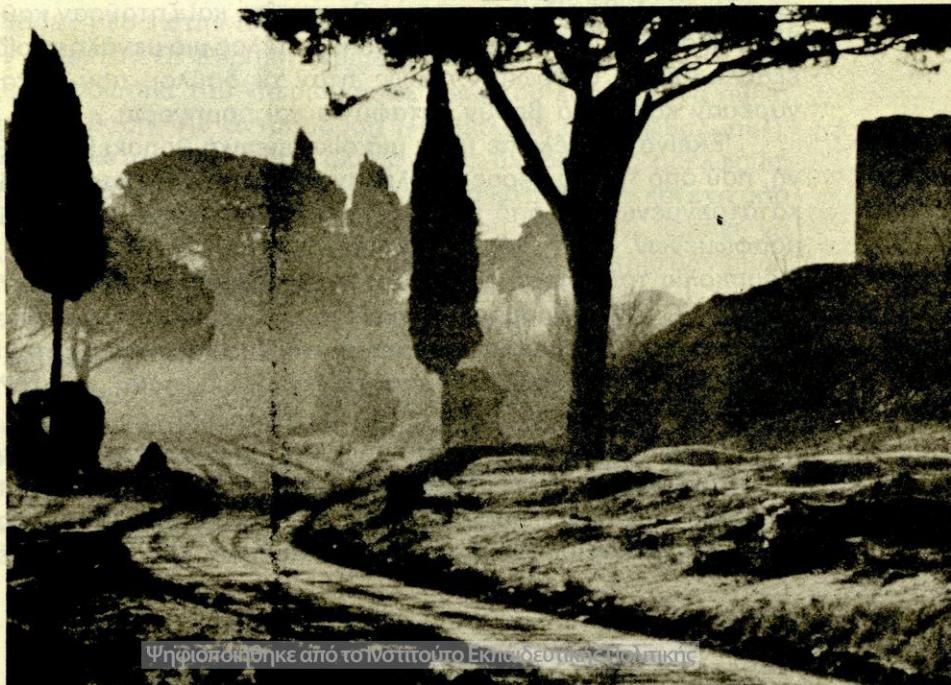
Ψήφιστοι ήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τὰ ἔθιμα τῶν λαῶν ποὺ κατακτοῦσαν καὶ φρόντιζαν ἡ κυριαρχία τους νὰ μὴν εἶναι πολὺ καταπιεστική.

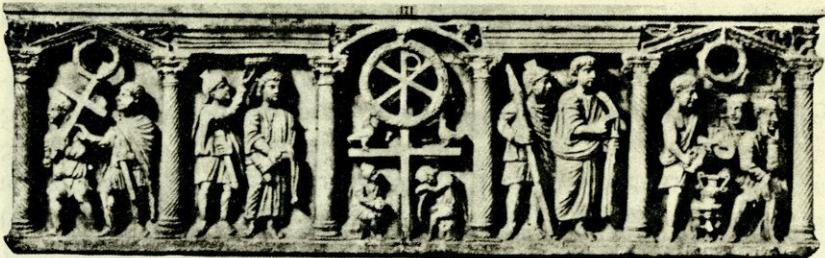
Γιὰ τὶς στρατιωτικὲς καὶ διοικητικὲς ἀνάγκες καὶ τὴ διακίνηση τοῦ ἐμπορίου οἱ Ρωμαῖοι φρόντιζαν νὰ ἀνοίγουν ἔνα πρώτης τάξεως ὄδικὸ δίκτυο, δρόμους μὲ πλάκες ἐπάνω σὲ ἔνα εἰδὸς τοιμέντο. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δρόμους αὐτοὺς διατηροῦνται μέχρι σήμερα. Ὁνομαστὲς ἔμειναν ἡ Ἀππία ὄδός στὴν Ἰταλία καὶ ἡ Ἐγνατία στὴ Βαλκανική.

Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ ἔξαπλωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς κόσμος βρέθηκε διεσπασμένος καὶ ἔξασθενημένος. Διαφορετικά, είναι ἀμφίβολο ἢν ἡ Ρώμη θὰ ἔφτανε νὰ γίνη κοσμοκράτειρα. Οἱ νίκες τοῦ Πύρρου καὶ τοῦ Ἀννίβα φανέρωσαν ὅτι οἱ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες δὲν ἤταν ἀήτητες.

·Η Ἀππία ὄδός, ὅπως σώζεται σήμερα.

Ψηφιοποιηθήκε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Μελλοντικής

7. "Ενα κοσμοϊστορικό γεγονός: ή ἐμφάνιση καὶ ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ

Μέσα στήν ἀπέραντη αὐτοκρατορία εἶχαν βρεῖ στέγη διάφορα ἔθνη μαζὶ μὲ τὶς θρησκείες τους. Οἱ κυριότερες ἀπὸ τὶς θρησκείες αὐτὲς ἦταν: ἡ πολυθεϊστικὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, ὁ ιουδαιϊσμός, ἡ περσικὴ θρησκεία τοῦ Μίθρα, ἡ αἰγυπτιακὴ θρησκεία τῆς "Ισιδας" κ.ἄ. Οἱ ἄνθρωποι λάτρευαν ἀνεμπόδιστα τὴν θεότητα ποὺ τοὺς ἅρεσε, γιατὶ οἱ Ρωμαῖοι δὲν τὸ ἀπαγόρευαν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐπικρατοῦσε μεγάλη ἀθεϊστικὴ, γιατὶ πολλοὶ ἄνθρωποι, μορφωμένοι κυρίως, δὲν ἔμεναν ἰκανοποιημένοι μὲ τὶς εἰδωλολατρικὲς θρησκείες καὶ ζητοῦσαν καθοδήγηση ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Ὅπηρχε τέλος μιὰ μεγάλη μερίδα ἐξαθλιωμένων ἀνθρώπων, ὅπως ἦταν οἱ δοῦλοι, ποὺ μάταια γύρευαν κάπου νὰ βροῦν καταφύγιο καὶ παρηγοριά.

Ἐκεῖνο ποὺ ἔλειπε ἦταν μιὰ οἰκουμενικὴ θρησκεία, ἀληθινή, ποὺ ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος νὰ γλυκάνῃ μὲ ἐλπίδα τὶς καρδιὲς τῶν κατατρεγμένων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ διαλύσῃ τὶς ἀμφιβολίες τῶν μορφωμένων. Αὐτὸ τὸ μεγάλο κενὸ δηρθε νὰ τὸ καλύψῃ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης. Ὁ χριστιανισμὸς ύποσχέθηκε μιὰ θεϊκὴ βασιλεία, ὅπου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰναι Ἰσοι ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ ὅπου ἡ εύτυχία βρίσκεται στήν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια πάθη καὶ στήν προσφορὰ ἔμπρακτης ἀγάπης στὸ συνάνθρωπό μας.

Ο χριστιανισμὸς ἔκεινησε ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Ὁκταβιανοῦ Αύγούστου (30 π.Χ. - 14 μ.Χ.). Στὸ διάστημα τῶν τριῶν ἐπόμενων αἰώνων ἀπλώθηκε σ' ὅλοκληρη τὴν αὐτοκρατορία, ἀφοῦ πρῶτα διαδόθηκε στὶς ἀνατολικὲς

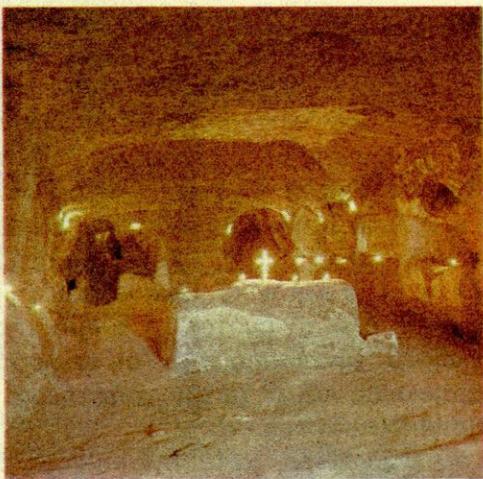
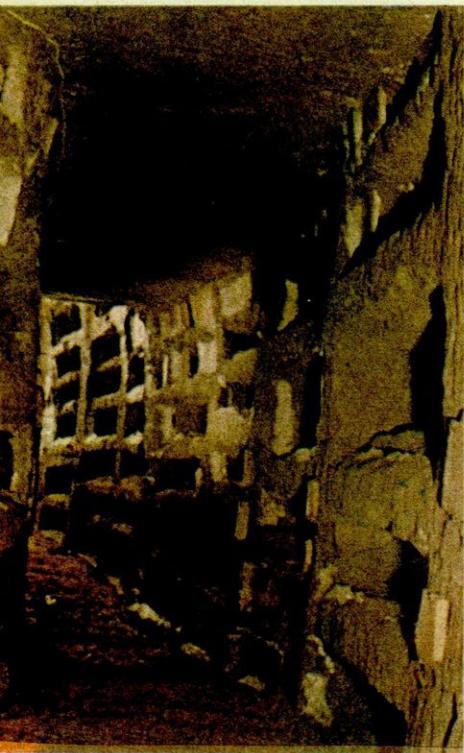
έπαρχίες της (Συρία, Μικρὰ Ἀσία, Κύπρο, Ἑλλάδα).

Τρία πράγματα διευκόλυναν τὴν ἔξαπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ: α) Ἡ ἀκαταμάχητη ἀλήθεια του, ποὺ ίκανοποιοῦσε τὶς προσδοκίες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. β) Τὰ ἐκτεταμένα σύνορα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μέσα στὰ ὅποια κυκλοφοροῦσαν ἀνεμόδιστα οἱ νέες ἰδέες. Μέσα ἐκεὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μὲ τὴ ρωμαϊκή του ὑπηκοότητα, μπόρεσε νὰ κινηθῇ μὲ σχετικὴ ἐλευθερία καὶ νὰ κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. γ) Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, ποὺ τὴ μιλοῦσαν ἡ τὴν καταλάβαιναν σὲ ὅλο τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὴ τὴ γλώσσα χρησιμοποίησαν οἱ περισσότεροι κήρυκες τῆς νέας θρησκείας καὶ σ' αὐτὴν γράφτηκαν τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰ ἄλλα θρησκευτικὰ κείμενα.

Ἄργοτερα, μετὰ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἔγινε μὲ τὴ γλώσσα τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὴ λατινική. Τὰ λατινικὰ ἔξακολουθοῦν καὶ μέχρι σήμερα νὰ είναι ἡ ἐπίσημη γλώσσα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλὰ στὴν πορεία του ὁ χριστιανισμὸς δὲ συνάντησε μόνο εύνοϊκὲς περιστάσεις· ἀντιμετώπισε καὶ μεγάλα ἐμπόδια. Πρῶτο ἐμπόδιο, μέσα στὴν ἴδια τὴν Παλαιστίνη, στάθηκε ἡ ἀντίδραση τῶν Ἐβραίων. Οἱ Ἐβραῖοι περίμεναν ἵνα Μεσσία ποὺ θ' ἀναγνώριζε τὰ πρωτεῖα τοῦ «περιούσιου» ἐβραϊκοῦ λαοῦ κι ἵνα ἡθικὸ νόμο μὲ βάση τὴν ἀνταπόδοση («ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὁφθαλμοῦ»), ἐνῶ ὁ Χριστὸς θεωροῦσε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφούς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐθνικότητα ἢ κοινωνικὴ κατάσταση· καὶ ἵνα ἀπὸ τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας Του ἥταν ὅτι πρέπει νὰ κάνωμε τὸ καλὸ σ' αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἀδικοῦν. Ὁ χριστιανισμὸς δὲ λύγισε μπροστὰ στὶς βίαιες ἀντιδράσεις τῶν Ἐβραίων καὶ σὲ λίγο ἔβγαινε ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Παλαιστίνης, γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη.

Δεύτερο καὶ σοβαρότερο ἐμπόδιο στάθηκε ἡ ἀντίδραση τῶν ἐθνικῶν. Στὴν ἀρχὴ ἡ ἀνεξιθρησκεία τῶν Ρωμαίων εύνόησε τὴν ἔξαπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλὰ οἱ χριστιανοί, μὲ τὴ νέα θρησκευτικὴ πίστη καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, δὲν ἄργησαν νὰ γεννήσουν ὑποψίες ὅτι ἔβαζαν σὲ κίνδυνο τὰ θεμέλια τῆς

Κατακόμβες : δριστερά στή Ρώμη και δεξιά στή Μήλο

ρωμαϊκής κοινωνίας. Αύτοί διακήρυτταν τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ δουλεία ἦταν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη. Αύτοί ἐπέμεναν ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ θεϊκή καὶ ἄλλο ἡ κοσμική ἔξουσία, ἐνῶ ὁ νόμος ὅριζε νὰ ἀποδίδουν καὶ στὸν καίσαρα θεϊκὲς τιμὲς (θυμίαμα στὸ ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορα). "Υστερα, ὅσο πύκνωναν οἱ τάξεις τῶν χριστιανῶν, τόσο ἀραίωνε ἡ πελατεία τῶν ἐμπόρων τῆς εἰδωλολατρείας (ἱερέων, μάγων, ἀγαλματοποιῶν), καὶ οἱ τελευταῖοι κίνησαν γῆ καὶ ούρανὸν ἐναντίον τῶν ύπαιτίων. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν, μὲ τὴν ἀλληλεγγύη της, τὶς «ἀγάπες», (δηλ. τὰ κοινὰ γεύματα), τὴν ιεροτελεστία τῆς θείας εύχαριστίας, ἔδινε ἀφορμὴ σὲ διαδόσεις ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ συνωμοτικὴ κίνηση ἢ γιὰ ἀπόκρυφη ὁργάνωση μαύρης μαγείας.

"Ολα αύτὰ ἔγιναν αἰτία νὰ δημιουργηθῇ ἔνα ἀντιχριστιανι-

κὸ ρεῦμα, ποὺ ὀδήγησε σὲ σειρὰ διωγμῶν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὸ ἐπίσημο ρωμαϊκὸ κράτος. Τὸ ἀντιχριστιανικὸ ρεῦμα φούσκωνε περισσότερο. σὲ περιόδους κρίσιμες γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, ὅπως ὅταν τύχαιναν θεομηνίες (σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαϊές, ἐπιδημίες κ.ἄ.) ἢ γίνονταν παραβιάσεις τῶν συνόρων ἀπὸ ἔξωτερικοὺς ἔχθροὺς ἢ ἀνέβαιναν στὴν ἔξουσία ἀνίκανοι αὐτοκράτορες καὶ αὐτὸ γινόταν αἰτία γιὰ ἐσωτερικὲς ἀναστατώσεις κλπ. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις ὁ φανατισμένος καὶ προληπτικὸς ὄχλος ἔσποῦσε ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ποὺ τοὺς θεωροῦσε ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ὄργῃ τῶν Θεῶν. Οἱ διώκτες αὐτοκράτορες ἔκαμαν διωγμούς εἴτε γιὰ νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ στὸν ὄχλο εἴτε γιὰ νὰ στρέψουν τὴ μανία του μακριὰ ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς ἐνόχους εἴτε γιατὶ πίστευαν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν διαλυτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ διωγμοὶ ἄρχισαν μὲ τὸ Νέρωνα (64-68 μ.Χ.) καὶ τελείωσαν μὲ τὸ Διοκλητιανό, (311 μ.Χ.). "Ἐγιναν συνολικὰ δέκα διωγμοί. Ἔνδιάμεσα κύλησαν καὶ μακρὲς περίοδοι εἰρήνης γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ποὺ ἔβρισκε ἔτσι καιρὸ νὰ ἀναδιοργανώνεται καὶ νὰ ἐπεκτείνεται. Οἱ πρῶτοι διωγμοὶ ἦταν τοπικοὶ καὶ δὲν κράτησαν πολύ. Οἱ μεγαλύτεροὶ καὶ φοβερώτεροι διωγμοὶ ἔγιναν στὰ χρόνια τοῦ Δεκίου (249-251) καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (303-311). Πολλοὶ χριστιανοὶ πέρασαν ἀπὸ φρικτὰ βασανιστήρια καὶ ἔγιναν μάστυρες, φανέρωσαν δῆλ. μὲ τὸ θάνατό τους τὴν ἀληθινὴ καὶ ἀκλόνητη πίστη τους.

Σὲ περιόδους διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ ζοῦσαν μὲ μεγάλη μυστικότητα, χρησιμοποιοῦσαν διάφορα σύμβολα γιὰ νὰ ἀναγνωρίζωνται μεταξύ τους (ὅπως τὸ ψάρι - I.X.Θ.Y.Σ. ποὺ σήμαινε: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ.) καὶ κατέφευγαν σὲ κατακόμβες γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς λατρείας τους. Οἱ κατακόμβες ἦταν ὑπόγεια κοιμητήρια μὲ στοές, ὅπου θάβονταν οἱ νεκροὶ σὲ λαξευτοὺς τάφους.

Δυὸ χρόνια μετὰ τοὺς τελευταίους διωγμούς, τὸ 313, μὲ τὸ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (Μιλάνου), ποὺ ὑπέγραψαν ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔγινε νόμιμη καὶ ἀναγνωρίστηκε στοὺς χριστιανοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐκτελοῦν ἐλεύθερα τὰ θρησκευτικά τους καθήκοντα.

8. Οί τρεῖς τελευταῖοι αἰῶνες τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας (30 π.Χ. - 330 μ.Χ.)

Στοὺς αἰῶνες αὐτοὺς (ἀπὸ τὸν Ὁκταβιανὸν Αὔγουστο ἵσαμε τὸ Μ. Κωνσταντίνο) ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πήρε τὴ μεγαλύτερή της ἔκταση γύρω ἀπὸ τὴ Μεσόγειο, ποὺ τὴν ὄνόμαζαν «ἡ θάλασσα μας». Στὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορίᾳ ἐπικράτησε μακρόχρονη εἰρήνη, γνωστὴ ὡς «ρωμαϊκὴ εἰρήνη». Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀσφάλεια, μαζὶ μὲ τὴ συνετὴ διακυβέρνηση ὅρισμένων αὐτοκράτων, ἔφερε τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν πρόοδο καὶ μαζὶ τὴν ἐνότητα τῶν λαῶν ποὺ κατοικοῦσαν στὰ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Ὁκταβιανὸν Αὔγουστο σπουδαιότεροι αὐτοκράτορες ἦταν οἱ Φλάβιοι καὶ οἱ Ἀντωνίνοι. Οἱ Φλάβιοι κατασκεύασαν τὸ τεράστιο ἀμφιθέατρο *Κολοσσαῖο* τῆς Ρώμης (80 μ.Χ.). Ἀπὸ τοὺς Ἀντωνίνους, ὁ Ἀδριανὸς (117-138 μ.Χ.) ἔκαμε διάφορα ἔργα στὴν Ἀθήνα (Ἀδριανείο ὑδραγωγεῖο, πύλη Ἀδριανοῦ,

Τὸ Κολοσσαῖο τῆς Ρώμης (ἀμφιθέατρο γιὰ μονομαχίες)

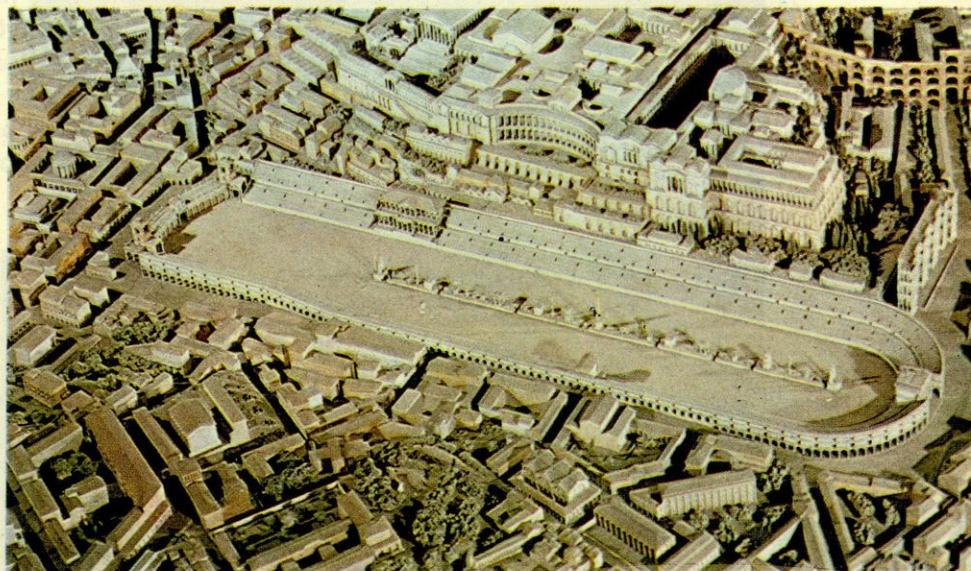
άποπεράτωση ναοῦ Ὀλυμπίου Διός). Στὶς ἡμέρες του ὁ πλούσιος Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς κατεσκεύασε τὸ Ὁδεῖο ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ὅπου δίδονται σήμερα παραστάσεις ἀρχαίων θεατρικῶν ἔργων καὶ συναυλίες.

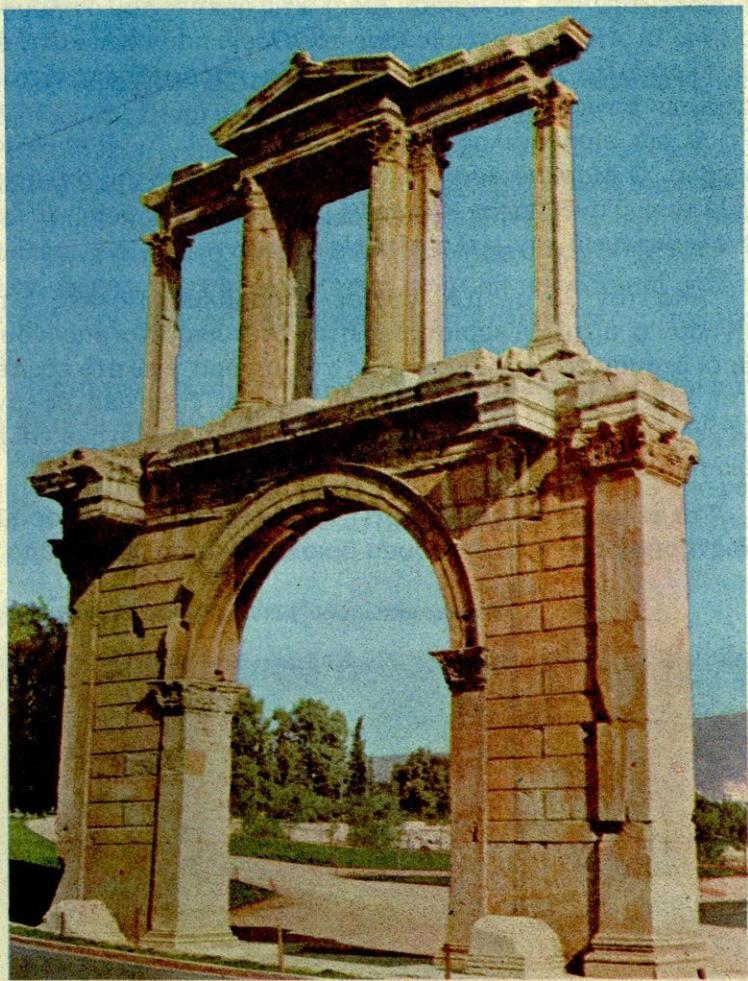
‘Ο πιὸ εἰρηνόφιλος αὐτοκράτορας ἦταν ὁ Ἀντωνίνος ὁ Εύσεβής. ‘Ο Μάρκος Αύρήλιος πάλι ἦταν θαυμαστὴς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. “Ἐγραψε μάλιστα καὶ φιλοσοφικὸ ἔργο στὰ ἐλληνικὰ μὲ τὸν τίτλο «Τὰ εἰς ἑαυτόν».

’Απὸ τὸν 3ο αἰ. μ.Χ. ἄρχισε ἡ παρακμή. Πολλὲς αἰτίες ὀδήγησαν σ' αὐτό. Οἱ κυριότερες ἦταν ὅτι καινούριοι ἐπικίνδυνοι ἔχθροι ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισή τους στὰ σύνορα, ἐνῶ στὸ ἐσωτερικὸ οἱ λεγεωνάριοι, οἱ πραιτωριανοὶ καὶ οἱ ἐπαρχίες ἔφερναν συνεχεῖς ἀναστατώσεις. Αὕτη ἡ κατάσταση συνεχίστηκε ἐπὶ ἓνα ὀλόκληρο αἰώνα.

Στὸ τέλος ἔγινε φανερὸ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία δὲν μποροῦσε νὰ διατηρηθῆ ὅσο ἡ πρωτεύουσα βρισκόταν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὶς

‘Αναπαράσταση τοῦ μεγάλου Ἰπποδρόμου τῆς Ρώμης

Ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ στὴν Ἀθήνα

ἀνατολικὲς ἐπαρχίες. Γι αὐτὸ διοκλητιανὸς χώρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ τέσσερεις διοικήσεις καὶ κυβέρνησε μὲ τὸ σύστημα ποὺ ὀνομάστηκε τετραρχία. Τελικὰ ἐπικράτησε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ στὰ 330 μ.Χ. μετέφερε τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ θέση ποὺ ἦταν τὸ ἀρχαῖο Βυζάντιο.

9. Ή οικογένεια, τὸ κράτος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Ρωμαίων.

‘Ελληνορωμαϊκὸς πολιτισμός

‘Η ρωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦταν ιερὸς θεσμός. ‘Ο πατέρας εἶχε ἀπόλυτη ἔξουσία ἐπάνω στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ὅλοι τὸν σέβονταν καὶ τὸν ὑπάκουαν. Μεγάλη θέση είχε ἐπίσης ἡ οἰκοδέσποινα, ἡ μητέρα. ‘Η οἰκογενειακὴ ζωὴ ἀκολουθοῦσε αὐτηροὺς κανόνες καὶ ἦταν λιτή.

Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος πέρασε ἀπὸ τὴν βασιλεία στὴ δημοκρατία καὶ ἀπὸ ἐκεὶ στὴν αὐτοκρατορία. Δυὸς τάξεις ὑπῆρχαν τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας: οἱ πατρίκιοι (οἱ παλιὲς ρωμαϊκὲς οἰκογένειες) καὶ οἱ πληβεῖοι (νεώτεροι κάτοικοι χωρὶς πολιτικὰ δικαιώματα). Τὸ κράτος τὸ κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μὲ τὴν σύγκλητο. Μετὰ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας τὴν ἔξουσία ἀνελάμβαναν δυὸς ὑπατοὶ, ποὺ φοροῦσαν τὴν τήβεννο καὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν δώδεκα ραβδοῦχοι. ‘Υπῆρχε ἀκόμη ἕνα συμβούλιο γιὰ τὴν ψήφιση τῶν νόμων. ‘Αργότερα διαμορφώθηκαν καὶ ἄλλα ἀξιώματα, ὅπως ἦταν τοῦ πραίτωρα, τοῦ ἀνθύπατου καὶ τοῦ δημάρχου. (Οἱ δῆμαρχοι είχαν ὡς ἔργο τους τὴν ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῶν πληβείων καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ βέτο, τὸ δικαίωμα δηλ. νὰ μὴ δέχωνται ἀποφάσεις ἀντίθετες στὰ συμφέροντα τῶν πληβείων). Μὲ τὸν καιρὸν οἱ πληβεῖοι κατόρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα καὶ νὰ ἔξισωθοῦν μὲ τοὺς πατρίκιους.

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἄνθρωποι πρακτικοί, ποὺ ἤξεραν νὰ πολεμοῦν καὶ νὰ κυβερνοῦν καλὰ τὸ σπίτι τους καὶ τὴν αὐτοκρατορία τους. Δὲν ἦταν ὅμως ἀπὸ τὸ ὑλικὸν ἐκεῖνο ποὺ κάνει τοὺς

Σπίτι πλούσιων ἐμπόρων στὴν Πομπηία

Πραιτωριανοί,
οἱ σωματοφύ-
λακες τοῦ αὐ-
τοκράτορα

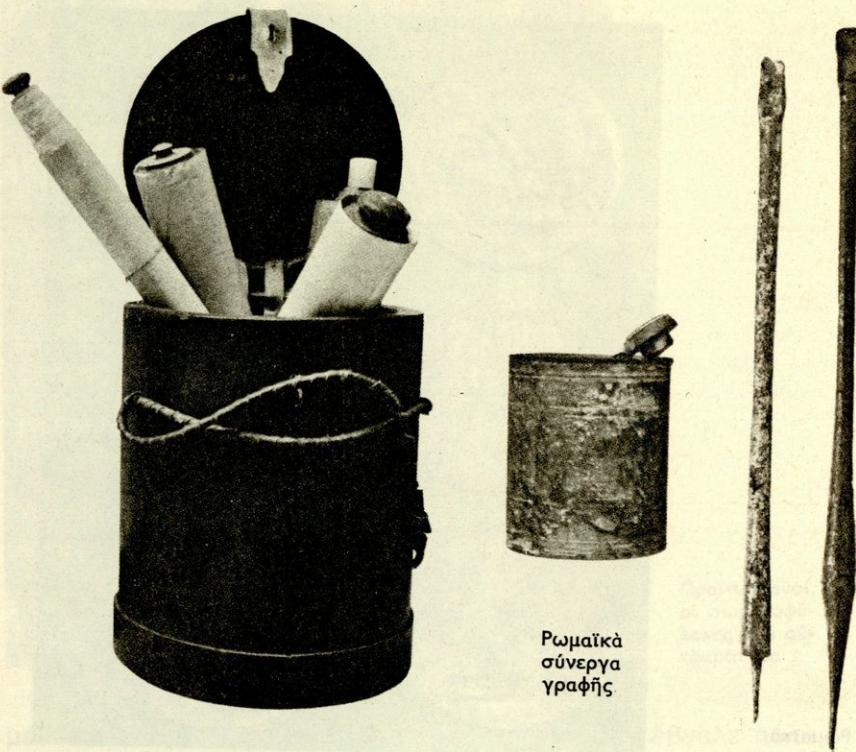
μεγάλους δημιουργούς. Γι αύτὸ καὶ ἡ Ρώμη δὲν ἔβγαλε πολὺ μεγάλους καλλιτέχνες, ἐπιστήμονες καὶ φιλοσόφους, ὅπως ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Αύτὸ δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῶν ὑπηκόων τῆς καὶ προπαντὸς τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους καὶ μιμήθηκε μὲ ἐπιτυχίᾳ.

Ἄπὸ τοὺς "Ἐλληνες οἱ Ρωμαῖοι ἐπηρεάστηκαν στὴ θρησκεία τους, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὶς τέχνες γενικὰ καὶ στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους. Φιλοδόξησαν νὰ κάμουν τὴ Ρώμη δεύτερη Ἀθῆνα καὶ κατὰ κάποιο τρόπο τὸ πέτυχαν. Οἱ ἀνώτερες τάξεις τὸ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ στέλνουν τὰ παιδιά τους στὰ μεγάλα πολιτιστικὰ κέντρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Ἀντιόχειας κ.ἄ. ἡ νὰ πάρουν ιδιαίτερους "Ἐλληνες δασκάλους καὶ αἰσθάνονταν ξεχωριστὴ ὑπερηφάνεια νὰ ξέρουν ἐλληνικὰ καὶ νὰ διαβάζουν τοὺς ἀρχαίους "Ἐλληνες συγγραφεῖς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

Ρωμαϊκά νομίσματα

Παράλληλα φιλοδόξησαν νὰ καλλιεργήσουν τὴν ἔθνική τους γλώσσα, τὴν λατινική, καὶ νὰ τὴν ἀναδείξουν ἐφάμιλλῃ τῆς Ἑλληνικῆς — καὶ τὸ κατόρθωσαν. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς ἔγραψαν ἀξιόλογα ἔργα — ἱστορικά, φιλοσοφικά, ρητορικά, ποιητικά — ποὺ θεωροῦνται κλασικὰ καὶ διδάσκονται καὶ σήμερα στὰ σχολεῖα καὶ στὰ πανεπιστήμια. Τέτοιοι συγγραφεῖς εἶναι, ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς ἄλλους, ὁ Κικέρωνας μὲ τοὺς ρητορικούς του λόγους, ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μὲ τὰ ἱστορικά του ἀπομνημονεύματα, οἱ ποιητὲς Βιργίλιος καὶ Ὁράτιος κ.ἄ. Οἱ περισσότεροι λατίνοι συγγραφεῖς εἶχαν γιὰ πρότυπά τους ἀρχαίους “Ἐλληνες δημιουργούς.” Ετσι ὁ Βιργίλιος στὴν Αἰνειάδα του, ὅπου διηγεῖται τὶς περιπέτειες τοῦ Αἴνεια ἀπὸ τὴν Τροία στὸ Λάτιο, ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τοῦ ‘Ομήρου.

Ρωμαϊκά
σύνεργα
γραφῆς

Τόσο πολὺ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα οἱ Ρωμαῖοι, ὥστε ὁ ποιητὴς Ὁράτιος νὰ ὁμολογήσῃ πώς «ἡ Ἑλλάδα κατακτημένη μὲ τὸ σίδερο νίκησε τὸν κατακτητὴ καὶ ἔφερε τὶς τέχνες στὸ ἀπολίτιστο Λάτιο».

Ἐκεὶ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι ξεπέρασαν τοὺς “Ἑλληνες εἰναι ἡ νομοθεσία καὶ ἡ θαυμαστὴ κρατικὴ τους ὄργανωση. Αὐτὴ ἡ νομοθεσία τῶν Ρωμαίων, συμπληρωμένη, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό, εἰναι γνωστὴ ὡς ρωμαϊκὸ δίκαιο, καὶ διδάσκεται σὲ ὄσους σπουδάζουν νομικοὶ (δικαστὲς καὶ δικηγόροι).

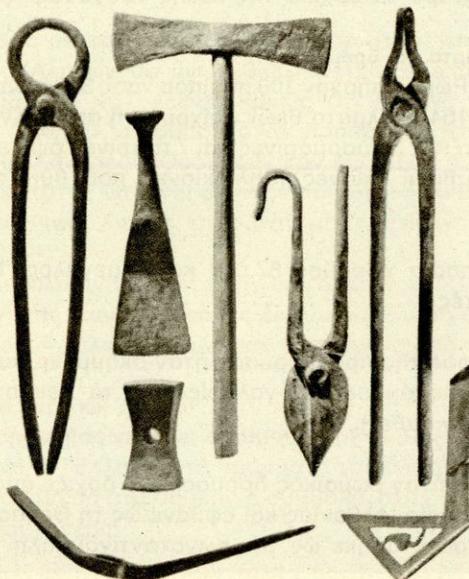
‘Η ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, καὶ μὲ ὅλους τοὺς διωγμοὺς ποὺ ὅρισμένοι αὐτοκράτορες ἐξαπέλυσαν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ὑποβοήθησε τὴν ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ τοῦτο γιατὶ

ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος, ἔχοντας καταργήσει τὰ σύνορα ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου, ἐπέτρεψε τὴν εὔκολη μετακίνηση τῶν κηρύκων τῆς νέας θρησκείας, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ τὴ λατινικὴ γλώσσα προώθησε τὸ χριστιανισμὸν στοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Γενικὰ ἀπὸ τὸ συνταίριασμα τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸ ρωμαϊκὸν τρόπο σκέψης καὶ ζωῆς προῆλθε τὸ κράμα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἑλληνορωμαϊκὸι πολιτισμὸι βοήθησεν νὰ ἐκπολιτιστοῦν καὶ οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί. "Ἡ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος χρησίμεψε σὰ γέφυρα γιὰ νὰ περάσῃ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς στὴν Εὐρώπη.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ λατινικὴ γλώσσα καὶ ὅλα ὅσα ἀξιόλογα ἔχουν γραφῆ σ' αὐτὴν ἐξακολουθοῦν νὰ θεωροῦνται ἀπαραίτητα, μαζὶ μὲ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα, σὲ ὅσους θέλουν νὰ πάρουν μιὰ ὀλοκληρωμένη μόρφωση.

Ρωμαϊκὰ
ἔργα λεια

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Από τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων

— Τὴν ἐποχὴ τῆς αύτοκρατορίας οἱ μισὲς περίπου μέρες τὸ χρόνο ἦταν ἀφιερωμένες στὰ θεάματα: μονομαχίες καὶ ἵπποδρομίες. Στὶς μονομαχίες, ποὺ φαίνεται νὰ τὶς πῆραν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους, χιλιάδες δυστυχισμένοι σκοτώνονταν κάτω ἀπὸ οὐρλιάσματα χαρᾶς τοῦ πλήθους.

— Οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι ξόδευαν μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους στὰ συμπόσια. Στὰ συμπόσια ἔτρωγαν κι ἔπιναν ξαπλωμένοι στὸ πλάι πάνω σὲ ἀνάκλιντρα μὲ τὸ πιάτο τοῦ φαγητοῦ μπροστά τους. "Ἔτρωγαν μὲ τὰ δάχτυλα καὶ κατανάλωναν μεγάλες ποσότητες ἀπὸ ἐκλεκτὰ φαγητὰ καὶ ποτά.

Ρωμαῖοι πολίτες καὶ δοῦλοι

— Στὴ Ρώμη οἱ δοῦλοι, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, ἦταν δεκαπλάσιοι περίπου ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους πολίτες. "Ἄν κανεὶς δοκίμαζε νὰ δραπετεύσῃ, χάραζαν στὸ μέτωπό του μὲ πυρωμένο σίδερο τὰ ἀρχικὰ τῆς λέξης «φυγάδας» (FUG).

Ρωμαϊκὰ κτίσματα καὶ δρόμοι

— Μέσα στὴ Ρώμη ύπηρχαν 100 περίπου ναοί, 322 ιερά, 22 ἔφιπποι ἀνδριάντες, 164 ἀγάλματα θεῶν ἐπίχρυσα ἢ ἀπὸ φιλντισι κι ἄλλα 3.785 μπρούτζινα, 36 μαρμάρινες καὶ 7 πέτρινες ἀψίδες θριάμβου καὶ 11 θριαμβικὸι κίονες (δηλ. κίονες ποὺ θύμιζαν μεγάλες νίκες).

— Τὸ Κολοσσαῖο χωροῦσε 87.000 καὶ ὁ μεγάλος Ἰππόδρομος 400.000 θεατές.

— Τὸ ύπέδαφος τῆς πρωτεύουσας ἦταν σκαμμένο σὰ μυρμηγκοφωλιὰ ὅλο ὑπονόμους καὶ γαλαρίες μὲ τὰ νεκροταφεῖα τῶν φτωχῶν (κατακόμβες).

— Η Ἐγνατία ἦταν ρωμαϊκὸς δρόμος, ποὺ ἥρχιζε ἀπὸ τὸ Δυρράχιο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ ἔφθανε ὡς τὴ Θεσσαλονίκη· τὸν 4ο μ.Χ. αἱ προεκτάθηκε ὡς τὴν Κωνσταντινούπολη. Η Ἐγνατία

μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ συνέχεια τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, ποὺ ἔνωνε τὴν Ρώμη μὲ τὸ Βρινδήσιο.

Στρατιωτικὴ ὄργανωση καὶ πολεμικὰ γεγονότα

— Ἡ λεγεώνα ἦταν στρατιωτικὸ σῶμα, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ εὔπορους ρωμαίους πολίτες. Οἱ λεγεωνάριοι φοροῦσαν περικεφαλαία καὶ θώρακα. Στὸ ἀριστερὸ χέρι κρατοῦσαν μιὰ ὄρθογώνια ἀσπίδα καὶ στὸ δεξὶ μακρὺ κοντάρι. Στὸ δεξὶ τους πλευρὸ κρεμόταν ἔνα κοντόχοντρο ξίφος. Κάθε λεγεώνα εἶχε τὸ ἔμβλημά της, ἔνα ὁμοίωμα κεφαλῆς ζώου ἐπάνω σὲ κοντάρι: λύκαινας, ἀγριόχοιρος, ἀλόγου κ.ἄ. καὶ ἀετοῦ ἀργότερα (ποὺ ἔγινε τὸ σύμβολο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς βυζαντινῆς καὶ πολλῶν ἄλλων αὐτοκρατοριῶν).

— “Οταν οἱ Γαλάτες μπῆκαν καὶ λεηλάτησαν τὴν Ρώμη τὸ 390 π.Χ. δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνεβοῦν στὸ Καπιτώλιο, γιατὶ τοὺς πῆραν εἰδηση ὁι χῆνες τοῦ Καπιτωλίου καὶ ἔβαλαν τὶς φωνὲς — μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ξυπνήσουν οἱ Ρωμαῖοι στρατῶτες καὶ νὰ πάρουν θέση στὰ τείχη.

— ‘Ο Ἀννίβας μὲ τὸ στρατό του πέρασε στὴν Ἰταλίᾳ ἀπὸ ἔνα αὐχένα τῶν “Αλπεων σὲ ὕψος 3.000 μέτρα, σκεπασμένον ἀπὸ αἰώνια χιόνια. Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἔσερνε μαζὶ του 42 ἐλέφαντες! “Ωσπου νὰ φθάσῃ στὸν προορισμό του εἶχε χάσει περίπου 20.000 ἄντρες! “Οσοι σώθηκαν ἔμοιαζαν μὲ ἀγριανθρώπους, κι ἵσως αὐτὸς νὰ εἴναι ὁ λόγος ποὺ διαδόθηκε στὴν Ἰταλίᾳ ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Ἀννίβα τρεφόταν μὲ ἀνθρώπινες σάρκες...

— ‘Ο ὑπατος Φλαμινίνος μετὰ τὴν συντριβὴ τοῦ Φιλίππου Ε’ τῆς Μακεδονίας στὶς Κυνδὸς Κεφαλὲς ἔκαμε παρέλαση στὴν Ρώμη μὲ 500 μαρμάρινα ἥ χάλκινα ἀγάλματα, ἀρπαγμένα ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα!

Ἐλληνικοὶ καὶ λατινικοὶ ἀριθμοὶ

— Γιὰ νὰ παραστήσουν τοὺς ἀριθμοὺς οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως καὶ οἱ “Ἐλληνες, τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου τους: ‘Η ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὰ σημερινὰ σύμβολα, στὰ ἐλληνικὰ καὶ στὰ λατινικὰ εἴναι ἡ ἔξῆς:

Σημερινὰ σύμβολα	Ἐλληνικὰ σύμβολα	Λατινικὰ σύμβολα
1	α'	I
2	β'	II
3	γ'	III
4	δ'	IV
5	ε'	V
6	Ϛ'	VI
7	ζ'	VII
8	η'	VIII
9	θ'	IX
10	ι'	X
11	ια'	XI
19	ιθ'	XIX
20	κ'	XX

'Ιουλιανὸς ἡμερολόγιο

— Τὸ ἡμερολόγιο ποὺ χρησιμοποιοῦμε σήμερα εἶναι, μὲ μικρὴ διόρθωση, αὐτὸ ποὺ καθιέρωσε ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μερικὲς δεκαετίες π.Χ. μὲ τὴ βοήθεια τοῦ "Ἐλληνα ἀστρονόμου Σωσιγένη ("Ιουλιανὸς ἡμερολόγιο). Πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰούλιου Καίσαρα πῆρε καὶ ὁ Ἰούλιος μῆνας τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ ὁ ἐπόμενος μῆνας ἀργότερα τὸ ὄνομα τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὔγουστου. Γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ μάλιστα ὁ Αὔγουστος λιγότερες ἡμέρες ἀπὸ τὸν Ἰούλιο, τοῦ πρόσθεσαν μιὰ ἡμέρα, ποὺ τὴν πῆραν ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο. Τὰ ὄνόματα τῶν μηνῶν ἔχουν λατινικὴ προέλευση.

Οἱ ὄνομασίες Γραικοὶ καὶ Ρωμιοὶ

— Οἱ νεώτεροι "Ἐλληνες" ἔχομες καὶ τὰ ὄνόματα *Γραικοὶ* καὶ *Ρωμιοί*. Τὸ ὄνομα *Γραικοὶ* εἶναι ἀρχαῖο ἑλληνικό, τὸ πῆραν οἱ Λατίνοι, κι ἀπ' αὐτοὺς οἱ Εύρωπαιοι — κι ἀπὸ ἐκεὶ ξαναγύρισε σ' ἐμᾶς. Τὸ «*Ρωμιοὶ*» μᾶς ἔμεινε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἤμασταν ὑποτελεῖς στοὺς *Ρωμαίους* καὶ τὸ ἴδιο συνεχίστηκε στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Πόσα χρόνια διατηρήθηκε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος; ('Υπολόγισε άπό τὴν ἔδρυση τῆς Ρώμης ώς τὴ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὴν Κωνσταντινούπολη).

---

2) Πόσα χρόνια χρειάστηκαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ ύποτάξουν τὴν Ἑλλάδα; ('Υπολόγισε άπὸ τῇ μάχῃ στὶς Κυνὸς Κεφαλὲς ώς τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου).

---

3) Τί θυμᾶσαι ἀπὸ τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ;

'Αναζήτησε στὸ τέλος τῆς ἀσκήσεως, μέσα σὲ παρένθεση, τὶς λέξεις ποὺ λείπουν. Είναι ἀνακατεμένες.

— 'Ο πιὸ ὄνομαστὸς λόφος τῆς Ρώμης: K - - - - -

— 'Ελληνικὰ σημαίνει καὶ σωματικὴ δύναμη: P - - -

— Στὶς ὅχθες του χτίστηκε ἡ Ρώμη: T - - - - -

— Τεράστιο ἀμφιθέατρο ποὺ ἔχτισαν οἱ Φλάβιοι:

K - - - - -

— "Ἐφτασε ἵσαμε ἐξω ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Ρώμης: 'A - - - - -

— Οἱ παλιὲς ρωμαϊκὲς οἰκογένειες: π - - - - -

— 'Όνομαστὸς ρωμαῖος ρήτορας: K - - - - -

— 'Όνομαστὸς λατίνος ποιητῆς: 'O - - - - -

— Μεγάλη ἀντίπαλος τῆς Ρώμης: K - - - - -

— 'Εκεī ἐγκαταστάθηκε ὁ Αἰνείας: Λ - - - - -

— "Ἐγραψε τὴν «Αἰνειάδα»: B - - - - -

— 'Ο Χριστὸς γεννήθηκε, ὅταν ἦταν αὐτὸς αὐτοκράτορας:

'O - - - - - A - - - - -

- "Ετσι όνομαζόταν τὸ συμβούλιο τοῦ ρωμαίου βασιλιᾶ:
Σ - - - - -
- 'Επονομάστηκε «'Αφρικανός»: Σ - - - - -
- 'Η. χαρακτηριστική στρατιωτική μονάδα τῶν Ρωμαίων:
λ - - - - -
- Ρωμαῖοι χωρὶς πολιτικὰ δικαιώματα: π - - - - -
- 'Ανισόρροπος ρωμαῖος αὐτοκράτορας ποὺ ἔβαλε φωτιὰ στὴ
Ρώμη: Ν - - - - -
- Μεγάλος ρωμαϊκὸς δρόμος στὴν Ἰταλία: 'Α - - - - -
- Καταπλακώθηκε ἀπὸ ἔκρηξη τοῦ Βεζουβίου: Π - - - - -
- "Ηξεραν νὰ κατασκευάζουν θολωτοὺς ύπονόμους:
'Ε - - - - -
- "Ετσι λέγονταν οἱ ἑλληνικὲς ἀποικίες στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ
Σικελία: Μ - - - - - 'Ε - - - - -
- Προειδοποίησε τοὺς "Ἐλληνες γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ ζύγωνε ἀπὸ
τὴν Ἰταλία: 'Α - - - - -
- 'Ονομάστηκε ἀπὸ τὸν Πολύβιο «ὁ ἐσχατος τῶν Ἐλλήνων»:
Φ - - - - -
- Προσπάθησαν νὰ ἀνορθώσουν τὴν ξεπεσμένη Σπάρτη:
"Α - - - καὶ Κ - - - - -
- Μεγάλος ρωμαϊκὸς δρόμος στὴ Βαλκανική: 'Ε - - - - -
- Νεκροταφεῖα σὲ ύπόγειες στοές: κ - - - - -
- Δικαίωμα τῶν ρωμαίων δημάρχων νὰ μὴ δέχωνται ἀποφάσεις
ἀντίθετες στὰ συμφέροντα τῶν πληθείων: β - - -

(βέτο - Καπιτώλιο - Ρώμη - κατακόμβες - 'Εγνατία - Τίβερης - Κολοσσαίο - "Αγης καὶ Κλεομένης - Φιλοποίμην - 'Αγέλαος - Μεγάλη 'Ελλάδα - 'Αννίβας - πατρίκιοι - Κικέρωνας - 'Οράτιος - Καρχηδόνα - 'Ετροῦσκοι - Πομπηία - Λάτιο - Βιργίλιος - 'Οκταβιανὸς Αὔγουστος - σύγκλητος - Σκιπίωνας - λεγεώνα - πληθεῖοι - Νέρωνας - 'Αππία)

4) Ζευγάρωσε τὶς παρακάτω ἀνάκτες λέξεις:

Βεζούβιος, Βιργίλιος, Πύρρος, Φλάβιοι, Ἀχαιϊκὴ Συμπολιτεία, δῆμαρχοι, 'Οκταβιανὸς Αὔγουστος, Νέρωνας, Λάτιο, Πομπηία, «πύρρειος νίκη», Λατίνοι, "Αρατος καὶ Φιλοποίμην, Γέννηση Χριστοῦ, πύρπόληση Ρώμης, διωγμοί, βέτο, Κολοσσαίο, Αἰνειάδα, κατακόμβες

Παράδειγμα

Βεζούβιος - Πομπηία

Βιργίλιος - Αἰνειάδα

5) 'Ελληνορωμαϊκὴ ἀκροστιχίδα

Τὰ ἀρχικὰ τῶν παρακάτω λέξεων σχηματίζουν τὸ ἐπίθετο, ποὺ

υπάρχει πρώτο στὸ ἐγχειρίδιο τῆς φετινῆς σας Ἰστορίας (ἀρσενικὸν γένος).

- 1) - - - - - ή - - - -
- 2) - - - - -
- 3) - - - - -
- 4) - - - - -
- 5) - - - - -
- 6) - - - - -
- 7) - - - - -
- 8) - - - - -

- 1) Ταιριάζει όποιοδήποτε άπό τὰ δυὸ θετὰ παιδιά τῆς λύκαινας.
- 2) Τὸ ἔχτισε ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς κάτω ἀπ' τὴν Ἀκρόπολη.
- 3) "Αγριο θέαμα, ποὺ τὸ βρῆκαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπ' τοὺς Ἐτρούσους.
- 4) Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, οἱ λατίνοι κατάγονται ἀπ' αὐτόν.
- 5) Αἰγυπτιακὴ θεότητα.
- 6) 'Η τελευταία βασίλισσα τοῦ Βασιλείου τῶν Πτολεμαίων.
- 7) Λατίνος ποιητής.
- 8) 'Ο Ἀρχιμήδης ἐνίσχυε τὴν ἄμυνά της μὲ τὶς μηχανές του.

6) Ποιὸ εἶναι τὸ σωστό;

'Η Ἑλλάδα ύποδουλώθηκε στοὺς Ρωμαίους, γιατὶ:

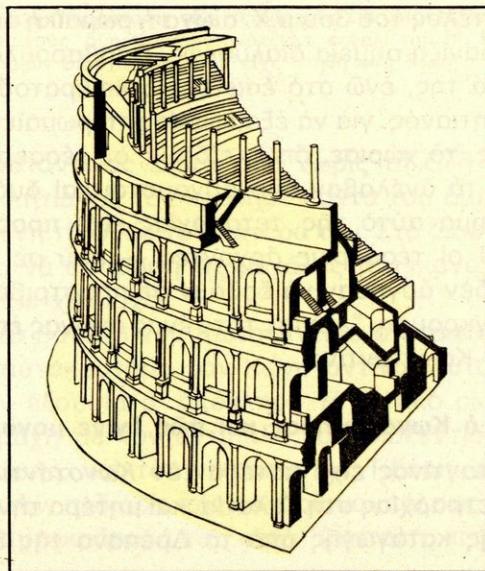
- 1) Οἱ "Ἑλληνες ὡς τὸ τέλος ἔμειναν χωρισμένοι σὲ μικρὰ κρατίδια.
- 2) Οἱ Ρωμαῖοι κατάγονταν ἀπὸ τοὺς Τρῶες.
- 3) Οἱ "Ἑλληνες δὲν ἀκουσαν τὴ φωνὴ τοῦ Ἀγέλαου, ποὺ τοὺς συμβούλευε νὰ πιαστοῦν χέρι χέρι, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ περνοῦν ὀρμητικὸ ποτάμι.
- 4) Τὰ ἐλληνικὰ κρατίδια σπαράσσονταν ἀπὸ ἐμφύλιες διαμάχες.
- 5) Οἱ ρωμαΐκὲς λεγεῶνες ἦταν ἀήττητες.
- 6) 'Ο Πύρρος δὲν κατάφερε νὰ γίνη ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τῆς Δύσης.
- 7) Οἱ "Ἑλληνες ἔδιναν δικαίωμα στοὺς Ρωμαίους νὰ ἀνακατεύωνται στὶς ὑποθέσεις τους.

Δυὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀπαντήσεις δὲν εἶναι σωστές.

7) Σκέψου καὶ ἀπάντησε

Τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα νίκησε τὴ ρωμαϊκὴ βαρβαρότητα. Ποῦ τὸ βλέπεις καὶ ποῦ δὲν τὸ βλέπεις αὐτό;

- 1) Τὸ ἀναγνώρισε ἔνας μεγάλος λατίνος ποιητής, ὁ Ὁράτιος.
- 2) Οἱ Ρωμαῖοι μιμήθηκαν τοὺς "Ἐλληνες στὶς καλές τέχνες καὶ γέμισαν τὴ Ρώμη καὶ ἄλλες πόλεις μὲ πλῆθος ὥραιούς ναοῦς καὶ ἀγάλματα.
- 3) Ὁ Νέρωνας ἔβαλε φωτιὰ στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ πάρῃ μιὰ ίδέα πῶς φαινόταν ἡ Τροία, ὅταν τὴν πυρπόλησαν οἱ "Ἐλληνες.
- 4) "Ἐνας ἄλλος μεγάλος λατίνος ποιητής, ὁ Βιργίλιος, ὅταν ἔγραφε τὴν «Αἰνειάδα», εἶχε γιὰ πρότυπό του τὸν "Ομηρο.
- 5) Οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι ἔστελναν τὰ παιδιά τους στὰ μεγάλα μορφωτικὰ κέντρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιόχειας ἢ τοὺς ἔβαζαν ιδιαίτερους "Ἐλληνες δασκάλους.
- 6) Οἱ Ρωμαῖοι ἔνιωθαν ὑπερηφάνεια, ὅταν μάθαιναν νὰ μιλοῦν ἑλληνικά.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306-337 μ.Χ.)

ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιὰ ἦταν ἡ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας τὶς παραμονὲς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κωνσταντίνου

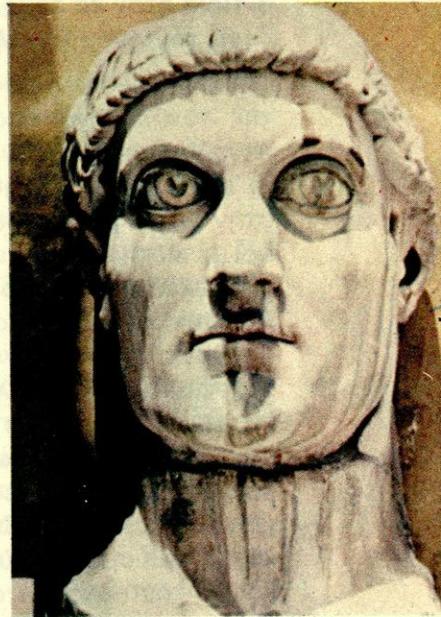
Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἱώνα ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἄρχισε νὰ ἐμφανίζῃ σημεῖα διαλύσεως. Βάρβαροι λαοὶ παραβίαζαν τὰ σύνορά της, ἐνῶ στὸ ἐσωτερικὸ ἐπικρατοῦσε ἀναρχία.

‘Ο Διοκλητιανός, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴ ρωμαϊκὴ ἔξουσία σὲ ὅλο τὸ κράτος, τὸ χώρισε, ὅπως εἴδαμε, σὲ τέσσερα διοικητικὰ τμῆματα, ποὺ τὰ ἀνέλαβαν δυὸ αὔγουστοι καὶ δυὸ καίσαρες.

Τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς τετραρχίας εἶχε προσωρινὴ μόνο ἐπιτυχία, γιατὶ οἱ τέσσερεις ἄρχοντες — ποὺ σὲ μιὰ περίοδο ἔγιναν ἔξι — δὲν ἄργησαν νὰ ἔρθουν σὲ προστριβὲς καὶ τελικὰ σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση. Ἀρχισε τότε ἔνας ἀγώνας ἐπικρατήσεως μὲ νικητὴ τὸν Κωνσταντίνο.

2. Ποιὸς ἦταν ὁ Κωνσταντίνος καὶ πῶς ἔγινε μονοκράτορας

‘Ο Κωνσταντίνος εἶχε πατέρα τὸν Κωνστάντιο τὸ Χλωρό, καίσαρα τῆς τετραρχίας στὴ Γαλατία, καὶ μητέρα τὴν Ἐλένη, ποὺ ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὸ Δρέπανο τῆς Βιθυνίας καὶ Χριστιανή.

Άριστερά : γλυπτή παράσταση τῆς τετραρχίας ἐπί Διοκλητιανοῦ, μὲ τοὺς δύο Αὔγουστους καὶ τοὺς δύο Καίσαρες. Δεξιά : κεφάλι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀπὸ ἄγαλμά κολοσσιαίων διαστάσεων, που εἶχε στηθῆ στὴ Ρώμη

‘Ο Κωνσταντίνος ἔζησε ἀπὸ νωρὶς τὴ ζωὴ τοῦ στρατοπέδου. ‘Ο Διοκλητιανὸς τὸν κράτησε κοντά του ὅμηρο, γιὰ νὰ ἔχῃ ἔξασφαλισμένη τὴ φιλία τοῦ πατέρα του. Στὸ διάστημα αὐτὸ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσῃ τὶς μεγάλες του ἰκανότητες καὶ πολὺ νέο τὸν ἔκαμε χιλίαρχο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωνστάντιου ὁ στρατὸς στὴ Γαλατία ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα τὸν Κωνσταντίνο. Αὐτός, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν ἔξουσίᾳ σ’ ὁλόκληρο τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἔδωσε μιὰ μάχη μὲ τὸν ἀντίπαλό του *Μαξέντιο*, αὐτοκράτορα τότε τῆς Ρώμης, καὶ τὸν νίκησε στὸν Τίβερη. Δώδεκα χρόνια ἀργότερα στὴν πεδιάδα τῆς Ἀνδριανούπολεως νίκησε καὶ τὸ *Λικίνιο*, συναυτοκράτορά του στὴν Ἀνατολή, κι ἀπόμεινε μονοκράτορας.

3. Ποιὰ ἦταν τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου ποὺ ἔκαμαν τὴν ἱστορίαν νὰ τὸν ὄνομάσῃ Μέγα

‘Ο Κωνσταντίνος ἔσωσε τὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, καὶ μαζὶ τῆς τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμόν, ἀπὸ βέβαιο ἀφανισμόν. Ή μεγαλοσύνη του τὸν βοήθησε πράγματι νὰ δῇ ὅτι:

- α) ‘Ο χριστιανισμὸς ἦταν μιὰ καινούρια δύναμη μέσα στὸ κράτος, στὴν ὥποια μποροῦσε νὰ ὑπολογίζῃ. Οἱ χριστιανοὶ ἦταν ἄνθρωποι μὲ πίστη καὶ πρότειναν ἐναν τρόπο ζωῆς ἀσύγκριτα καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ζοῦσαν οἱ εἰδωλολάτρες. Ἀντίθετα μὲ τὸν Διοκλητιανό, ὁ Κωνσταντίνος πίστευε ὅτι οἱ χριστιανοί, ποὺ πλήθαιναν μὲ γοργὸ ρυθμὸ χρόνο μὲ τὸ χρόνο, μποροῦσαν νὰ ἔχασφαλίσουν τὴν κλονισμένη ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.
- β) ‘Η αὐτοκρατορία χρειαζόταν μιὰ καινούρια πρωτεύουσα, μακριὰ ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴν καὶ ξεπεσμένη πιὰ Ρώμη, πιὸ κοντὰ στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες, ποὺ κινδύνευαν νὰ πέσουν στὰ χέρια γειτονικῶν λαῶν, καὶ στὸ κέντρο ἑλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν πληθυσμῶν, ποὺ ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα θὰ ἀποτελοῦσαν τὸν κορμὸ τῆς αὐτοκρατορίας.

‘Αφίδα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ποὺ χτίστηκε στὴ Ρώμη, σὲ ἀνάμνηση τῆς νίκης ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου

Φηφιστική θήκη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

‘Ο χριστιανισμὸς βρίσκει τὸν προστάτη του

οὐδὲ εἰπούμενόν τοι

‘Ο Κωνσταντίνος εἶχε καὶ προσωπικοὺς λόγους νὰ συμπαθῇ τοὺς χριστιανούς, ἀφοῦ ἡ μητέρα του ἦταν χριστιανή. Οἱ χριστιανοὶ ἀνταπέδωσαν τὴν συμπάθεια καὶ πύκνωσαν τὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ του. ‘Η συμπάθεια τους ἔγινε ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός, ὅταν εἶδαν μπροστὰ ἀπὸ τὶς στρατιωτικὲς μονάδες νὰ κυματίζῃ τὸ λάβαρο μὲ τὰ σύμβολα τοῦ χριστιανισμοῦ.

‘Ο ίστορικὸς Εὔσεβιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἔνα μεσημέρι εἶδε στὸν οὐρανὸν τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ καὶ ἀπὸ κάτω τὴν ἐπιγραφὴ «ἐν τούτῳ νίκα». Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο ιστορικό, τὴν ἰδέα τοῦ λαβάρου τὴν ἔδωσε στὸν Κωνσταντίνο ὁ Χριστός, ὅταν τὸ βράδυ παρουσιάστηκε στὸν ὑπνο του καὶ τὸν συμβούλεψε νὰ κάμη ὁμοίωμα τοῦ σημείου, ποὺ θὰ προστάτευε τὸ στρατό του στὸν πόλεμο καὶ θὰ τοῦ χάριζε τὴν νίκη.

Στὴ μάχῃ μὲ τὰ εἰδωλολατρικὰ στρατεύματα τοῦ Μαξεντίου οἱ χριστιανοὶ στρατῶτες τοῦ Κωνσταντίνου πολέμησαν μὲ γενναιότητα καὶ τοῦ χάρισαν πράγματι τὴν νίκη. “Ετσι ὁ Κωνσταντίνος ἐξασφάλισε τὴν ἐπικράτησή του μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν χριστιανῶν.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο (313 μ.Χ.) στὸ Μεδιόλανο (Μιλάνο) τῆς βόρειας Ἰταλίας ὁ Κωνσταντίνος ὑπέγραψε μαζὶ μὲ τὸ Λικίνιο ἔνα διάταγμα ἀνεξιθρησκείας. Τὸ διάταγμα αὐτὸν ἀναγνώριζε σὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας, εἰδωλολάτρες καὶ χριστιανούς, τὸ δικαίωμα νὰ λατρεύουν ἐλεύθερα τὸ θεὸν τῆς ἐκλογῆς τους. Οἱ διωγμοὶ σταμάτησαν, οἱ φυλακισμένοι καὶ ἐξόριστοι μάρτυρες τῆς πίστης ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι, οἱ χριστιανοὶ βγῆκαν ἀπὸ τὶς κατακόμβες στὸ φῶς τῆς ήμέρας καὶ ἥρχισαν νὰ χτίζουν τὶς ἐκκλησίες τους.

‘Ο ἴδιος δὲ βαφτίσθηκε χριστιανὸς παρὰ μόνο λίγο πρὶν πεθάνη. ‘Απ’ ὅσα προέβλεπε ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰδωλολατρικὴ παράδοση, κατάργησε μόνο τὴν λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα στοὺς ναούς, ἐνῶ διατήρησε ὅλους τοὺς τίτλους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς παλιᾶς θρησκείας τῆς Ρώμης. “Ετσι ἔκαμε, γιατὶ οἱ περισσότεροι ὑπήκοοι ἦταν ἀκόμα εἰδωλολάτρες κι αὐτὸς αὐτοκράτορας ὅλων τῶν Ρωμαίων. Αὐτὸν δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ δείχνῃ τὴν προτίμησή του στὴ χριστιανικὴ θρησκεία: Προτιμοῦσε τοὺς χριστιανοὺς

στὶς δημόσιες θέσεις, δρισε τὴν Κυριακὴν ἡμέραν ἀργίας, κατάργησε τὸ σταυρικὸν θάνατον κ.ἄ.

“Οταν μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἔκκλησία παρουσιάστηκαν ἀσυμφωνίες γύρω ἀπὸ δρισμένα ζητήματα τῆς χριστιανικῆς πίστης, ὁ Κωνσταντίνος ἔδειξε φανερὰ τὴν ἀνησυχία του. Γιατὶ φοβήθηκε ὅτι οἱ ἀσυμφωνίες αὐτές, ποὺ ὄνομάστηκαν αἱρέσεις, θὰ διαιροῦσαν τοὺς χριστιανούς, πράγμα ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε στὴ διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῦ ρωμαιικοῦ κράτους. ”Ετσι γιὰ τὴν αἱρεση τοῦ Ἀρείου (ἐνὸς Ἱερέα ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρεια, ποὺ δίδασκε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Θεοῦ) ὁ Κωνσταντίνος συνεκάλεσε τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο στὴ Νίκαια τῆς Μ. Ἀσίας (325 μ.Χ.). Στὴ Σύνοδο πῆραν μέρος 318 Πατέρες τῆς Ἔκκλησίας ἀπ' ὅλη τὴν αὐτοκρατορία καὶ καταδίκασαν τὸν ἀρειανισμό. Ἀνάμεσα στοὺς Πατέρες ξεχώρισε ὁ τότε διάκονος Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος. Γιὰ νὰ ἔχουν οἱ χριστιανοὶ ἑνα σύντομο καὶ εὐκολονόητο κείμενο μὲ τὰ βασικὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς ὄρθοδοξίας, ἑνα κείμενο δηλαδὴ ποὺ νὰ τοὺς λέη τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴν παρασύρωνται ἀπ' τοὺς αἱρετικούς, ἡ Σύνοδος συνέταξε τὰ πρῶτα ἐπτὰ ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ «Πιστεύω».

Τὸ ὄραμα τοῦ Κωνσταντίνου

‘Ο Κωνσταντίνος πίστευε ότι είναι άπόλυτος μονάρχης «έλεωθ Θεοῦ», ότι δηλαδή ό Θεός τὸν είχε όρισει ἀντιπρόσωπό του ἐπάνω στὴ γῆ. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ δ, τι ἔκανε, ἔδινε ἵερατικὸ χαρακτήρα. ”Ηθελε ἐπίσης νὰ ἔχῃ λόγο στὶς ύποθέσεις τῆς Ἑκκλησίας καὶ νὰ παίρνῃ μέρος στὶς συνόδους μαζὶ μὲ τοὺς ἑπισκόπους τῆς. Στὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας ἐκεῖνος ἀνοιξε τὴ συζήτηση. Ἀπὸ αὐτὸν καὶ πέρα ἡ Ἑκκλησία ἀναγνώρισε τὸ προβάδισμα τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτοκράτορες ἀργότερα ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἔπαιρναν τὸ στέμμα.

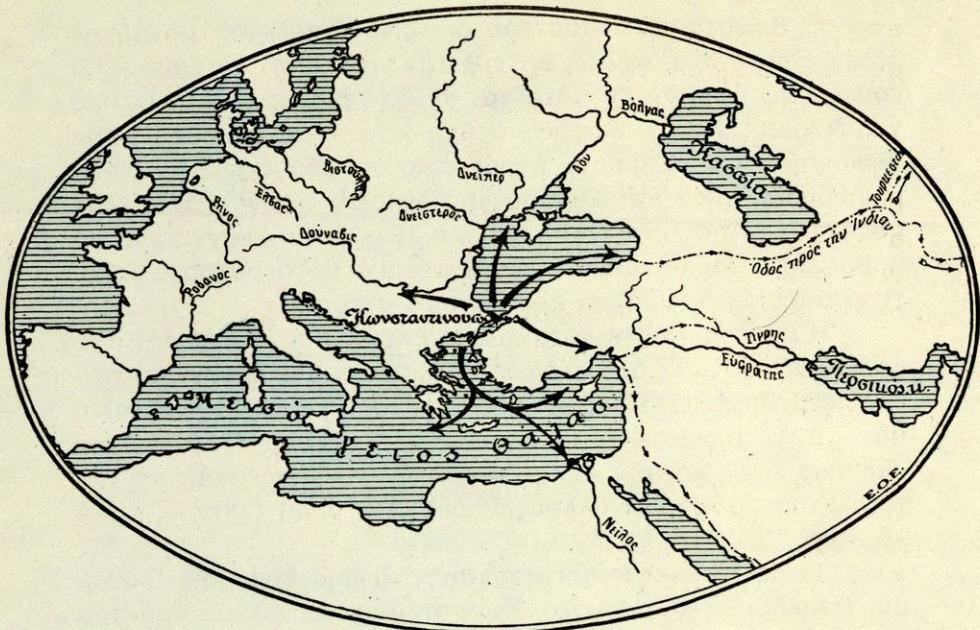
Ἡ μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου Ἐλένη, ποὺ ὁ γιός της τὴν ἀνακήρυξε αὐγούστα, ἀφιέρωσε τὸν καιρὸ τῆς σὲ ἔργα χριστιανικῆς φιλανθρωπίας. Τὸν ἄλλο χρόνο μετὰ τὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας πῆγε στὴν Παλαιστίνη καὶ κάνοντας ἀνασκαφὲς βρῆκε τὸν Πανάγιο Τάφο καὶ τὸν Τίμιο Σταυρό. Θεμελίωσε ἐπίσης τὸ ναὸ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλους ναοὺς στὰ μέρη ὅπου ἔζησε ὁ Χριστός.

Γιὰ τὶς μεγάλες ύπηρεσίες τους στὸ χριστιανισμὸ ἡ Ἑκκλησία ἀνακήρυξε τὸ Μεγάλο Κωνσταντίνο καὶ τὴ μητέρα του ἰσαποστόλους καὶ τοὺς κατέταξε στοὺς Ἅγιους τῆς. Ἔορτάζονται καὶ οἱ δυὸ στὶς 21 Μαΐου.

‘Ο Κωνσταντίνος ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του

Ψηφιστική απεικόνιση της μονής της ακαδημαϊκής ιστοτοπίας

Η Κωνσταντινούπολη στὸ κέντρο τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου

‘Ο ἔλληνισμὸς τοῦ Μεσαίωνα βρίσκει τὸ ἑθνικό του κέντρο

‘Ο Κωνσταντίνος ἔχτισε τὴ νέα πρωτεύουσα τῆς ρωμαιϊκῆς αὐτοκρατορίας στὴ δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, στὴν τοποθεσίᾳ ὅπου στὴν ἀρχαιότητα οἱ Μεγαρεῖς ἄποικοι μὲ τὸ Βύζαντα εἶχαν ιδρύσει τὸ Βυζάντιο. ‘Η πόλη τοῦ Κωνσταντίνου ὀνομάστηκε στὴν ἀρχὴ Νέα Ρώμη καὶ ἀργότερα Κωνσταντινούπολη.

‘Η θέση τῆς νέας πρωτεύουσας ἦταν ἐξαιρετική. Θέση-κλειδὶ ἀνάμεσα στὸ ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας. Σπουδαῖος συγκοινωνιακὸς κόμβος: ἀνάμεσα στὸ τέρμα τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία· καὶ ,ἀνάμεσα στὴ Μεσόγειο καὶ στὸν Εὔξεινο Πόντο, ὅπου καταλήγει ὁ Δούναβης καὶ ἄλλα πλωτὰ ποτάμια τῆς Εύρωπης.

‘Η Κωνσταντινούπολη ἄρχισε νὰ χτίζεται τὸ 324 μ.Χ. καὶ ὁ Κωνσταντίνος φρόντισε νὰ γίνη μιὰ πόλη ἀντάξια τῆς φήμης του: ἐπάνω σὲ πολεοδομικὸ σχέδιο τῆς ἐποχῆς, μὲ παλάτια, ἀγορές,

ίπποδρομο, έκκλησίες, ύδραγωγεῖα, λουτρά, κλπ., στολισμένη μὲ
ώραια ἔργα τέχνης ἀπὸ τὴν Ρώμη καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τριγυρισμέ-
νη μὲ ἰσχυρὸ τεῖχος. Τὰ ἐγκαίνια ἔγιναν τὸ 330 μ.Χ.

Ἡ Κωνσταντινούπολη δὲν ἄργησε νὰ γίνη αὐτὸ γιὰ τὸ ὅποιο
τὴν προόριζε ἡ θέση τῆς: α) τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ λιμάνι τῆς
Μεσογείου· β) ἀπόρθητο ἀμυντικὸ ὄχυρο γιὰ 11 ὄλόκληρούς
αἰῶνες· γ) κέντρο γραμμάτων καὶ πολιτισμοῦ, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ
μεσαιωνικὴ Εὐρώπη εἶχε πέσει σὲ νάρκη ἔπειτα ἀπὸ τὴν μεγάλη
μετανάστευση τῶν λαῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ αύτοκρατορία βρίσκει τὸν ἀναδιοργανωτὴ καὶ ὑπερα-
σπιστή τῆς

Γιὰ τὴν πιὸ ἀποτελεσματικὴ διοίκηση τῆς αύτοκρατορίας ὁ
Κωνσταντῖνος αὔξησε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ γιὰ τὴν
εὐημερία τῶν πολιτῶν τῆς ἔκαμε πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα καὶ
ἐλάττωσε τὴ φορολογία. Γιὰ τὴν ἄμυνά της ὁργάνωσε μεγάλη
δύναμη στρατοῦ, ποὺ ἦταν ἔτοιμος νὰ χρησιμοποιηθῇ γιὰ ὅπου ἡ
ἀνάγκη τὸ καλοῦσε. "Ἄλλους πάλι στρατιώτες ἐγκατέστησε μὲ
τὶς οἰκογένειές τους στὰ σύνορα, παραχωρώντας τους μεγάλες

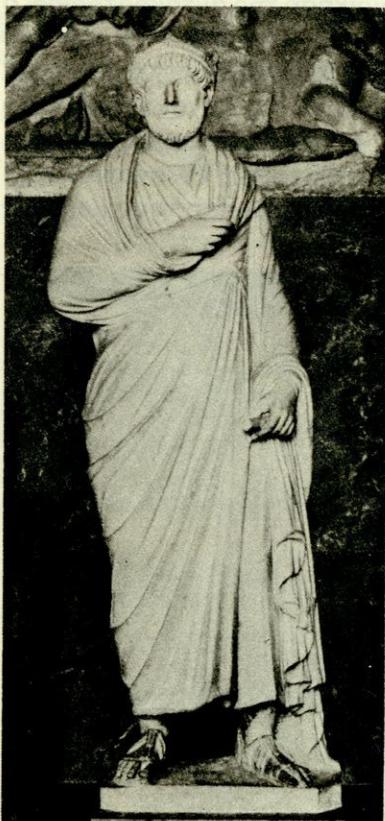
Ρωμαῖοι στρατιώτες
ὑπερασπίζουν
φρούριο
ἀπὸ ἐπίθεση Δακῶν

Οι δύο ὅψεις νομίσματος
μὲ τὸν Μέγα Κωνσταντίνο

έκτασεις γῆς νὰ τὶς καλλιεργοῦν καὶ νὰ τὶς ύπερασπίζουν. Γιὰ τὶς
άμυντικὲς ἀνάγκες τοῦ κράτους χρησιμοποίησε καὶ πολλοὺς
ξένους τῶν συνόρων, ιδίως Γερμανούς.

Τέλος ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν,
ποὺ ἐμφανίστηκαν ἀπειλητικοὶ
στὰ ἀνατολικὰ σύνορα· ἀλλὰ ἀρ-
ρώστησε καὶ πέθανε στὴ Νικο-
μήδεια τὸ 337 μ.Χ.

4. Ἰουλιανὸς (361-363 μ.Χ.)

Απὸ τοὺς διαδόχους τοῦ
Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐνδια-
φέρον παρουσιάζει ὁ Ἰουλια-
νός, ποὺ ἐπονομάστηκε ἀπὸ
τοὺς χριστιανοὺς Παραβάτης ἢ
Ἀποστάτης, ἐπειδὴ ἐπιχείρησε
νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαία ἑλλη-
νικὴ θρησκεία.

Ο Ἰουλιανὸς εἶχε σπουδά-
σει στὴν Ἀθήνα ἑλληνικὴ φιλο-
σοφία καὶ πίστευε πῶς, ἂν ξανά-
φερνε τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ θρη-
σκεία τῆς εἰδωλολατρείας, θὰ
ξαναγεννιοῦνταν καὶ τὰ ἑλληνι-
κὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες, ποὺ
τόσο τὸν είχαν γοητέψει.

Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης

Δὲν ἔκαμε διωγμούς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀνοίξουν οἱ ἀρχαῖοι ναοί, ἐπανέφερε τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἄγῶνες, ἀντικατέστησε τὰ χριστιανικὰ ἐμβλήματα μὲ εἰδωλολατρικὰ καὶ γενικὰ ἀκολούθησε φιλικὴ πολιτικὴ πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρες, τοὺς ἑθνικούς, ὅπως λέγονταν.

Δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ Ὁλύμπου εἶχαν πιεθάνει γιὰ πάντα. Ἡ παράδοση λέει ὅτι τὸ παραδέχτηκε μόνον ἐνῷ πέθαινε πληγωμένος σὲ πόλεμο ἐναντίον τῶν Περσῶν, μὲ τὴ φράση «νενίκηκάς με, Ναζωραῖε», ποὺ σημαίνει «μὲ νίκησες, Χριστέ».

Κατὰ τὰ ἄλλα ἀναδείχτηκε ἔνας ἔξαιρετος αὐτοκράτορας, ποὺ περιόρισε τὶς σπατάλες καὶ κυβέρνησε μὲ δικαιοσύνη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Κωνσταντίνος καὶ Κωνσταντινούπολη

- “Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης ποὺ στόλισαν τὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν καὶ ὁ τρίποδας ποὺ ἀφιερώθηκε στοὺς Δελφοὺς μετὰ τὴν νίκη στὴν μάχη τῶν Πλαταιῶν.
- Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ 315 μ.Χ. ἔχει ἐπάνω μαζὶ μὲ τὸν ἑθνικὸ θεὸ “Ἡλιο καὶ τὸ χριστιανικὸ σταυρό.” Άλλα νομίσματα ἔχουν τὴν εἰκόνα τῆς βασιλομήτορος ‘Ἐλένης.
- “Οταν ὁ Κωνσταντίνος ἔγινε αὐτοκράτορας, μετονόμασε τὸ Δρέπανο τῆς Βιθυνίας, τόπο καταγωγῆς τῆς μητέρας του, σὲ ‘Ἐλενόπολη’.
- ‘Ο λαὸς ὀνόμασε τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπλὰ Πόλη καὶ ἔτσι πέρασε καὶ στὰ δημοτικά μας τραγούδια. Ἅλλα καὶ οἱ Τούρκοι τὴν ὄνομάζουν ’Ισταμπούλ, ποὺ εἶναι παραφθορὰ τῆς φράσης «Εἰς τὴν Πόλιν».

Ἰουλιανὸς καὶ Γρηγόριος

- Κάποιος ἱστορικὸς ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἔστειλε τὸ φιλόσοφο Ὁρειβάσιο στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμη του γιὰ τὴ φιλικὴ πρὸς τοὺς ἑθνικούς πολιτικὴ ποὺ

άκολουθοῦσε καὶ ὅτι ἡ Πυθία ἔδωσε τὸν ἐξῆς ἀπελπισμένο χρησμό: «Πέστε στὸ βασιλιὰ ὅτι ὁ Ἀπόλλωνας δὲν ἔχει πιὰ στέγη οὕτε μαντικὴ δάφνη οὕτε πηγὴ τραγουδιστή. Πάει πιά, βουβάθηκε ἡ μιλιὰ τῆς Κασταλίας».

— Στὴν Ἀθήνα ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε συμμαθητὴ τὸ Γρηγόριο τὸ Ναζιανζηνό. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Γρηγόριος εἶπε: «Συννεφάκι ἦταν καὶ πέρασε», ἐννοῶντας τὴν ἀπόπειρα τοῦ αὐτοκράτορα νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀρχαία θρησκεία.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμᾶσαι;

‘Αναζήτησε στὸ τέλος τῆς ἀσκήσεως, μέσα σὲ παρένθεση, τὶς λέξεις ποὺ λείπουν.

— Διάταγμα ποὺ ἀναγνώριζε σὲ ὅλους τοὺς ρωμαίους ὑπηκόους τὸ δικαίωμα νὰ λατρεύουν τὸ θεὸ τῆς ἐκλογῆς τους:

M - - - - -

— Ξεχώρισε στὴ Σύνοδο τῆς Νίκαιας γιὰ τὰ ἐπιχειρήματά του ἐναντίον τοῦ Ἀρείου: ’A - - - - -

— Εἶχε ἐπάνω τὰ σύμβολα τοῦ Χριστοῦ: Λ - - - - -

— “Ἐτσι ὄνομάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τοὺς Τούρκους:
’I - - - - -

(Λάβαρο, Ἰσταμπούλ, Ἀθανάσιος, Μεδιολάνων)

2) Σωστὸ ἢ ὄχι;

‘Ο Μέγας Κωνσταντίνος συμπαθοῦσε καὶ ὑποστήριζε τοὺς χριστιανούς, γιατὶ:

— Ἠταν καὶ ἡ μητέρα του χριστιανή·

— τὸν βοήθησαν νὰ νικήσῃ τὸν ἀντίπολό του Μαξέντιο·

— τοῦ ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ τὸν ἀνακηρύξουν “Ἄγιο·

— κατάλαβε ὅτι τὸ μέλλον Ἠταν μὲ τὰ μέρος τους·

— εἰδεῖς ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀδελφοσύνη θὰ ἔξασφάλιζε τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

Μιὰ μόνο ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις δὲν εἶναι σωστή.

2

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379-395 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

‘Η δεύτερη μεγάλη μορφή μετά τὸ Μ. Κωνσταντίνο εἶναι ὁ αὐτοκράτορας Θεοδόσιος ὁ Α'. ‘Ο Θεοδόσιος ἔμεινε κι αὐτὸς στὴν ἴστορία μὲ τὸ ἐπίθετο Μέγας, γιατὶ συνέχισε ἐπάξια καὶ συμπλήρωσε τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου.

1. Ό Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θρησκεία

‘Ο Θεοδόσιος προχώρησε πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ Μ. Κωνσταντίνο καὶ ἔκαμε τὸ χριστιανισμὸ ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους. Γιὰ νὰ γίνη αὐτό, χρειάστηκε νὰ τὰ βάλῃ ἀπὸ τὴν μιὰ μὲ τοὺς αἱρετικοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τοὺς εἰδωλολάτρες.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνη εἶχε μεγάλη διάδοση ἡ αἱρεση τοῦ Μακεδονίου (ἐπισκόπου ποὺ δὲν παραδεχόταν τὴν θεότητα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος). Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. ‘Η Σύνοδος καταδίκασε τὴν αἱρεση τοῦ Μακεδονίου καὶ συμπλήρωσε τὰ ὑπόλοιπα πέντε ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Στὴ συνέχεια ἔλαβε αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν.

Ψηφιδωτά δάπεδα ἀπὸ τὸ Παλάτι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοδοσίου Β'

Παράλληλα κυνήγησε τοὺς ἑθνικούς, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναούς, ἀπαγόρευσε τὶς θυσίες καὶ κατάργησε ὄριστικὰ τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες (394 μ.Χ.). Οἱ χριστιανοὶ φανατίστηκαν καὶ βάλθηκαν νὰ καταστρέψουν καθετὶ ποὺ θύμιζε τὸ εἰδωλολατρικὸ παρελθόν: ἔργα τέχνης, ναοὺς καὶ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων. "Ἐφτασαν μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ κατεβοῦν σὲ διωγμοὺς ἐναντίον τῶν ἑθνικῶν καὶ νὰ προκαλέσουν αἴματοχυσία στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Τὰ σκληρὰ μέτρα τοῦ Θεοδοσίου προκάλεσαν δυσαρέσκειες καὶ δυὸς ἀστάσεις: μιὰ στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἄλλη στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ στάση στὴ Θεσσαλονίκη εἶχε θύματα μερικοὺς μισθοφόρους ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ. Σ' ἀντίποινα ὁ Θεοδόσιος διέταξε τὴ σφαγὴ ἀθώων πολιτῶν μέσα στὸν Ἰππόδρομο, ποὺ στοίχισε τὴ ζωὴ 7.000 Θεσσαλονικέων. Γι' αὐτὸ τὸ ὄμαδικὸ ἔγκλημα, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων, ἐκεῖ ἔτυχε νὰ βρίσκεται ὁ αὐτοκράτορας, τοῦ ἀρνήθηκε τὴ θεία κοινωνία καὶ τὸν ὑποχρέωσε νὰ ζητήσῃ συγχώρηση ἀπὸ τὸ λαό.

2. Ό Μ. Θεοδόσιος τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδιαίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους

Ο Θεοδόσιος ὁργάνωσε ἰσχυρὸ στρατὸ καὶ στὰ δεκαπέντε χρόνια τῆς βασιλείας του μπόρεσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Πρὶν πεθάνη (395 μ.Χ.), μοίρασε τὸ κράτος στοὺς δυὸ γιούς του. Στὸν Ὀνώριο ἔδωσε τὸ δυτικὸ (Ἴταλία, Ἀφρική, Γαλλία, Ἰσπανία καὶ Ἀγγλία) καὶ στὸν Ἀρκάδιο τὸ ἀνατολικὸ (Βαλκανικὲς χῶρες, Ἐλλάδα, ἀνατολικὲς ἐπαρχίες, Αἴγυπτο).

Τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος δὲν μπόρεσε ν' ἀντέξῃ στὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων καὶ διαλύθηκε ὄριστικὰ τὸ 476 μ.Χ.

Τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος περιορίστηκε στὸ τμῆμα ἐκεῖνο ποὺ τὸ κατοικοῦσαν πληθυσμοὶ ἐλληνικοὶ καὶ χριστιανικοὶ στὴ μεγαλύτερη ἀναλογίᾳ τους. Σιγὰ σιγὰ ἐξελληνίστηκε, διατηρήθηκε περισσότερο ἀπὸ 1.000 χρόνια καὶ εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστορίᾳ ὡς βυζαντινὸ κράτος. Πολλοὶ ἱστορικοὶ τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στὸ 395, ποὺ ἔγινε ὁ χωρισμὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους σὲ δυτικὸ καὶ ἀνατολικό, καὶ ὅχι στὸ 330 ποὺ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπάνω : Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου Θεσσαλονίκης
(5ος αἰ.), ὅπως είναι σήμερα. Κάτω : Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μ. νεύκοιδης μοναστηρίου της Θεσσαλονίκης από την πατέρα του μοναχό
διακόνων εκείνη τη στιγμή την οποία η θεοφόρη μονή αφορούσε
αρχάριοντος της.

Ψηφιδωτό άπό τὸν Ἀγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης, 5ος αἰ.

Νόμσμα
με τὴν Πουλχερία

3. Σημαντικά πρόσωπα καὶ ἔργα στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Μ. Θεοδοσίου καὶ τοὺς συμβούλους τους ἦταν ἀνάξιοι. Βρέθηκαν ὅμως καὶ ἵκανοὶ ἄνθρωποι ποὺ στήριξαν τὸ κράτος, ὅπως ὁ ἐπίτροπος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ Ἀνθέμιος καὶ ὁ αὐτοκράτορας Μαρκιανός.

‘Ο ‘Ανθέμιος φρόντισε γιὰ τὴν κατασκευὴ νέου μεγάλου τείχους γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπώθησε ἐπίσης τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Οῦννους, ποὺ ἦταν ἐγκαταστημένοι πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, καὶ ἔβαλε περιπολίες στὸ μεγάλο ποτάμι. ‘Ο Μαρκιανὸς μπόρεσε νὰ στρέψῃ τὰ στίφη τῶν Οῦννων πρὸς τὴ Δύση. Σ’ αὐτὰ τὰ χρόνια τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος μπόρεσε νὰ ξεφύγῃ τὸ μεγάλο κίνδυνο τῶν Γερμανῶν, πού, εἴτε μὲ τὴ βίᾳ εἴτε εἰρηνικά, εἶχαν εἰσδύσει μέσα στὴν ἐπικράτειά του καὶ μερικοὶ ἀπ’ αὐτοὺς εἶχαν κατορθώσει νὰ καταλάβουν σπουδαῖες θέσεις στὸ στρατὸ καὶ στὴ διοίκηση — καὶ νὰ παραμείνη ἐλληνορωμαϊκό.

‘Ανάμεσα στοὺς διαδόχους τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ξεχωριστὴ θέση ἔχουν δυὸ γυναικες αύγοῦστες, ἡ Εύδοκία, γυναίκα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καὶ ἡ Πουλχερία, ἀδελφή του, καὶ ἀργότερα σύζυγος τοῦ Μαρκιανοῦ. Καὶ οἱ δυὸ πρωτοστάτησαν σὲ ἀξιόλογα φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ ἔργα. ‘Η Εύδοκία ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κόρη τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, καὶ πρὶν βαφτισθῆ χριστιανὴ εἶχε τὸ ὄνομα Ἀθηναῖδα. Μαζὶ τῆς ἔφερε στὸ Παλάτι τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τὸν ἑλληνικὸ τρόπο ζωῆς. Παράλληλα φρόντισε νὰ ἴδρυθῃ στὴν Πόλη τὸ Πανδιδακτήριο (425 μ.Χ.), ἔνα εἰδος πανεπιστημίου, ὅπου διδάσκονταν ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καὶ ὅπου ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶχε τὰ πρωτεία ἀπέναντι στὴ λατινική.

Στὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῶν διαδόχων του ἔζησαν οἱ πιὸ ὄνομαστοὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας, οἱ γνωστοὶ Τρεῖς Ἱεράρχες: Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ὄνομάζεται «χρυσὸς αἰώνας τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων».

4. Ἡ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν

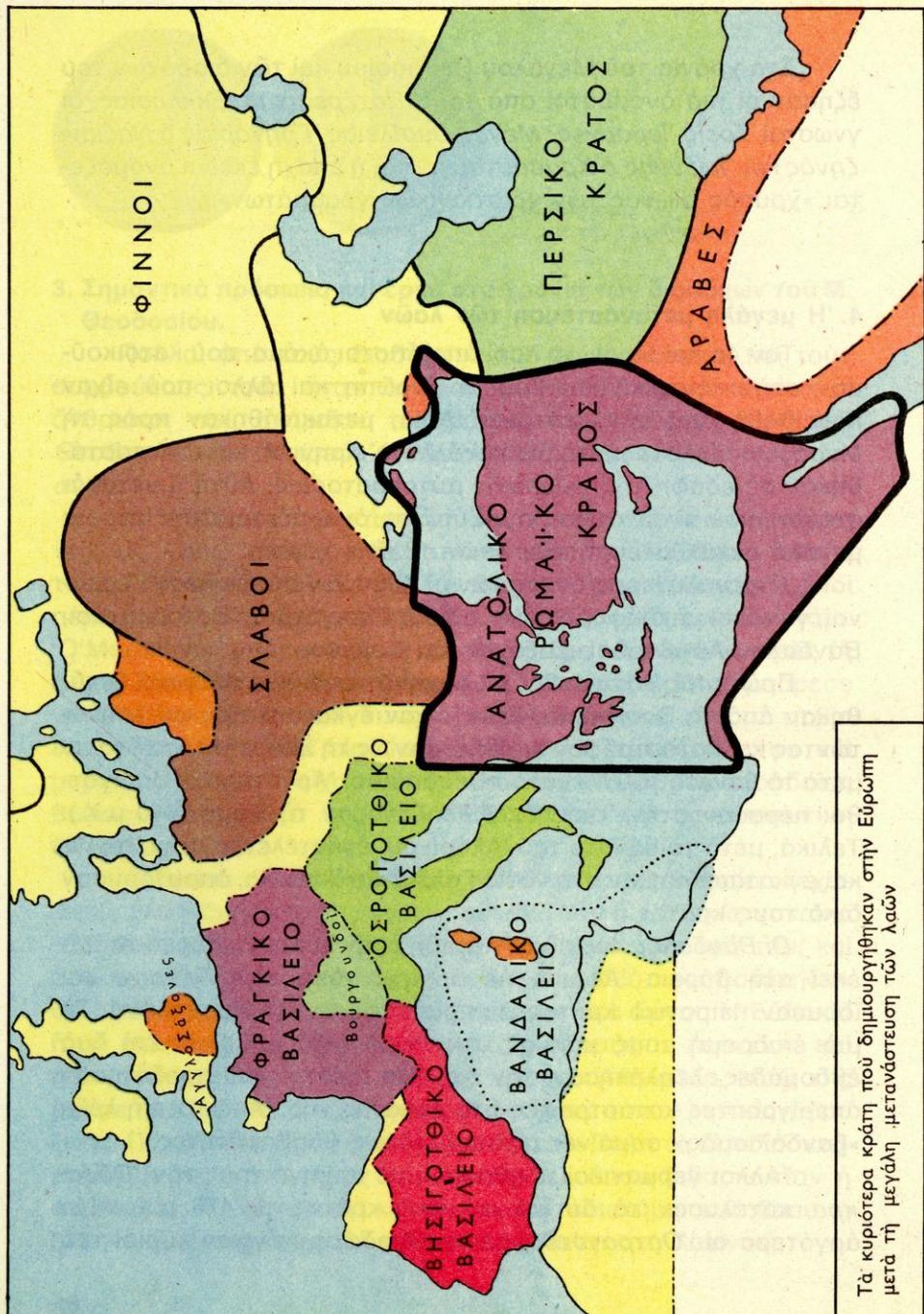
Τὸν 40 καὶ 50 αἰώνα λαοὶ ἀπολίτιστοι ἀκόμα, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν κεντρικὴ καὶ βόρεια Εὐρώπη καὶ ἄλλοι ποὺ εἶχαν προωθήθη ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία, μετακινήθηκαν πρὸς τὴν Μεσόγειο, ἄλλοτε μὲ τὴ βία καὶ ἄλλοτε εἰρηνικά, καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἐδάφη τῆς ρωμαϊκῆς αύτοκρατορίας. Αὕτη ἡ μετανάστευση, ποὺ ἀναστάτωσε τὴν Εὐρώπη, ὄνομάζεται στὴν Ἰστορίᾳ μεγάλῃ μετανάστευση τῶν λαῶν. (βλέπε χάρτη).

‘Ο μεγαλύτερος ὅγκος τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν ἦταν Γερμανοί, γνωστοὶ μὲ διάφορες ὄνομασίες: Βησιγότθοι, Ὁστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Πρῶτοι οἱ Βησιγότθοι, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ἀλάριχο, ξεχύθηκαν ἀπὸ τὴν Βουλγαρία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ, καὶ λεηλατώντας καὶ καταστρέφοντας ἔφτασαν ὡς τὴ Σπάρτη. Αὔτα ἔγιναν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου. Ἀργότερα οἱ Βησιγότθοι πέρασαν στὴν Ἰταλία καὶ λεηλάτησαν τὴν Ρώμη (410 μ.Χ.). Τελικά, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλάριχου, ἐγκατέλειψαν τὴν Ἰταλία καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ νότια Γαλλία καὶ Ἰσπανία, ὅπου ἴδρυσαν δικό τους κράτος.

Οἱ Βάνδαλοι, ποὺ εἶχαν κατεβῆ στὴν Ἰσπανία, πέρασαν ἀπὸ ἑκεῖ στὴ βόρεια Ἀφρικὴ μὲ ἀρχηγό τους τὸν Γιζέριχο καὶ ἴδρυσαν πειρατικὸ κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Καρχηδόνα. Σὲ μιὰ ἐπιδρομή τους μπῆκαν στὴν Ρώμη (455 μ.Χ.) καὶ ἐπὶ δυὸ ἐβδομάδες λεηλάτησαν τὴν «αἰώνια πόλη» καὶ προξένησαν ἀπερίγραπτες καταστροφές στὰ ἔργα τέχνης. Ἀπὸ τότε ἡ λέξη «βανδαλισμὸς» σημαίνει τέτοιου εἴδους βαρβαρότητες.

“Ἄλλοι γερμανικοὶ πληθυσμοί, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ὁδόδακρο, κατέλυσαν τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος τὸ 476 μ.Χ. Λίγο ἀργότερα οἱ Ὁστρογότθοι μὲ τὸ Θεοδώριχο ἔγιναν κύριοι τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τά κυριότερα κράτη που δημιουργήθηκαν στην Εύρωπη
μετά τη μεγάλη μετανάστευση των λαών

κράτους τοῦ Ὀδόακρου, ποὺ εἶχε πρωτεύουσα ὅχι πιὰ τὴ Ρώμη ἀλλὰ τὴ Ραβέννα.

Παράλληλα μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἡ Εύρώπη γνώρισε τὶς φοβερὲς ἐπιδρομὲς τῶν Οὔννων, μιᾶς πολεμικῆς φυλῆς ποὺ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Ἀσία. Μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀττίλα, ἔναν ἴκανότατο ὅσο καὶ ἀδίστακτο ἀρχηγό, ποὺ ἔμεινε στὴν ιστορία μὲ τὸ ὄνομα «μάστιγα τοῦ Θεοῦ», οἱ Οὔννοι ἔγιναν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ τὶς ἐπιδρομές τους καὶ μὲ τοὺς βαρύτατους φόρους ποὺ ὑποχρέωνται τοὺς Βυζαντινοὺς νὰ τοὺς πληρώνουν. Τελικὰ πέρασαν στὴ Δύση, ὅπου νικήθηκαν ἀπὸ τὶς ἐνωμένες ρωμαϊκὲς καὶ γερμανικὲς δυνάμεις στὰ Καταλαυνικὰ πεδία, μιὰ τοποθεσία κοντά στὸ Παρίσι, στὴ λεγόμενη μάχη τῶν ἐθνῶν (451 μ.Χ.). Δυὸς χρόνια ἀργότερα πέθανε ὁ Ἀττίλας καὶ τὸ κράτος τῶν Οὔννων διαλύθηκε.

Μὲ τὴ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἀρχίζει μιὰ νέα ἐποχὴ γιὰ τὴν Εύρώπη. Ἡ μετανάστευση συνοδεύτηκε ἀπὸ ἀφάνταστες καταστροφὲς καὶ ἐρημώσεις. Παράλληλα καινούριο αἷμα καὶ καινούριες δυνάμεις ζωογόνησαν τὸ ἔξασθενημένο πιὰ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἐπηρεάστηκαν εὐεργετικὰ ἀπὸ τὸν πολιτισμό, τὴ θρησκεία καὶ τὴ γλώσσα τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ κατέλυσαν. Μὲ τὸν καιρὸ ἀπὸ τὴ συγχώνευση κατακτητῶν καὶ κατακτημένων διαμορφώθηκαν τὰ γνωστὰ εύρωπαϊκὰ κράτη, ὅλα χριστιανικά, καὶ τὰ περισσότερα μὲ γλώσσα νεολατινική (Ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική).

Τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος μὲ τὴν ἄμυνα καὶ τὴ διπλωματία του μπόρεσε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰ ἀπανωτὰ κύματα τῶν ἀπολίτιστων λαῶν τοῦ βορρᾶ καὶ νὰ διαφυλάξῃ ἔτσι τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴ καὶ χριστιανικὴ του κληρονομία.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Διωγμοί καὶ διωγμοί

- 'Ο 4ος αιώνας ἄρχισε μὲ τὸ μεγαλύτερο διωγμὸ τῶν χριστιανῶν (ἀπὸ τὸ Διοκλητιανὸ) καὶ ἔκλεισε μὲ διωγμὸ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν αἱρετικῶν χριστιανῶν (ἀπὸ τὸν Μ. Θεοδόσιο).

'Αρχὴ καὶ τέλος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἰστορίας

- 'Η Ρωμαϊκὴ Ἰστορία ἀρχίζει μὲ τὸ Ρωμύλο, ποὺ ἔχτισε τὴ Ρώμη τὸ 753 π.Χ., καὶ τελειώνει μὲ τὸν δεκαεξάχρονο Ρωμύλο Αύγουστύλο (δηλ. «μικρὸ Αὔγουστο»), ποὺ τὸν ἐκθρόνισε ὁ Γότθος βασιλιάς Ὁδόακρος τὸ 476 μ.Χ.

Αθηνᾶ καὶ Παναγία

- Τὸ 434 μ.Χ. ὁ Παρθεγώνας γίνεται χριστιανικὴ ἐκκλησία (Παναγία ἡ Ἀθηνιώτισσα).

Πατριάρχης ἐναντίον αὐγούστας

- 'Ο Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐξορίστηκε πολλὲς φορές, γιατὶ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐλέγχῃ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τὴν ἀμαρτωλὴ ζωὴ τῆς αὐγούστας Εὐδοξίας, πεθερᾶς τῆς Εύδοκίας. Σ' ἔνα κήρυγμά του μάλιστα τὴν παραλλήλισε μὲ τὴν Ἡρωδιάδα, ποὺ ζητοῦσε «ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου».

Σημάδια ἐξελληνισμοῦ

- Τὸ 439 μ.Χ., στὰ χρόνια τῆς Εύδοκίας, δημοσιεύτηκε διάταγμα ποὺ ὅριζε νὰ συντάσσωνται οἱ διαθῆκες στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα.

Ο Ἀλάριχος ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα

- Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλάριχου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας καταστράφηκε ὁ ναὸς τῆς Δήμητρας στὴν Ἐλευσίνα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἡ καταστροφικὴ αὐτὴ μανία τῶν Γότθων ὀφείλεται καὶ στὸ γεγονός ὅτι εἶχαν γίνει χριστιανοὶ (ἀρειανοί). Μέσα στὸ στρατὸ τοῦ Ἀλάριχου ύπηρχαν καὶ φανατικοὶ μοναχοί, ποὺ ἔστρεφαν τὴ μανία τῶν πολεμιστῶν ἐναντίον τῶν εἰδωλολατρικῶν μνημείων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσωσαν τὴν πόλη τους, προσφέροντας δῶρα στὸν Ἀλάριχο.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Άλφαβητικός κατάλογος αύτοκρατόρων

Άρκαδιος - Διοκλητιανὸς - Θεοδόσιος ὁ Μέγας - Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς - Ιουστίνος ὁ Παραβάτης - Κωνσταντίνος ὁ Μέγας - Μαρκιανὸς - Ρωμύλος Αύγουστούλος.

Βάλε τους σε χρονολογική σειρά.

2) Τί θυμάσαι;

Άναζήτησε στὸ τέλος τῆς ἀσκήσεως, μέσα στὴν παρένθεση, τὶς λέξεις ποὺ λείπουν:

— Δὲν παραδεχόταν τὴ θεότητα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος:

Μ - - - - -

— Διέταξε τὴ σφαγὴ ἀθώων πολιτῶν μέσα στὸν Ἰππόδρομο τῆς Θεσσαλονίκης: Θ - - - - -

— Κατασκεύασε νέο μεγάλο τείχος γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: Α - - - - -

— Ἐτσι λεγόταν ἡ αύγούστα ποὺ καυτηρίασε μὲ τοὺς λόγους του ὁ Ἰωάννης ὁ Χρισόστομος: Ε - - - - -

— Ἦταν τὸ ἔθνικό της ὄνομα, πρὶν βαπτισθῆ καὶ γίνη αύγούστα:

Α - - - - -

— Ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καὶ γυναίκα τοῦ Μαρκίανοῦ: Π - - - - -

— Πράξεις βαρβαρότητας ὅμοιες μὲ ἐκεῖνες τῶν Βανδάλων στὴ Ρώμη: β - - - - -

- "Ετσι όνομάστηκε ό 'Αττίλας για τις θηριωδίες του:
- μ - - - - τ - - θ - -
- "Ετσι όνομάζεται ή μάχη στά Καταλαυνικά πεδία, όπου νικήθηκε ό 'Αττίλας: μ - - - τ - - - έ - - -
- "Ετσι λεγόταν ό τελευταίος αύτοκράτορας τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους: Ρ - - - - A - - - - -
- Πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Ὀστρογότθων στὴν Ἰταλία δὲν ἦταν πιὰ ἡ Ρώμη ἀλλὰ ἡ Ρ - - - - -

(Θεοδόσιος - Ἀνθέμιος - Ραβέννα - βανδαλισμοὶ - Ἀθηναῖδα - Πουλχερία - Εύδοξια - Μακεδόνιος - Ρωμύλος Αύγουστολος - Μάχη τῶν Ἐθνῶν - μάστιγα τοῦ θεοῦ)

3) "Ενωσε μὲ γραμμὲς αὐτὰ ποὺ πᾶνε μαζί.

A	B
Κωνσταντίνος	Πανδιδακτήριο
Ἐλένη	Ούννοι
Ἀρειος	Ἐν τούτῳ νίκα
Ἰουλιανὸς	Νενίκηκάς με, Ναζωραῖς
Θεοδόσιος ὁ Μέγας	Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος
Εύδοκία	Τίμιος Σταυρὸς
Ἄττίλας	Κατάργηση ὀλυμπιακῶν ἀγώνων

4) Πόσα χρόνια κράτησε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος στὴ Δύση; (Υπολόγισε ἀπὸ τὴν κτίση τῆς Ρώμης ώς τὴ διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους).

5) Σκέψου καὶ ἀπάντησε:

'Η μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἔχει όμοιότητες μέ:

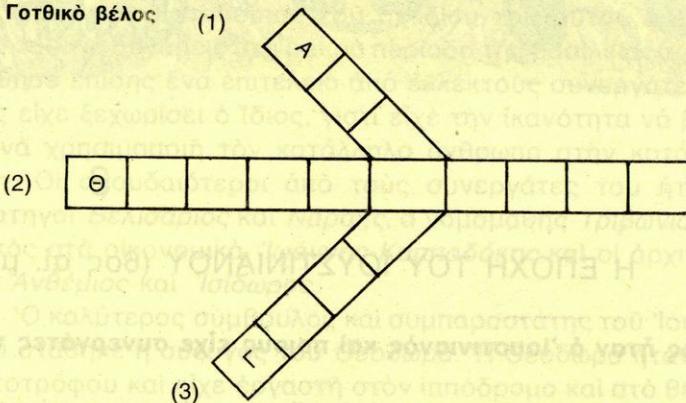
- τὴν Ἱδρυση τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Μεσογείου·
- τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου·
- τὴν ἐξάπλωση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας·

— τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων.

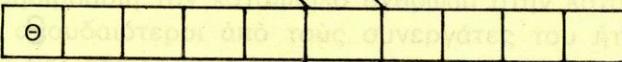
— τὴ σημερινὴ μετανάστευση τῶν Ἑλλήνων στὴν Αὐστραλία καὶ ἀλλοῦ.

‘Υπάρχει μιὰ μόνο σωστὴ ἀπάντηση.

6) Γοτθικὸ βέλος (1)

(2)

(3)

1. Ἀρχηγὸς τῶν Βησιγότθων

2. Ἀρχηγὸς τῶν Οστρογότθων

3. Ἀρχηγὸς τῶν Βανδάλων

7) Τί ἄλλο ἀκόμα;

‘Ανάμεσα στὰ σημάδια ποὺ δείχνουν ὅτι τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἀρχίζει νὰ ἐξεληνίζεται εἰναι καὶ τὰ ἔξης:

— Γίνεται αύγοδύστα ἡ κόρη τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου καὶ φέρνει στὸ Παλάτι τὸν ἑλληνικὸ τρόπο ζωῆς.

— Στὰ χρόνια τῆς Εύδοκίας δημοσιεύεται διάταγμα ποὺ ἐπιτρέπει νὰ γράφωνται οἱ διαθήκες στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

— Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν στὸ κήρυγμα καὶ τὰ γραπτά τους τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

‘Αναζήτησε ἀπὸ τὸ βιβλίο σου ἓνα ἀκόμα σημάδι. ’Απάντησε προφορικά.

— Ηρωτέουνα τοῦ κράτους τοῦ Θετρογότθων στὴν Καλλίστη —

Πτυχὴ μὲν ἡ Ρώμη ἀλλὰ ἡ Ρ
(Θεοδόσιος - Ανθένιος - Ραβενγα - βανόσιλιοι - Μαΐα(?)
Πουλχερία - Ευδοξία - Μακεδονίος - Ρωμυλός Αυγούστολος -
Μοχη το)

3

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αι. μ.Χ.)

3) Ένωσε μὲν γραμμές αὐτὲς ποὺ παραπέμπουσες

1. Ποιὸς ἦταν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ποιοὺς εἶχε συνεργάτες του Κωνσταντίνος Πανδιδάκτυος

Πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν βασίλεψαν τέσσερεις αὐτοκράτορες. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Ἀναστάσιος ὁ Α' ἔχτισε ἔνα ἀκόμα τεῖχος γιὰ τὴν ύπεράσπιση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γενικὰ ἦταν ἔνας πολὺ καλὸς αὐτοκράτορας καὶ γι αὐτὸν ἀγαπητὸς στὸ λαό. Τὸν Ἀναστάσιο τὸν διαδέχτηκε ὁ Ἰουστίνος ὁ Α', ἔνας γηραιός καὶ ἀγράμματος ἀξιωματικὸς τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, θεῖος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

‘Ο Ἰουστίνος εἶχε φροντίσει ὥστε ὁ ἀνεψιός του νὰ πάρῃ πολὺ καλὴ μόρφωση. “Οσο ἦταν αὐτοκράτορας, τὸν εἶχε κοντά του, σύμβουλο καὶ ούσιαστικὰ συγκυβερνήτη του.” Ετσι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε τὴν εύκαιρία νὰ ἀσκηθῇ στὰ κυβερνητικὰ καθήκοντα, πρὶν γίνη ὁ Ἰδιος αὐτοκράτορας (τὸ 527).

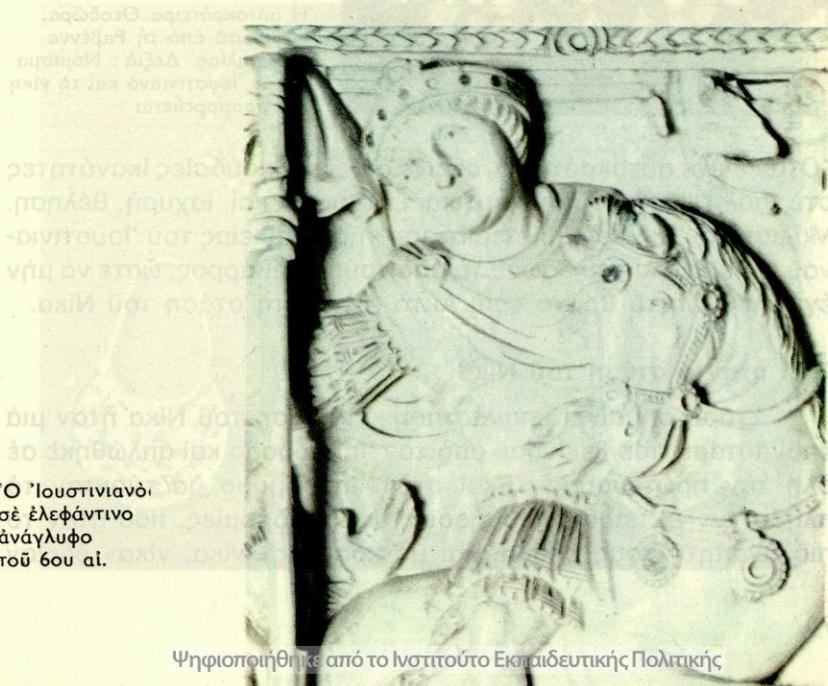
‘Ο Ἰουστινιανὸς εἶχε πολλὰ χαρίσματα καὶ μεγάλα ὄνειρα. Ἐντύπωση ἔκανε ἡ ἐνεργητικότητα, ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἀντοχή του. Οἱ σύγχρονοί του βεβαιώνουν ὅτι ἔτρωγε λίγο, ἐργαζόταν πολὺ καὶ κοιμόταν ἐλάχιστα, γι αὐτὸν καὶ τὸν ὄνομάζουν «ἀκοίμητο». Ή μόρφωσή του καὶ ἡ θητεία του κοντὰ στὸ θεῖο του τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ είναι κατατοπισμένος γύρω ἀπὸ ὅλα τὰ ζητήματα,

στρατιωτικά, πολιτικά καὶ θρησκευτικά, καὶ νὰ μπορῇ νὰ τὰ παρακολουθῇ ὁ ἕδιος ἀπὸ κοντά.

Τὸ μεγάλο ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν νὰ ξανακάμη τὴν αὐτοκρατορία ὅπως ἦταν στὶς ἡμέρες τοῦ ρωμαϊκοῦ μεγαλείου: μὲ δὴ τὴ Μεσόγειο δική της, αὐτὴ τὴ φορὰ ἔνα κράτος χριστιανικό, ὅπου νὰ βασιλεύῃ ἡ εἰρήνη, ἡ ἀσφάλεια καὶ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορα.

Στὴν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου του αὐτοῦ ἀφιέρωσε ὥλες του τίς δυνάμεις στὴ μακρὰ περίοδο τῆς βασιλείας του. Τὸν βοήθησε ἐπίσης ἔνα ἐπιτελεῖο ἀπὸ ἐκλεκτοὺς συνεργάτες, ποὺ τοὺς εἶχε ξεχωρίσει ὁ ἕδιος, γιατὶ εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ βρίσκῃ καὶ νὰ χρησιμοποιῇ τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο στὴν κατάλληλη θέση. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς συνεργάτες του ἦταν: οἱ στρατηγοὶ *Βελισάριος* καὶ *Ναρσής*, ὁ νομομαθῆς *Τριβωνιανός*, ὁ εἰδικὸς στὰ οἰκονομικὰ *Ἰωάννης Καππαδόκης* καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες *Ἀνθέμιος* καὶ *Ισίδωρος*.

Οἱ καλύτεροι σύμβουλος καὶ συμπαραστάτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ στάθηκε ἡ σύζυγός του *Θεοδώρα*. Ἡ Θεοδώρα ἦταν κόρη ἀρκτοτρόφου καὶ εἶχε ἐργαστῆ στὸν ἵπποδρομο καὶ στὸ θέατρο.

‘Ο Ἰουστινιανὸς
σὲ ἐλεφάντινο
ἀνάγλυφο
τοῦ θου αἰ.

‘Η αὐτοκράτειρα Θεοδώρα.
Ψηφιδωτό ἀπό τὴν Ραβέννα
τῆς Ἰταλίας. Δεξιά: Νόμισμα
μὲ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τὴν νίκη
ποὺ προπορεύεται’

“Οταν ἔγινε αύτοκράτειρα, ἔδειξε ὅτι εἶχε σπουδαῖες ἰκανότητες στὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ ισχυρὴ θέληση. Μάλιστα σὲ μιὰ κρίσιμη περίσταση τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Θεοδώρα τοῦ ἔδωσε τὸ ἀπαιτούμενο θάρρος, ὥστε νὰ μὴν ἐγκαταλείψῃ τὸ θρόνο του. Αὐτὸ ἔγινε στὴ στάση τοῦ Νίκα.

2. Τί ἦταν ἡ στάση τοῦ Νίκα

Στάση σημαίνει ἐπανάσταση. ‘Η στάση τοῦ Νίκα ἦταν μιὰ ἐπανάσταση ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Ἰππόδρομο καὶ ἀπλώθηκε σὲ ὅλη τὴν πρωτεύουσα. ’Εκεῖ στὸν Ἰππόδρομο μαζεύονταν τὰ πλήθη γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὶς ἵπποδρομίες, ποὺ ἦταν τὸ πιὸ ἀγαπητό τους θέαμα, καὶ μὲ κραυγὴς «νίκα, νίκα» ἔδιναν

θάρρος στίς όμαδες τους. "Οπως καὶ σήμερα, ύπηρχαν διάφοροι ἀθλητικοὶ σύλλογοι — «δῆμοι», ὅπως τοὺς ἔλεγαν τότε. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι οἱ δῆμοι μὲ τὸν καιρὸν εἶχαν ἀποκτήσει δύναμη καὶ εἶχαν γίνει ἔνα εἶδος πολιτικὰ κόμματα, ποὺ ἀντιπροσώπευαν τὴν κοινὴ γνώμην. "Οταν ὁ αὐτοκράτορας ἐμφανίζοταν στὸν Ἰππόδρομο, οἱ δῆμοι τοῦ ἔκαναν γνωστὰ τὰ ζητήματα ἢ τὰ παράπονά τους καὶ γενικὰ ἀπὸ τὶς φωνὲς τοῦ πλήθους γινόταν φανερὸν ἂν οἱ κυβερνῆτες εἶχαν τὴν ύποστήριξην ἢ τὴν κατακραυγὴν τοῦ λαοῦ. Οἱ δῆμοι ἔπαιρναν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς στολῆς τῶν ἡνιόχων τους.

Οἱ κυριότεροι ἀπὸ τοὺς δῆμους ἦταν δυό: οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι (Γαλάζιοι). Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἵπποδρομίες τοῦ 532 μ.Χ. οἱ Πράσινοι, ποὺ ἦταν δυσαρεστημένοι μὲ τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν πολὺ βαριὰ φορολογία, δημιούργησαν ἐπεισόδια. 'Ο Ιουστινιανὸς θέλησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ύπευθύνους καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξη. Αὐτὸν ἔγινε ἀφορμὴ νὰ συνενωθοῦν οἱ δυὸς ἀντίπαλες φατρίες, Πράσινοι καὶ Βένετοι, καὶ νὰ κάμουν στάση.

Βυζαντινῆς τέχνης σκουλαρίκια ἀπὸ χρυσάφι καὶ πολύτιμους λίθους. 6ος αἰ.

Οι στασιαστές όνόμασαν αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου Ὑπάτιο καὶ μὲ τὸ σύνθημα «νίκα» ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους καὶ παρέδωσαν τὴν Πόλη στὴ φωτιὰ καὶ τὴ λεηλασία. Τότε κάηκε ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἄλλα δημόσια κτίρια καὶ λίγο ἔλειψε νὰ καοῦν καὶ τὰ ἀνάκτορα.

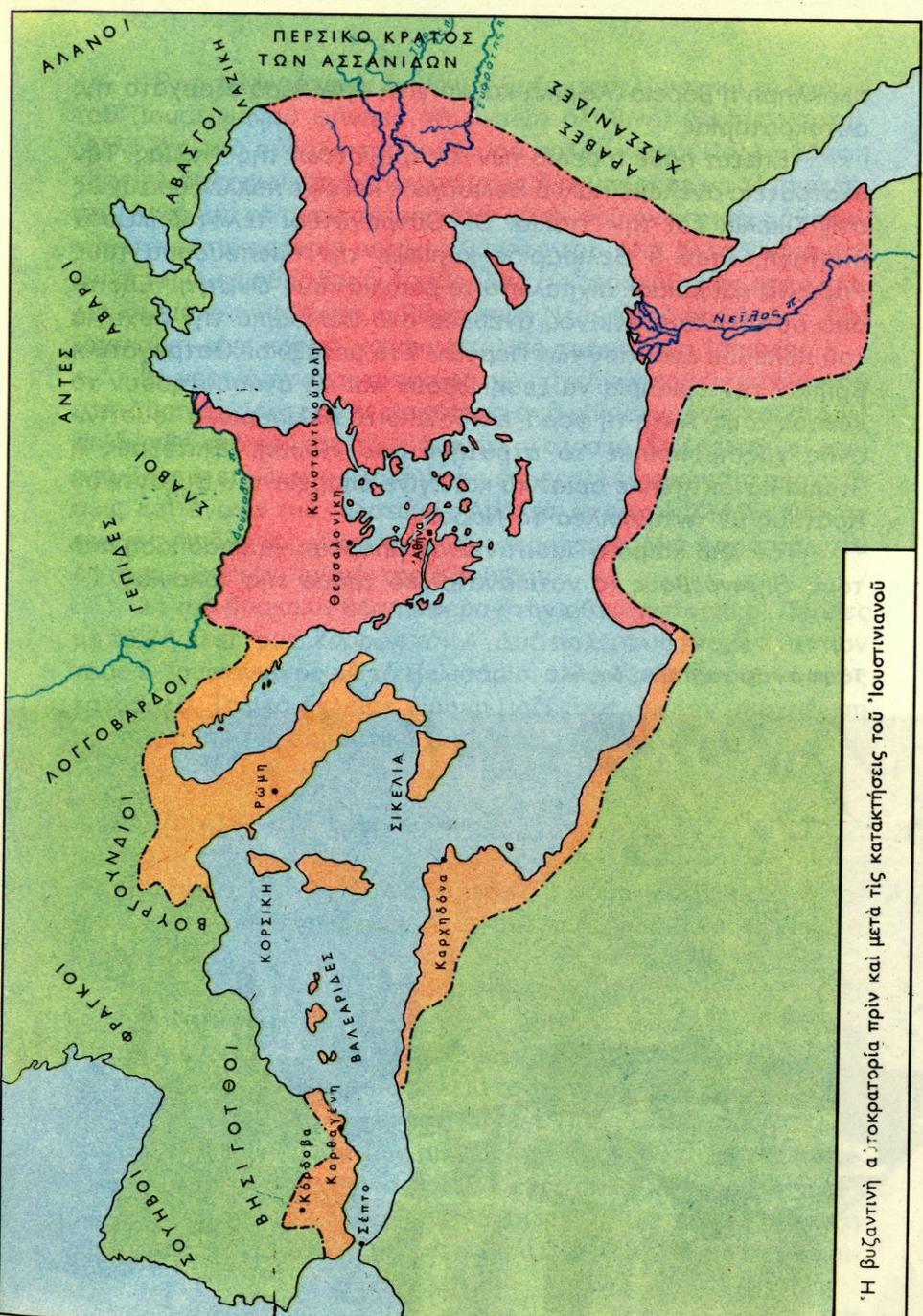
Ἡ στάση κράτησε ἀρκετὲς ἡμέρες καὶ ἔφερε τὸν Ἰουστινι-
ανὸν σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Καὶ ὁ Ἰδιος καὶ οἱ σύμβουλοί του δὲν
ἔβλεπαν ἄλλη λύση ἀπὸ τὴ φυγή. Ἡ Θεοδώρα ἦταν ἡ μόνη ποὺ
στάθηκε ἀκλόνητη, λέγοντας ὅτι προτιμοῦσε νὰ πεθάνῃ βασίλισ-
σα παρὰ νὰ ζήσῃ σὰν κοινὴ θνητή. Μπροστὰ στὴν ἀποφασιστικό-
τητα τῆς Θεοδώρας ὁ Ἰουστινιανὸς ξαναβρῆκε τὸ θάρρος του
καὶ ἀντιμετώπισε τὴν κατάσταση μὲ δυναμικὰ μέτρα. Ἔστειλε
ἐναντίον τῶν στασιαστῶν τὴν ἀνακτορικὴ φρουρὰ μὲ ἐπικεφα-
λῆς τὸ στρατηγὸ Βελισάριο, ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ τοὺς
κυκλώσῃ μέσα στὸν Ἰππόδρομο κι ἐκεῖ νὰ τοὺς ἀποδεκάτισῃ.
Ὕπολογίζουν ὅτι γύρω στὶς 30.000 ἦταν τὰ θύματα αὐτῆς τῆς
ἐξεγέρσεως. Μετὰ τὴ συντριβή της οἱ δῆμοι ἔχασαν πιὰ τὴ
δύναμή τους καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τὴ φωνή της.

3. Τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ πάει νὰ γίνη πραγματικότητα

Μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς στάσης τοῦ «νίκα» ὁ Ἰουστινιανὸς
ἔβαλε μπροστὰ τὸ μεγάλο του σχέδιο, ποὺ ἦταν, ὅπως εἴπαμε, ἡ
ἀνασύσταση τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὸ 476
μ.Χ. τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος εἶχε πέσει, ὅπως εἰδαμε, στὰ
χέρια τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ὀργανώσῃ
ἐκστρατείες γιὰ τὴν ἀνάκτησή του. Παράλληλα ἔπρεπε νὰ
φροντίζῃ γιὰ τὴν ἄμυνα στὰ βόρεια καὶ στὰ ἀνατολικὰ σύνορα,
ὅπου ἀρπακτικοὶ λαοὶ περιμεναν τὴν εὔκαιρία νὰ ἀποσπάσουν
ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐτσι καὶ ἔκαμε. Οἱ πόλεμοί του ἦταν κατακτητικοὶ ἀπὸ τὸ
ἕνα μέρος καὶ ἀμυντικοὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Στὴ Δύση ἔστειλε πρῶτα τὸ Βελισάριο ἐναντίον τῶν Βανδά-
λων τῆς Ἀφρικῆς. Μέσα σ' ἔνα χρόνο ὁ Βελισάριος γύρισε
νικητής μὲ τρόπαια τὴν Καρχηδόνα, τὰ νησιά Σαρδηνία, Κορσικὴ
καὶ Βαλεαρίδες καὶ ἀλυσοδεμένο τὸ βασιλιὰ τῶν Βανδάλων
Γελίμερο. Χρειάστηκαν ὅμως ἄλλα 15 χρόνια γιὰ νὰ κατακτηθῆ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

όλοκληρη ή βόρεια Αφρική καὶ νὰ γίνη ἀργότερα ἐξαρχάτο τῆς αὐτοκρατορίας.

"Ἐπειτα ἦρθε ἡ σειρὰ τῶν Ὁστρογότθων τῆς Ἰταλίας. Τὴν ἐκστρατεία ἀνέλαβε πάλι ὁ Βελισάριος καὶ εἶχε πολλὲς ἐπιτυχίες στὴ Σικελίᾳ καὶ τὴν Ἰταλία. Οἱ Ὁστρογότθοι τέλος δήλωσαν ὑποταγὴ, ὅταν ὁ Βελισάριος κυρίεψε τὴν πρωτεύουσά τους Ραβέννα καὶ ἔπιασε αἰχμάλωτο τὸ βασιλιά τους *Οὐίτιγη*. "Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσε στὸ Βελισάριο τὴν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν. Στὸ μεταξὺ οἱ Ὁστρογότθοι βρῆκαν τὴν εύκαιρία νὰ ξεσηκωθοῦν καὶ νὰ ἀνασυστήσουν τὸ κράτος τους. Αὕτη τὴ φορά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Βελισάριο, ὁ Ἰουστινιανὸς χρησιμοποίησε τὸ στρατηγό του *Ναρσή*. Ἐπιτέλους ἡ Ἰταλία κατακτήθηκε ὄριστικὰ καὶ ἔγινε ἐπαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μὲ ἀντιβασιλέα τὸ Ναρσή.

Τὸν ἴδιο καιρὸν ὁ Ἰουστινιανὸς μπόρεσε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς *Βησιγότθους* τὸ νοτιοανατολικὸ τμῆμα τῆς Ἰσπανίας.

Τὸ μοναστήρι τοῦ Σινᾶ, 6ος αἰ.

Ετσι ή Μεσόγειος ἔγινε μιὰ βυζαντινὴ λίμνη καὶ τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ φάνηκε νὰ βγαίνῃ ἀληθινό. (βλέπε χάρτη). Ἀλλὰ ὅχι στὸ σύνολό του, οὕτε γιὰ πολὺν καιρό. Πολλὰ ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ἀνακτήσῃ. Ἀλλὰ καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ, ποὺ ἀνέκτησε, χάθηκαν γιὰ τὴν αὐτοκρατορία μετὰ τὸ θάνατό του. Μιὰ ἄλλη γερμανικὴ φυλή, οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί, ἔγκαταστάθηκαν στὴν Ἰταλία καὶ μόνο ἡ Ραβέννα, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Νεάπολη διασώθηκαν. Τὴν ἴδια τύχη εἶχε καὶ τὸ νοτιοανατολικὸ τμῆμα τῆς Ἰσπανίας.

‘Η μερικὴ πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ Δύση χρειάστηκε περισσότερο ἀπὸ εἴκοσι χρόνια καὶ στοιχίσεις ἀκριβὰ στὸ κράτος σὲ χρήματα καὶ στρατό. Στὸ μεταξὺ οἱ λαοὶ στὰ βόρεια καὶ ἀνατολικὰ σύνορα ἐκμεταλλεύτηκαν τὶς περιστάσεις καὶ ἔγιναν πιὸ πιεστικοί. Ἀπὸ τὸ βοριά οἱ Σλάβοι ἔκαναν συχνὲς ἐπιδρομὲς μέσα στὴν αὐτοκρατορία. Μιὰ φορὰ μάλιστα ἔφτασαν ώς τὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου.

Σὲ πιὸ δύσκολη θέση ἔφεραν τὴν αὐτοκρατορία οἱ Πέρσες μὲ τὸ βασιλιά τους Χοσρόη τὸν Α'. Διὸ πολέμους ἔκαμε ἐναντίον τους ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τὸ Βελισάριο, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς καταβάλῃ. Τελικὰ ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ τοὺς πληρώνη σημαντικὴ χρηματικὴ ἀποζημίωση κάθε χρόνο.

4. Πιὸ μεγάλος στὰ ἔργα εἰρήνης

‘Ο Ἰουστινιανὸς δὲν ὄνειρεύτηκε μόνο μιὰ μεγάλη αὐτοκρατορία. Τὸ «πιστεύω» του ἦταν ἔνα κράτος, μιὰ θρησκεία, μιὰ νομοθεσία.

1) “Ἡθελε ἔνα κράτος ἰσχυρό, πλούσιο, ξεχωριστὸ σὲ ἔργα κοινῆς ὥφελείας καὶ πολιτισμοῦ. Ἐτσι οἱ κάτοικοι θὰ ἦταν εὔτυχισμένοι καὶ δὲν θὰ είχαν λόγους νὰ ἐξεγείρωνται. Φρόντισε λοιπὸν νὰ στερεώσῃ τὴν ἀσφάλειά του μὲ μιὰ σειρὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, ποὺ ὀνομάστηκαν *Ιουστινιάνεια*. Πήρε μέτρα προστασίας ὑπὲρ τῆς γεωργίας καὶ τῶν μικρῶν καλλιεργητῶν. Ἐνίσχυσε τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία καὶ σὲ ἐνέργειές του ὄφείλεται ἡ λαθραία μεταφορὰ μεταξόπορου ἀπὸ τὴν Κίνα καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας στὸ βυζαντινὸ κράτος. Στὰ χρόνια τῆς βασι-

λείας του κατασκευάστηκαν πλήθος δημόσια ἔργα, δρόμοι, γέφυρες, ύδραγωγεία, λόιστρά, φιλανθρωπικά ίδρυματα και ἐξωραϊστικά μνημεῖα.

2) "Ηθελε τὸ κράτος νὰ ἔχῃ μιὰ νομοθεσία και ἀυτὴ νὰ είναι ἡ τελειότερη μέχρι τότε." Ετσι τὸ κράτος θὰ μποροῦσε νὰ διοικηθῇ πιὸ ἀποτελεσματικὰ και οἱ κάτοικοι θὰ αἰσθάνονταν ἵσοι ἀπέναντι στὸ νόμο. "Ἐβαλε λοιπὸν τὸν Τριβωνιανὸ μὲ τοὺς συνεργάτες του νὰ συγκεντρώσουν και νὰ ἔκεκαθαρίσουν τοὺς παλιότερους νόμους και σ' αὐτοὺς ἐπάνω νὰ προσθέσουν τοὺς δικούς του." Ετσι βγῆκε μιὰ σειρὰ ἀπὸ νομικὰ ἔργα, ποὺ είναι γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα «ρωμαϊκὸ ἀστικὸ δίκαιο». Ἀρκετὰ πράγματα ἀπὸ τὴ νομοθεσία αὐτὴ ἔξακολουθοῦν και σήμερα νὰ ἔχουν ἔφαρμογή.

3) "Ηθελε τὸ κράτος νὰ ἔχῃ μιὰ θρησκεία, τὴ χριστιανική." Ετσι θὰ ἔξασφαλιζόταν ἡ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου κατοικοῦσαν λαοὶ κάθε λογῆς. Γι' αὐτὸ ἔλαβε σκληρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν λίγων ὄπαδῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, ποὺ είχαν ἀπομείνει. Τὸ 529 ἔκλεισε τὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν και ἀπὸ τότε ἡ ἐνδοξη πόλη ἔπαψε ὁριστικὰ νὰ είναι τὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας.

'Αλλὰ ἐπειδὴ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία είχε κι αὐτὴ τὶς διαιρέσεις της, ὁ Ἰουστινιανὸς ὑποστήριξε τὴν ὄρθοδοξία και ἔλαβε αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν. Προβλήματα τοῦ δημιούργησε ἡ αἵρεση τῶν μονοφυσιτῶν (ποὺ πίστευαν ὅτι ὁ Χριστὸς είναι μόνο Θεός). 'Ο μονοφυσιτισμὸς είχε μεγάλη ἐξάπλωση στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες και τὴν Αἴγυπτο και ὁ Ἰουστινιανὸς προσπάθησε νὰ τὸν συμβιβάσῃ μὲ τὴν ὄρθοδοξία, ἀλλὰ χωρὶς μεγάλη ἐπιτυχία.

'Επίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ὁργάνωσε ἱεραποστολές στοὺς εἰδωλολατρικοὺς λαοὺς πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα, γιὰ νὰ τοὺς προσηλυτίσῃ στὴν ἀληθινὴ θρησκεία και παράλληλα νὰ κερδίσῃ τὴ φιλία τους.

Τέλος σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας ἔχτισε πλῆθος ἐκκλησίες και μοναστήρια. 'Απὸ ὅλα τὰ κτίσματα, ἐκκλησιαστικὰ και ἄλλα, τὸ λαμπρότερο (και ἔνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἔργα τέχνης ὅλων τῶν ἐποχῶν) ἦταν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ

ό ίτον τοπει αλλά μη τος
νήντι πινακοφράγου ροζού
έσο». Άλλο, ανάμεσα σε
έσο χρονογραφίας οι φωτογραφίες
ρέγκυται πολλάν για
-ρώ η πατρινού φραγμάτων
ρεκτική πάντα με αριθμούς.

Έξωτερική δύψη
τῆς Ἀγίας Σοφίας,
ὅπως είναι σήμερα

Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ θέση τοῦ ναοῦ ποὺ κάηκε ἀπὸ τοὺς στασιαστὲς τοῦ «νίκα». Τὸ ἔργο ἀνέλαβαν δυὸς "Ελληνες ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος. Ἡ Ἀγία Σοφία, ποὺ τὴν ἐλεγαν καὶ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἡταν βασιλικὴ μὲ τροῦλο καὶ τὴ στόλιζαν θαυμάσια ψηφιδωτά, δηλαδὴ εἰκόνες καμωμένες ἀπὸ μικρὲς χρωματιστὲς πέτρες, τὶς ψηφίδες. Ὁ Ἰουστινιανὸς παρακολούθησε ἀπὸ κοντὰ τὶς ἔργασίες τῆς ἀνεγέρσεως καὶ φρόντισε νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ πιὸ πολύτιμα ύλικὰ ἀπ' ὅλη τὴν αὐτοκρατορία. Μάρμαρα ἐξαιρετικῆς ποιότητας μεταφέρθηκαν ἀπὸ παντοῦ: πράσινα ἀπὸ τὴν Κάρυστο, ροδόχροα μὲ λευκὲς φλέβες ἀπὸ τὴ Φρυγία, ἀνοιχτόχρωμα μὲ γαλάζιες φλέβες ἀπὸ τὸ Βόσπορο, κόκκινα μὲ λευκὰ στίγματα ἀπὸ τὶς Θῆβες τῆς Αιγύπτου.

'Ο κυρίως ναὸς εἶχε μῆκος 80,90 μ. καὶ πλάτος 69,70 μ. καὶ τὸ ὑψος τῆς κορυφῆς τοῦ τρούλου ἀπὸ τὸ δάπεδο ἡταν 55,60 μ. 'Ο τροῦλος φαινόταν τόσο ἀνάλαφρος, σὰ νὰ «ἡταν κρεμασμένος ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ χρυσὴ ἀλυσίδα». Στὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ ἐπάνω σὲ μαρμάρινη κρήνη ὑπῆρχε ἡ καρκινικὴ ἐπιγραφὴ ΝΙΨΩΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ, ποὺ διαβάζεται τὸ ἵδιο ἀπὸ τὴν καλὴ κι ἀπὸ τὴν ἀνάποδη.

Γιὰ νὰ τελειώσῃ ἡ Ἀγία Σοφία, χρειάστηκαν 5 χρόνια καὶ 10 μῆνες. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἐργάστηκαν 10.000 ἐργάτες καὶ

Ξοδεύτηκαν χρήματα πού άντιστοιχοῦν σε 3.600.000 περίπου λίρες 'Αγγλίας.

Τά έγκαινια τοῦ ναοῦ έγιναν τὸ 537 καὶ λέγεται ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς στὸ ἀντίκρισμά του δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὴν ὑπερηφάνειά του καὶ εἶπε «νενίκηκά σε, Σολομών», δηλ. «σὲ νίκησα, Σολομών» (ἐννοώντας ὅτι ἡ Ἅγια Σοφία ξεπερνοῦσε σὲ τέχνη τὸ ναὸν Σολομώντα στὴν Ἱερουσαλήμ).

Ἡ Ἅγια Σοφία ἐπὶ χίλια περίπου χρόνια γνώρισε στιγμὲς ἑθνικοῦ μεγαλείου καὶ συμφορῶν. Ἐκεὶ συγκεντρώνονταν ἄρχοντες, κλῆρος καὶ λαὸς σὲ στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐπινίκιες

*Εσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἅγιας Σοφίας

‘Ο τρούλος τῆς Ἀγίας Σοφίας, δῆπος φαίνεται ἀπὸ μέσα

— οὐρανός τῷ μετεντεῖται παντὶ πάντα τοῦ παντὸς —

δοξολογίες καὶ όλονύκτιες δεήσεις. Σ' αὐτὴν ζήτησαν καταφύγιο καὶ τὴν τελευταία νύχτα τῆς ἀλώσεως. Μετὰ τὴν ἄλωση ἡ Ἀγία Σοφία πέρασε μέσα στοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ λαοῦ καὶ ἔγινε ἑθνικὸ σύμβολο.

5. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

‘Απὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ σημαντικότερος ἀναδείχθηκε ὁ Μαυρίκιος (582-602). Γενικὰ ὅλοι οἱ διάδοχοι προτίμησαν νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴ τους στοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχε ἡ αὐτοκρατορία στὰ ἀνατολικὰ καὶ στὰ βόρεια σύνορά της. Συνέχισαν λοιπὸν τοὺς πολέμους μὲ τοὺς Πέρσες, ὥσπου ὁ Μαυρίκιος ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, συμφέρουσα γιὰ τὸ Βυζάντιο. ‘Απὸ τὸ βοριὰ οἱ Ἀβαροσλάβοι συνέχιζαν τὶς ἐπιδρομές τους. Σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἔφτασαν ώς τὴν Κωνσταντινούπολη, σὲ ἄλλη πολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκη. Τελικὰ ὁ Μαυρίκιος κατόρθωσε νὰ τοὺς νικήσῃ καὶ νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Μεταξόσπορος καὶ μεταξουργία

— Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Προκόπιο τὸ μεταξόσπορο τὸν ἔφεραν ἀπὸ τὴν Κίνα, κρυμμένο μέσα στὰ κούφια μπαστούνια τους, δυὸ μοναχοῖ, ποὺ τοὺς εἶχε στείλει ἐπίτηδες ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ μεταξουργία ἀναπτύχθηκε στὴ Συρία καὶ σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Τὸ χρονικὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας

— Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας θεμελιώθηκε πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ Μ. Κωνσταντίνο καὶ ἀποπερατώθηκε ἀπὸ τὸ γιό του Κωνστάντιο. Κάηκε ἀπὸ τὸν ὅχλο, ὅταν ἡ Εύδοξια ἔξορισε τὸν Ἰωάννη τὸ Χρυσόστομο. Ξαναχτίστηκε ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο Β'. Κάηκε γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ τοὺς στασιαστὲς τοῦ «νίκα». Τὸ 1204 τὸν λεηλάτησαν οἱ σταυροφόροι. Τὸ 1453 ὁ Μωάμεθ Β' τὸν μετέτρεψε σὲ τζαμί. Τὸ 1934 ἔγινε μουσεῖο.

Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς

— Στὰ χρόνια πάνω κάτω τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται νὰ ἔζησε ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς *Ρωμανὸς ὁ Μελωδός*. Δικός του εἶναι ὁ Ὕμνος: «Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει...».

‘Ο πρῶτος ἑλληνικῆς καταγωγῆς αὐτοκράτορας

— Ὁ *Μαυρίκιος* θεωρεῖται ὁ πρῶτος “Ἐλληνας ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνο, γιατὶ καταγόταν ἀπὸ τὴν ἔξελληνισμένη Καππαδοκία τῆς Μ. Ἀσίας. Στὰ χρόνια του παραμερίζεται ἡ λατινικὴ καὶ γίνεται γλώσσα τοῦ κράτους ἡ ἑλληνικὴ.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμᾶσαι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ;

— Μεγάλος καὶ στὸ ὄνομα καὶ στὰ ἔργα: Ἡ - - - - -

— "Εσυρε δυὸ βασιλιάδες βαρβάρων αἰχμαλώτους στὴν Κωνσταντινούπολη: Β - - - - -

— "Εδωσε τὸ τελειωτικὸ χτύπημα στοὺς Ὀστρογότθους τῆς

'Ιταλίας: Ν - - - - -

— Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἀγίας Σοφίας: Ἄ - - - - - καὶ
'Ι - - - - -

— 'Απὸ τὸ τσίρκο στὸ θρόνο: Θ - - - - -

— 'Ο μεγάλος νομομαθής τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀστικοῦ δικαίου:

Τ - - - - -

— "Ετοι φώναζαν οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι: ν - - - - -

— 'Οχύρωσε μὲ ἄλλο τεῖχος τὴν Κωνσταντινούπολη: Α - - - - -

— Σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὰ οἰκονομικά: Ἡ - - - - -

— Κ - - - - -

— Αἰχμάλωτος βασιλιάς τῶν Βανδάλων: Γ - - - - -

— Αἰχμάλωτος βασιλιάς τῶν Ὀστρογότθων: Ο - - - - -

— Βασιλιάς τῶν Περσῶν: Χ - - - - -

— Μεγάλος ἐκκλησιαστικός ποιητής: Ρ - - - - - ό καὶ

— Μ - - - - -

— Μεταφέρθηκε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κίνα: μ - - - - -

— Μεταφέρθηκε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κίνα: μ - - - - -

— Μεταφέρθηκε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κίνα: μ - - - - -

— "Ετσι λεγόταν ἄλλιως ἡ Ἀγία Σοφία: Μ - - - -

'E - - - - -

— Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἦταν ὁ τ - - - - -

— Πίστευαν ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν μόνο Θεός: μ - - - - - - - - -

— Πρώτος αύτοκράτορας ἑλληνικῆς καταγωγῆς:

M - - - - - - -

(Ρωμανός ο Μελωδός - Χοσρόης Α' - Ούιτιγης - Γελίμερος - Ιουστινιανός - Βελισάριος - Ναρσής - Ανθέμιος - Ισίδωρος - Θεοδώρα - νίκα - Τριβωνιανός - Μαιρίκιος - Αναστάσιος - Ιωάννης Καππαδόκης - μονοφυσίτες - Μεγάλη Έκκλησία - μετα-ξόσπορος - τροῦλος).

2) Ποιὰ ἀπὸ τις ἐνέργειες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴσως νὰ μὴν ἔπρεπε νὰ γίνη;

— "Εκαμε μακρούς πολέμους και ἀνέκτησε προσωρινὰ πολλὲς ἐπαρχίες τοῦ παλιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

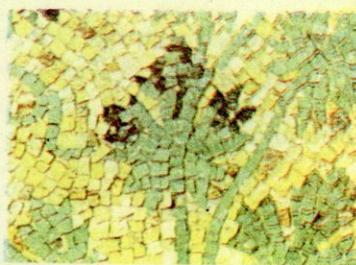
— Γέμισε τὴν αὐτοκρατορία μὲ ἔργα κοινῆς ὀφελείας.

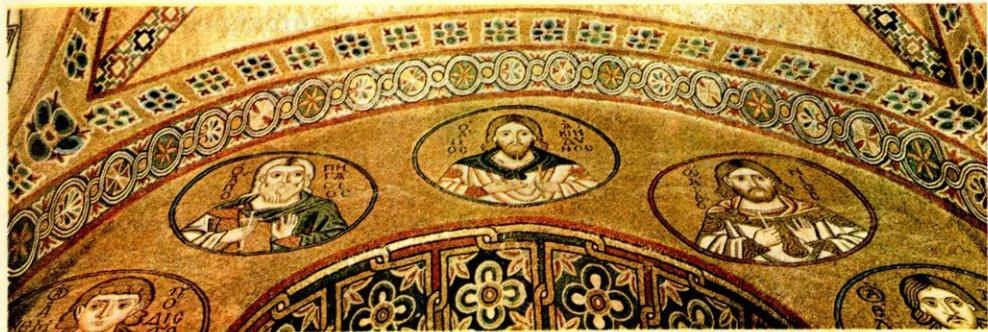
— Ἡταν ὁ ἐμπνευστὴς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους ναοὺς τῆς χριστιανοσύνης.

— Κατάργησε τὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν.

— Σὲ ενέργειές του όφείλεται ή μεταφορά μεταξόπορου άπό τὴν Κίνα καὶ ή ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας στὸ Βυζάντιο.

— Δική του ιδέα ήταν ή συγκέντρωση καὶ συμπλήρωση τῶν νόμων μέσα στὸ ρωμαϊκὸ ἀστικὸ δίκαιο.

4

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αι. μ.Χ.)

1. "Ενας καθαρὰ βυζαντινὸς «πιστὸς ἐν Χριστῷ Βασιλεὺς»

"Οταν μετὰ τὸ Μαυρίκιο στὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου βρέθηκε ἔνας ἀνίκανος καὶ ἐγκληματικὸς αὐτοκράτορας, ὁ Φωκᾶς, οἱ Βυζαντινοὶ ἐπικαλέστηκαν τὴ βοήθεια τοῦ ἐξάρχου τῆς Καρχηδόνας. Ἐκεῖνος ἔστειλε τὸ γιό του Ἡράκλειο μὲ στόλο στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὁ λαὸς κατενθουσιασμένος τὸν ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα (610 μ.Χ.).

Ο 'Ἡράκλειος, ποὺ ἦταν τότε 35 χρονῶν, εἶχε ὡραῖο παρουσιαστικό, εὔγενικὴ ψυχή, ἀλύγιστο θάρρος στὴ μάχη καὶ μεγάλα στρατηγικὰ χαρίσματα. Σὲ πολλὰ θύμιζε τὸ Μέγα Ἀλέξανδρο. Περισσότερο ἀπὸ τοὺς προκατόχους του ἦταν ποτισμένος ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη, ποὺ ἦταν ἡ μεγάλη δύναμη τοῦ Βυζαντίου. Γ' αὐτὸ καὶ δι τι σπουδαῖο ἔβαζε ἐμπρὸς τὸ ἄρχιζε καὶ τὸ τελείωνε μὲ μιὰ ιεροτελεστία. Καὶ οἱ πόλεμοί του ἔμοιαζαν μὲ θρησκευτικὲς σταυροφορίες, ποὺ γίνονταν ἐναντίον ἀπίστων γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς χριστιανοσύνης. Θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστῇ περισσότερο σὰ βυζαντινὸς βασιλιάς παρὰ σὰ ρωμαῖος αὐτοκράτορας, αὐγουστος ἢ καίσαρας.

Νόμισμα μὲ τὸν Ἡράκλειο

2. Σὲ τί κατάσταση βρῆκε ὁ Ἡράκλειος τὸ κράτος

Στὰ χέρια τοῦ Φωκᾶ τὸ κράτος εἶχε πάρει τὸν κατήφορο. Στρατὸς καὶ δημόσιες ύπηρεσίες εἶχαν παραλύσει καὶ τὰ ταμεῖα τοῦ κράτους ἔμειναν κενά. Κι ἐνῶ ἡ κατάσταση στὸ ἑσωτερικὸ ἦταν ἀπελπιστική, στὰ σύνορα ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος οἱ Ἀβαρο-σλάβοι γίνονταν ὄλο καὶ πιὸ πιεστικοὶ μὲ τὶς ἐπιδρομές τους καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο οἱ Πέρσες ἀποσπούσαν τὴν μιὰ βυζαντινὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν ἄλλη.

Στὰ ἔντεκα πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας του ὁ Ἡράκλειος ἀγωνίστηκε σκληρὰ γιὰ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ Πέρσες βρῆκαν τὴν εύκαιρια νὰ κατακτήσουν τὴ Συρία, τὴν Παλαιστίνη καὶ τὴν Αἴγυπτο. Τὸ μεγαλύτερο πλῆγμα γιὰ τὸ χριστιανικὸ Βυζάντιο ἦταν ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν ἀπίστων, λεηλατήθηκε καὶ βεβηλώθηκε. Οἱ Πέρσες αἰχμαλώτισαν τὸν πατριάρχη καὶ πῆραν γιὰ τρόπαιό τους τὸν Τίμιο Σταυρό, ποὺ τὸν μετέφεραν στὴν πρωτεύουσά τους Κτησι-φώντα. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν ὄλα αὐτά, μιὰ περσικὴ στρατιὰ προχώρησε μέσα ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ στρατοπέδευσε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Χαλκηδόνα. Ἡ παλιὰ ἱστορία μὲ τοὺς Πέρσες τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξη ἐπαναλαμβανόταν.

Ο Ἡράκλειος βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ σκέφτηκε νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσα στὴν Καρχηδόνα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Πέρσες. Τελικά, καὶ μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τοῦ πατριάρχη, πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ παραμείνῃ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἔχθροὺς τοῦ Βυζαντίου μὲ κέντρο ἐξορμήσεως τὴ Βασιλεύουσα.

Συμπαραστάτης στήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἡρακλείου στάθηκε ἡ Ἐκκλησία μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν πατριάρχη Σέργιο. Ὁ πατριάρχης ἔθεσε στὴ διάθεση τοῦ κράτους τὰ χρυσὰ καὶ ἀσημένια ἵερὰ σκεύη τῶν ναῶν καὶ τῶν μοναστηριῶν. Μὲ αὐτὰ κόπηκαν ἄφθονα νομίσματα, ποὺ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ συγκροτηθῇ καὶ νὰ ἔξοπλιστῇ ὁ ἀπαραίτητος στρατὸς καὶ στόλος.

Πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατεία ποὺ σχεδίαζε ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὁ Ἡράκλειος ἔπρεπε νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ νῶτα του. Ἔκλεισε λοιπὸν εἰρήνη μὲ τὸ χαγάνο τῶν Ἀβάρων, προσφέροντάς του χρυσάφι, γιὰ νὰ μὴν ἐπιτεθῇ. Παράλληλα δέχτηκε νὰ ἐπιτρέψῃ στοὺς Σλάβους νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ νότια τοῦ Δούναβη, ἐλπίζοντας νὰ τοὺς ἔχῃ συμμάχους του.

Τὴν ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβε ὁ Ἰδιος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Στὸ πόδι του ἄφησε τὸν ἀνήλικο γιό του Κωνσταντίνο, μὲ ἐπιτρόπους δυο πολὺ ἰκανοὺς ἀνθρώπους, τὸν πατριάρχη Σέργιο καὶ τὸν μάγιστρο Βῶνο.

3. "Ἐνας ἱερὸς πόλεμος γιὰ τὸν Τίμιο Σταυρὸ

Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὸν ἱερὸ πόλεμο, ὁ Ἡράκλειος ζήτησε τὶς εὐλογίες τῆς Ἐκκλησίας. Μπῆκε μὲ ταπεινοφροσύνη στὴν Ἀγία Σοφία φορώντας μαῦρα σαντάλια καὶ ὅχι τὰ κόκκινα βασιλικὰ πέδιλα. Προσευχήθηκε γονατιστὸς καὶ ὑστερα πῆρε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πατριάρχη τὴν ἀχειροποίητη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τὴν εἶχε πάντα μαζί του στὴ μακρὰ διαδρομὴ στὰ βάθη τῆς Περσίας.

"Ἐξι χρόνια, μὲ μικρὲς διακοπές, κράτησε ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Πέρσες (622-628). Στὸ διάστημα αὐτὸ μόνο μιὰ φορὰ γύρισε στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἡράκλειος, γιὰ νὰ ξαναφύγῃ καὶ πάλι. Ἀκολουθώντας ἔνα σοφὰ καταστρωμένο σχέδιο καὶ μὲ τὴ φλογερὴ θρησκευτικὴ ὄρμὴ τῶν στρατιωτῶν του, τσάκισε τοὺς Πέρσες τοῦ Χοσρόη σὲ διαδοχικὲς μάχες καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ ὅλες τὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες καὶ νὰ ἐπιστρέψουν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὸν Τίμιο Σταυρό. Γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ μάλιστα τοὺς Πέρσες γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, ἔκαψε τὸ «ναὸ τοῦ πυρός» στὴν Ταυρίδα. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη δόθηκε κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινευῆς, τὸ 627. Ἡ εἰρήνη

κλείστηκε τὸ ἐπόμενο ἔτος μὲ τὸ νέο βασιλιὰ τῶν Περσῶν Σιρόη.

“Οταν ὁ Ἡράκλειος γύρισε θριαμβευτής στὴν Κωνσταντινούπολη, τοῦ ἔγινε ἀποθεωτικὴ ύποδοχή. Ἡ πομπὴ μπῆκε στὴν Πόλη ἀπὸ τὴν Χρυσὴν Πύλην καὶ μὲ προπορευόμενο τὸν Τίμιο Σταυρὸν κατευθύνθηκε στὴν Ἀγία Σοφία, ὅπου γιορτάστηκαν τὰ ἐπινίκια. Ὁ Ἱδιος ὁ αὐτοκράτορας τὸν ἐπόμενο χρόνο (630) ἔφερε τὸν Τίμιο Σταυρὸν στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ὑψώσε στὶς 14 Σεπτεμβρίου στὸ Γολγοθά, στὴν Ἱδια θέση ποὺ τὸν εἶχε στήσει ἡ Ἀγία Ἐλένη, ἐνῶ κλῆρος καὶ λαός ἔψελναν μὲ κατάνυξη: «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν Σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν Σου...»

4. «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια...»

Τὸ ἔτος 626, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος πολεμοῦσε τοὺς Πέρσες στὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας τους, ἡ Βασιλεύουσα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάρων τὴν πολιόρκησην ἀπὸ στεριὰ καὶ θάλασσα, ἐνῶ τὸν Ἱδιον καιρὸν μιὰ περσικὴ στρατιὰ ἔφτασε στὴν Χαλκηδόνα.

‘Ο Ἡράκλειος ἐμπιστεύτηκε τὴν ἄμυνα τῆς Πόλης στὸν πατριάρχη Σέργιο καὶ τὸν πρωθυπουργὸν Βῶνο καὶ στὸ λίγο ἀλλὰ διαλεχτὸν στρατὸν καὶ στόλο ποὺ εἶχε ἀφῆσει πίσω του. Ὁ Ἱδιος ἀλλωστε δὲν πρόφταινε νὰ ἐπιστρέψῃ.

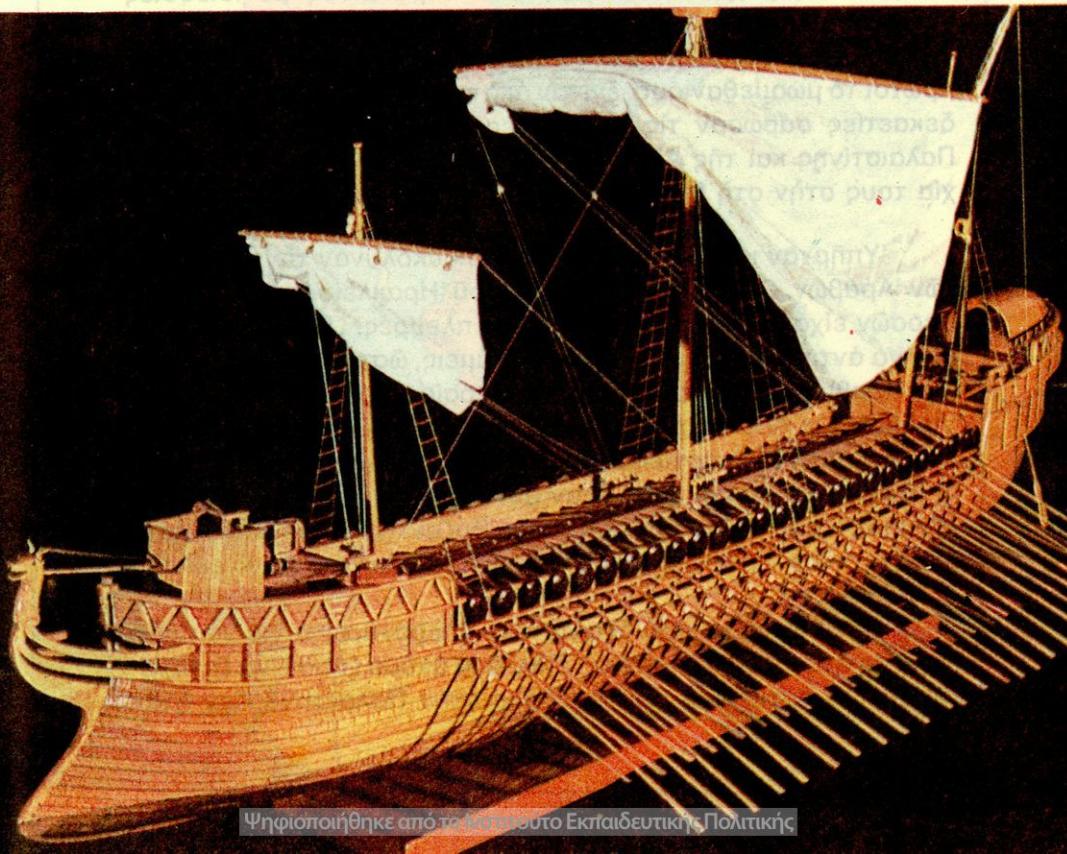
Οἱ δυὸι αὐτοὶ ἄξιοι ἀντικαταστάτες ἐμψύχωσαν τὸ λαό, ποὺ μὲ τὴν βαθιά του πίστη στὸ Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκο μπόρεσε νὰ ἀποκρούση τὶς ἀπανωτὲς ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν. Τελικὰ ὁ βυζαντινὸς στόλος προξένησε πανωλεθρία στὰ ἀβαροσλαβικὰ μονόδυλα σὲ μιὰ ναυμαχία κοντά στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν. “Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν Ἀβαροὶ καὶ Πέρσες ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀποχώρησαν ἀπρακτοί.

Οἱ κάτοικοι πίστεψαν ὅτι ἡ Ἱδια ἡ Παναγία μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Πόλης καὶ τῆς ἀνέπεμψαν μιὰ ἐμπνευσμένη εὐχαριστήρια δέηση, ποὺ ὄνομάστηκε Ἀκάθιστος “Γμνος, ἐπειδή, γιὰ νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους, τὴν ἔψαλαν ὅρθιοι. Είναι οἱ γνωστοί μας Χαιρετισμοί, ποὺ ψάλλονται καὶ σήμερα κάθε Παρασκευὴ βράδυ τὴν Μεγάλη Σαρακοστή.

5. Μετὰ τοὺς Ἀβαροσλάβους καὶ τοὺς Πέρσες οἱ Ἀραβεῖς

Τὴν χρονιὰ ποὺ ὁ Ἡράκλειος ξεκίνησε τὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Περσῶν (622 μ.Χ.), ἔγινε κάτι στὴ μακρινὴ Ἀραβίᾳ, ποὺ κανεὶς δὲν τοῦ ἔδωσε τότε μεγάλη σημασία. "Ἐνας ὡς τότε ἀσημος καμηλιέρης τῆς ἑρήμου, ὁ Μωάμεθ, πέρασε μὲ μερικοὺς ὄπαδούς του ἀπὸ τὴν Μέκκα τῆς Ἀραβίας στὴν Αἰθρίβη (ποὺ ἀπὸ τότε ὀνομάστηκε Μεδίνα, δηλ. πόλη τοῦ Προφήτη) καὶ τὴν ἔκαμε κέντρο καὶ ὄρμητήριο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Ἀπὸ ἐκεῖ κατόρθωσε νὰ συνενώσῃ τὶς ἀραβικὲς φυλὲς σ' ἔνα κράτος καὶ νὰ ἀναγνωριστῇ θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγός τους. Ἡ μετανάστευση αὐτή, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Ἐγίρα, ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας καὶ χρονο-

Βυζαντινὸς δρόμωνας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

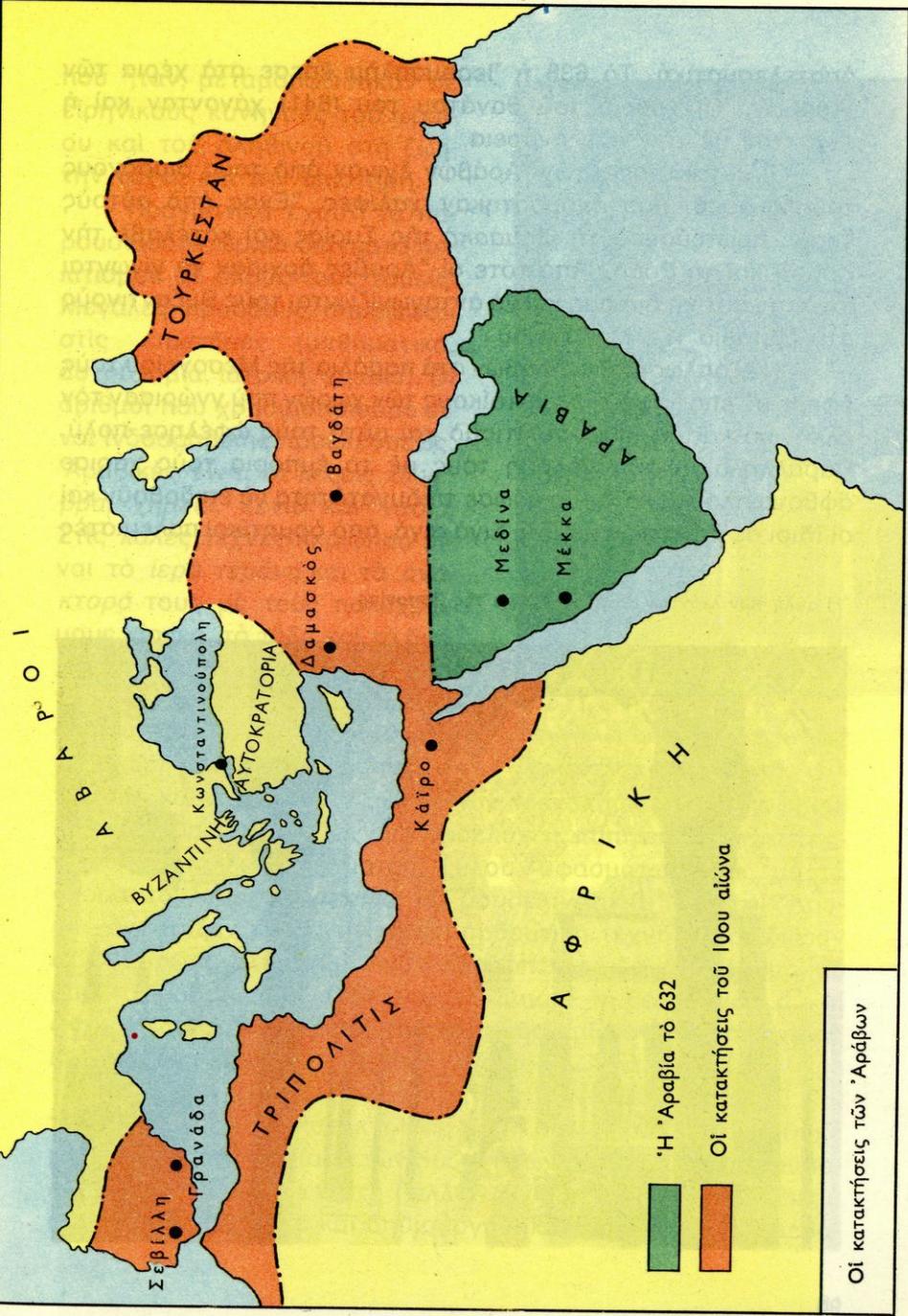
λογίας. Κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψῃ ὅτι τὸ γεγονός ἐκεῖνο ἦταν δυνατὸν νὰ ἀλλάξῃ τὴν ὄψη τοῦ κόσμου.

‘Ο Μωάμεθ ἔγινε ἰδρυτὴς μιᾶς νέας μονοθεϊστικῆς θρησκείας, τοῦ Ἰσλάμ (ποὺ σημαίνει ἀφοσίωση στὸ Θεὸ). Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰσλάμ ὀνομάζονται μουσλὶμ ἢ μουσουλμάνοι καὶ μωάμεθανοί. Μέσα στὸ Κοράνιο, ποὺ εἰναι τὸ ἱερὸ βιβλίο τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ καὶ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ἀνάμεσα σὲ ἀπλοϊκές ἀντιλήψεις τοῦ Μωάμεθ. “Ἐνας εἶναι καὶ γιὰ τοὺς μουσουλμάνους ὁ Θεός, ὁ Ἄλλαχ, ὅπως λέγεται στὴ γλώσσα τους, καὶ τελευταῖος προφήτης του ὁ Μωάμεθ.

‘Υπῆρχε ἔνα σημεῖο στὸ Κοράνιο, ποὺ βοήθησε στὴ στερέωση καὶ ἔξαπλωση τοῦ Ἰσλαμισμοῦ· καὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ δρίζε ὅτι ὁ μουσουλμάνος εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ διαδίδῃ τὸ Ἰσλάμ μὲ τὸ σπαθί του καὶ μὲ θυσία τῆς ζωῆς του ἀκόμα. “Ἄν ἔπεφτε στὴ μάχη, τὸν περίμενε ὁ παράδεισος μὲ πλούσιες ὑλικές ἀπολαύσεις· ἂν ἐπιζοῦσε, εἶχε πλούσιο μερίδιο στὴ λεία τοῦ πολέμου. Μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ “Αραβες, ποὺ ἀσπάστηκαν πρῶτοι τὸ μωάμεθανισμό, ἔγιναν ἀκαταμάχητοι καὶ μέσα σὲ λίγες δεκαετίες σάρωσαν τὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αιγύπτου. Ἀργότερα ἀπλωσαν τὴν κυριαρχία τους στὴν στὴ Β. ‘Αφρικὴ καὶ τὴν Ἰσπανία. (βλέπε χάρτη).

‘Υπῆρχαν καὶ ἄλλες αἰτίες ποὺ διευκόλυναν τὴν ἔξαπλωση τῶν Ἀράβων. Οἱ νικηφόροι πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου ἐναντίον τῶν Περσῶν εἶχαν ἔξαντλήσει καὶ τὶς δυὸ πλευρές. ”Ετσι δὲν μπόρεσαν νὰ ἀντιπαρατάξουν ἴσχυρὲς δυνάμεις, ὥστε νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν ἀραβικὴ προέλαση. Πρώτη ἡ Περσία ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ἀράβων καὶ ἀπὸ τότε οἱ κάτοικοί της ἔξισταμίστηκαν ὄριστικά. Στὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Αιγύπτου οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοί, ποὺ ἦταν μονοφυσίτες χριστιανοὶ καὶ δὲν ἔβλεπαν τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς μὲ καλὸ μάτι, ὑποδέχτηκαν παθητικὰ τοὺς “Αραβες κατακτητές καὶ εὔκολα ἄλλαξοπίστησαν.

‘Ο Ἡράκλειος, ποὺ ἀγωνίστηκε ὑπεράνθρωπα γιὰ νὰ πάρη πίσω τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες, εἶδε, ὅσο ἀκόμα ζοῦσε, νὰ ξαναχάνωνται. ‘Η ἀντίσταση ποὺ πρόβαλε στὴν Παλαιστίνη δὲν ἦταν

Η Ἀραβία τὸ 632

Οἱ κατακήσεις τοῦ 10ου αἰώνα

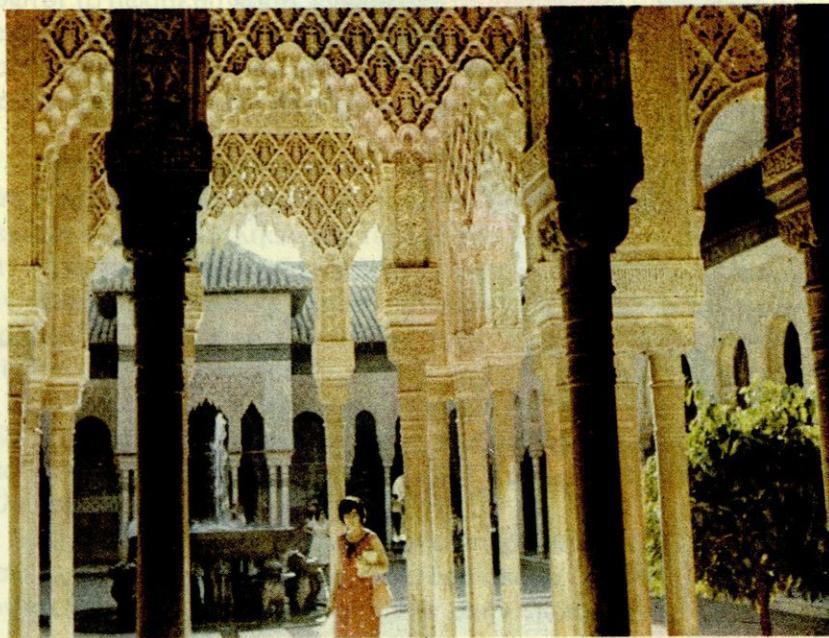
Οἱ κατακήσεις τῶν Ἀράβων

άποτελεσματική. Τὸ 638 ἡ Ἱερουσαλήμ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ἀράβων. Τὴν χρονιὰ τοῦ θανάτου του (641) χάνονταν καὶ ἡ Αἴγυπτος μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια.

Οἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἔγιναν ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Μωάμεθ, ποὺ ὄνομάστηκαν χαλίφες. "Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἔκαμε πρωτεύουσα τὴ Δαμασκὸ τῆς Συρίας καὶ κατέλαβε τὴν Κύπρο καὶ τὴ Ρόδο. Ἀπὸ τότε οἱ Ἀραβεῖς ἄρχισαν νὰ γίνωνται ἰσχυρὴ ναυτικὴ δύναμη καὶ νὰ ἀνταγωνίζωνται τοὺς Βυζαντινοὺς στὸ ἐμπόριο τῆς Μεσογείου.

'Η ἑξάπλωση τῶν Ἀράβων στὰ παράλια τῆς Μεσογείου τοὺς ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν ποὺ γνώρισαν τὸν ἔλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ αὐτὸ τοὺς ὠφέλησε πολύ. Παράλληλα, ἡ ἀπασχόλησή τους μὲ τὸ ἐμπόριο τοὺς χάρισε ἀφθονα πλούτη καὶ τοὺς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιδοθοῦν καὶ οἱ ἕδιοι σὲ ἔργα πολιτισμοῦ. Σιγὰ σιγά, ἀπὸ ὄρμητικοὶ πολεμιστὲς

'Η αὐλὴ τῶν λεόντων στὴν Ἀλάμπρα τῆς Ἰσπανίας

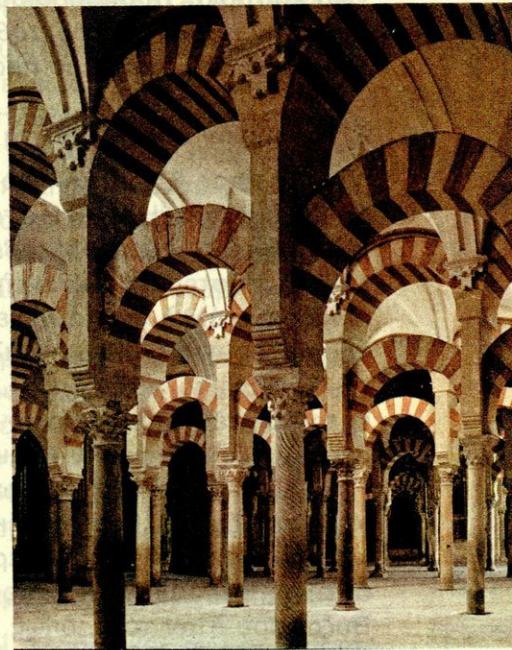

ποὺ ἦταν, μεταμορφώθηκαν σὲ εἰρηνικοὺς κυνηγοὺς τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ στὴ ζωή, τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Πραγματικά ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ὡραῖα δείγματα πολιτισμοῦ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς. Μεγάλες προόδους σημείωσαν στὶς ἐπιστῆμες (μαθηματικά, ἀστρονομία, ἰατρική, χημεία). Οἱ ἀριθμοὶ ποὺ χρησιμοποιοῦμε είναι ἵνδοαραβικῆς προελεύσεως. Ἀραβικὲς εἰναι οἱ λέξεις ἄλγεβρα, χημεία, ζενίθ καὶ ναδίρ. Στὶς καλές τέχνες περίφημα είναι τὸ ἱερὰ τεμένη καὶ τὰ ἀνάκτορά τους μὲ τοὺς πολύχρωμους κίονες, τὰ τόξα καὶ τὰ διακοσμητικὰ ἀραβουργήματα, ποὺ ἦταν ἀνάγλυφα ἢ δαντελωτὰ σχέδια πάνω σὲ μαρμαροκονίαμα ἢ ξύλο στὰ ταβάνια, στοὺς

τοίχους καὶ στὶς ἀψίδες τῶν θυρῶν. Μεγάλη ἀνάπτυξη γνώρισε ἐπίσης ἡ ἀραβικὴ βιοτεχνία πορσελάνης, ταπητουργίας, κατεργασίας μετάλλων, δέρματος, ξύλου, ύφασμάτων κλπ., μὲ τὰ ὀνομαστὰ δαμασκιὰ σπαθιά, τὶς μουσελίνες κ.ἄ. Τέλος οἱ Ἀραβεῖς ἀνέπτυξαν τὴ γεωργικὴ καὶ ἀρδευτικὴ τέχνη καὶ διέδωσαν στὴν Εὐρώπη φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὸ ζαχαροκάλαμο, τὸ ρύζι, τὴ μουριά, τὰ φασόλια, τὸ μπαμπάκι, τὴ βερικοκιά κ.ἄ. καὶ ἔκαμαν γνωστὴ τὴ χρήση τῆς ναυτικῆς πυξίδας, τῆς πυρίτιδας καὶ τοῦ χάρτη, ποὺ τὰ ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτες.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δὲν κράτησε πολύ. Καὶ τοῦτο γιατὶ: 1) Ἡ κατακτητικὴ ὄρμὴ τῶν Ἀράβων κάμφθηκε μπροστὰ στὴν ἀντίσταση τῶν Βυζαντινῶν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τῶν Εὐρωπαίων στὴ Γαλλία. 2) Ἡ ἐνότητα τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου διασπάστηκε καὶ δημιουργήθηκαν μικρότερα μωαμεθα-

Τὸ μεγάλο τέμενος τῆς Κόροντοβας
τῆς Ἰσπανίας

νικά κρατίδια. Τὰ σπουδαιότερα ἡταν τῆς Ἰσπανίας μὲ πρωτεύουσα τὴν Κορδούη (Κόρντοβα), τῆς Αίγυπτου μὲ πρωτεύουσα τὸ Κάιρο καὶ τῆς Ἀσίας μὲ πρωτεύουσα τὴν Βαγδάτη.

6. Τὸ «ύγρὸν πῦρ» σώζει τὴν Βασιλεύουσα

Τὸ ἔτος 673, ὅταν στὸ Βυζάντιο βασίλευε ἔνας ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἡρακλείου, ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνάτος, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων Μωαβία πολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὴν στεριά καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσα. Πέντε χρόνια κράτησε ἡ πολιορκία, ἀλλὰ ὅχι τοὺς χειμωνιάτικους μῆνες. Οἱ Βυζαντῖοι χρησιμοποίησαν μιὰ καταπληκτικὴ ἐφεύρεση τοῦ μηχανικοῦ Καλλίνικου, τὸ «ύγρὸν πῦρ», καὶ μὲ αὐτὸν προξένησαν μεγάλες καταστροφὲς στὸν ἔχθρικὸ στόλο. Τελικὰ οἱ Ἀραβεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκία καὶ νὰ φύγουν.

Δὲν παραιτήθηκαν ὅμως ἀπὸ τὴν Πόλη τῶν ὀνείρων τους, γιατὶ τὸ ἴδιο τὸ Κοράνιο ἔκανε λόγο γιὰ τὴν κατάκτησή της. Μερικὲς λοιπὸν δεκαετίες ἀργότερα ἐπανέλαβαν τὴν πολιορκία, αὐτὴ τὴν φορὰ μὲ περισσότερο στρατὸ καὶ στόλο. Βασιλίας τοῦ Βυζαντίου ἡταν τότε, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ Λέων ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρος. Καὶ πάλι ὅμως τὸ ύγρὸν πῦρ στάθηκε δυνατότερο ἀπὸ τοὺς ἐξορκισμοὺς τοῦ Προφήτη. Ἀπὸ τότε οἱ Ἀραβεῖς, ἃν καὶ ἔκαναν συχνὲς ἐπιδρομές, δὲν τόλμησαν νὰ πολιορκήσουν ξανὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Πῶς δείχνει τὸ ύγρὸν πῦρ μιὰ βυζαντινὴ μικρογραφία σὲ χειρόγραφο τοῦ 14ου αἰ.

7. "Ενας νέος έπιφοβος λαός στά βόρεια σύνορα: οι Βούλγαροι

Στά χρόνια τής βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου ἐμφανίστηκε ἔνας ἀκόμα βαρβαρικὸς λαός, συγγενικὸς μὲ τοὺς Οὔννους, οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ἐγκατασ्थηκαν ἀρχικὰ στὸ νότιο μέρος τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δούναβη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπιχειροῦσαν ἐπιδρομές ἵσαμε τὴν Κωνσταντινούπολη. 'Ο Κωνσταντίνος ἐπιχείρησε νὰ τοὺς ἀπωθῆσῃ πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφερε καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὸ Δούναβη καὶ τὸν Αἶμο.

'Απὸ τὴν ἀνάμιξη τῶν Βουλγάρων μὲ τοὺς ντόπιους Σλάβους δημιουργήθηκε ἔνα σλαβόφωνο βουλγαρικὸ ἔθνος, ποὺ ἔφερε πολλὲς φορὲς σὲ δύσκολη θέση τὸ Βυζάντιο. Καὶ τοῦτο γιατὶ οἱ Βούλγαροι ρίζωσαν πολὺ κοντὰ στὸ Βυζάντιο καὶ ἐπιδίωξαν ἐπίμονα νὰ ἐπεκταθοῦν στὸ νότιο τμῆμα τῆς Βαλκανικῆς, πράγμα ποὺ θὰ σήμαινε τὸν ἀφανισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

8. Κέρδη καὶ ζημίες ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

'Απὸ τότε ποὺ οἱ "Αραβες, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπέσπασαν μεγάλες βυζαντινὲς ἐπαρχίες, τὸ Βυζάντιο ἔπαψε νὰ εἶναι μιὰ ἐκτεταμένη αὐτοκρατορία ποὺ ἔξουσίαζε δλόκληρη τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Τώρα περιορίστηκε σὲ ἔνα μεγάλο τμῆμα τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

'Αλλά, ἂν ἔχασε σὲ ἕκταση, ἔγινε περισσότερο ἑλληνικό, γιατὶ περιορίστηκε σὲ ἐδάφη ποὺ τὰ κατοικοῦσαν ὄρθοδοξοὶ χριστιανοί, ἑλληνικῆς καταγωγῆς οἱ περισσότεροι ἢ ἔξελληνισμένοι. Στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἑλληνικὴ γίνεται ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους καὶ χρησιμοποιεῖται παντοῦ: στὴν ἀγορά, στὸ στρατό, στὰ δημόσια ἔγγραφα, στὰ νομίσματα. Οἱ κάτοικοι ἔξακολουθοῦσαν νὰ λέγωνται Ρωμαῖοι, ἀλλὰ ἔνιωθαν τοὺς ἔαυτούς των πιὸ πολὺ πολίτες ἐνὸς κράτους στὴ βάση του ἑλληνικοῦ.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

‘Ο Ἀκάθιστος “Υμνος

— ‘Ο Ἀκάθιστος “Υμνος χωρίζεται σε 24 μέρη, δσα είναι και τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, και είναι ἀφιερωμένος στὴν Παναγία. Στὴν ἀρχὴ τῶν περισσότερων στίχων ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξη «χαῖρε» και τὰ περισσότερα μέρη τελειώνουν μὲ τὴ φράση «χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Κατὰ διαστήματα ἐπαναλαμβάνεται και τὸ γνωστὸ δοξαστικὸ τροπάριο: «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητῆρια, ώς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια ἀναγράφω Σοι ἡ Πόλις Σου, Θεοτόκε. Ἀλλ’ ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω Σοι: Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Σὲ μετάφραση τὸ τροπάριο αὐτὸ λέει: «Ἐγὼ ἡ πόλη Σου, Θεοτόκε Στρατηγέ, σὲ Σένα ποὺ μὲ ὑπεράσπισες χρωστῶ τὴ νίκη και Σοῦ ἀπευθύνω τὶς εὐχαριστίες μου, γιατὶ γλίτωσα ἀπὸ τὸν κίνδυνο. Και ἐπειδὴ ἔχεις δύναμη ἀκαταμάχητη, ἀπάλλαξέ με ἀπὸ κάθε λογῆς κινδύνους, γιὰ νὰ μπορῶ νὰ σοῦ φωνάζω: Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε».

Τὸ ὑγρὸ πῦρ

— Τὸ «ὕγρῳ πῦρ» ἦταν κρατικὸ μυστικό, γι' αὐτὸ και δὲ γνωρίζομε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ σύνθεση και τὴ χρησιμοποίησή του. Φαίνεται ὅτι ἀνακάτευαν διάφορες εὕφλεκτες ούσιες, πίσσα, θειάφι, νίτρο, νάφθα, κ.ἄ. και τὶς ἐκσφενδόνιζαν ἀναμμένες ἐναντίον τῶν ἔχθρικῶν πλοίων μὲ μακριοὺς σωλῆνες. ‘Υπῆρχαν εἰδικὰ πλοῖα γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, τὰ «κακκαβοπυρφόρα», ποὺ εἶχαν «κακκάβια», δηλ. μεγάλες χύτρες γεμάτες ἀπ' αὐτὸ τὸ ὑγρό. Τὰ πλοῖα αὐτὰ πρέπει νὰ ἔμοιαζαν μὲ τὰ νεώτερα πυρπολικά, σὰν ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Κανάρης.

“Αραβες και μωαμεθανισμὸς

— Πρὶν γίνουν μωαμεθανοί, οἱ “Αραβες λάτρευαν διάφορους μετεωρίτες λίθους και ἰδιαίτερα ἔναν ποὺ βρισκόταν στὴ Μέκκα, μέσα σ' ἔνα τετράγωνο κτίσμα, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Κααβά. Τὸ προσκύνημα τοῦ Κααβᾶ τὸ διατήρησε και ὁ Μωάμεθ.

— Οἱ μουσουλμάνοι πίστευαν στὸ κισμέτ, στὴ μοίρα ἡ τὸ πεπρωμένο. Πίστευαν δηλ. ὅτι τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου είναι προαποφασισμένο ἀπὸ τὸ Θεό. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς πολεμιστὲς τοῦ ισλάμ νὰ ὀρμοῦν ἀσυλλόγιστα στὴ μάχη.

— “Οοσι λαοί δέν πρόβαλλαν άντίσταση ἔβρισκαν καλὴ μεταχείριση ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους. Τὸ κράτος τοῦ ισλὰμ τοὺς ἄφηνε κάποια αὐτοδιοίκηση καὶ κάποιες ἐλευθερίες στὴ θρησκεία καὶ τῇ γλώσσᾳ. Τοὺς ύποχρέωναν μόνο νὰ πληρώνουν δυὸ λογιῶν φόρους: τὸν κτηματικὸ καὶ τὸν κεφαλικό.

— Μετὰ τὴν ύποδούλωσή τους στοὺς ”Αραβεῖς, οἱ περισσότεροι Αἰγύπτιοι, ποὺ ἡταν μονοφυσίτες χριστιανοί, ἀσπάστηκαν τὸ μωαμεθανισμό. Λίγοι μόνο ἔμειναν πιστοὶ στὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ αὐτοὶ ὀνομάζονται κόπτες.

— Σήμερα ὁ μωαμεθανισμὸς ἔχει πάνω ἀπὸ 300 ἑκατομμύρια πιστοὺς σὲ ὅλο τὸν κόσμο καὶ ἔρχεται ἡ δεύτερη θρησκεία μετὰ τὸ χριστιανισμὸς σὲ ἀριθμῷ πιστῶν.

‘Ο πολιτισμὸς τῶν ’Αράβων

— ”Αραβεῖς ἡταν οἱ πρῶτοι ἀλχημιστές, κάτι μεταξὺ μάγων καὶ ἐπιστημόνων, ποὺ ζητοῦσαν νὰ βροῦν τὴ φιλοσοφικὴ λίθο, δηλ. ἕνα ύλικὸ ποὺ θὰ μετέτρεπε ὅλα τὰ μέταλλα σὲ χρυσό, καὶ τὸ ἐλιξίριο τῆς μακροβιότητας, δηλ. ἕνα φάρμακο ποὺ θὰ διατηροῦσε πάντα νέο τὸν ὄργανισμό. ’Απὸ τὴν ἀλχημεία ξεπήδησε ἡ ἐπιστήμη τῆς χημείας.

— ’Αραβικὰ εἶναι τὰ «Παραμύθια τῆς Χαλιμᾶς» ἢ οἱ «Χίλιες καὶ μία νύχτες».

— Στὴν Κορδούνη τῆς Ισπανίας ἔνας ἀπὸ τοὺς χαλίφες τῆς Ἰδρυσες πλούσια βιβλιοθήκη ἀπὸ 60.000 τόμους (10ος αἰ.).

— Τὰ πιὸ ὀνομαστὰ ἀνάκτορα ἡταν τῆς Ἀλάμπρας στὴ Γρανάδα καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ στὴ Σεβίλλη τῆς Ισπανίας (13ος καὶ 14ος αἰ.). ’Ενω ἀπὸ ἔξω ἔμοιαζαν μὲ φρούρια, στὸ ἐσωτερικὸ εἶχαν περίπτερα, αὐλές, δεξαμενές, πίδακες κλπ. Τὰ ταβάνια τῶν δωματίων ἡταν ἀπὸ πολύτιμο ξύλο διακοσμημένο μὲ χρυσάφι, ἀσήμι, σμάλτο καὶ πολύτιμα πετράδια. Περίφημες ἔχουν μείνει ἡ αἴθουσα τῶν πρεσβευτῶν καὶ ἡ αὐλὴ τῶν λεόντων.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

‘Ακροστιχίδα «οἱ ἄγνωστοι Χ»

1. X - - - - -
  2. X - - - - -
  3. X - - - - -
  4. X - - - - -
  5. X - - - - -
  6. X - - - - -
1. Μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα είναι πιὸ γνωστὸς ὁ Ἀκάθιστος "Υμνος.
  2. Τῶν Ρώσων λεγόταν τσάρος, τῶν Ἀβάρων.....
  3. Αὐτὸς ποὺ πήγε νὰ κάμη ὅ,τι καὶ ὁ πρόγονός του Δαρεῖος.
  4. Βρισκόταν ἀπέναντι στὴν Κωνσταντινούπολη.
  5. Τοποτηρητὴς τοῦ Μωάμεθ.
  6. Ἐπιστήμη ποὺ χρωστάει πολλὰ στοὺς "Αραβες.

2) Συλλαβόγριφος τῶν PA

- 1) - PA - - - - -
- 2) - PA - - -
- 3) - PA - - - - -
- 4) - PA - - -
- 5) - - PA - - -
- 6) - - - PA
- 7) - - - - PA
- 8) - - - - - PA

- 1) Θυμίζει τὸ Μ. Ἀλέξανδρο.
- 2) Ἀπὸ καμηλιέρηδες τῆς ἐρήμου ἔγιναν κοσμοκράτορες.
- 3) Σκαλιστὰ διακοσμητικὰ σχέδια τῶν Ἀράβων.
- 4) Στὴν πόλη αὐτὴ τῆς Ἰσπανίας ἔχτισαν οἱ "Αραβες ἔνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἀνάκτορά τους.

- 5) Είναι για τοὺς μουσουλμάνους ὅ,τι για τοὺς χριστιανούς τὸ Εὐαγγέλιο.
- 6) Ἀπὸ τὴ Μέκκα στὴ Μεδίνα.
- 7) Ἐναὶ ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων.
- 8) Κλάδος τῶν μαθηματικῶν, ποὺ τὶς βάσεις του ἔβαλαν οἱ Ἀραβεῖς.

3) Τί θυμᾶσαι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρακλείου;

— Ο πατέρας τοῦ Ἡρακλείου ἦταν ἔξαρχος στὴν

Κ - - - - -

— Ο πατριάρχης Σ - - - - - καὶ ὁ μάγιστρος Β - - -
φάνηκαν ἀντάξιοι τοῦ Ἡρακλείου.

— Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐναντίον τῶν Περσῶν ἔγινε κοντά στὴν
ἀρχαία Ν - - - - -

— Τὴν εἰρήνη μὲ τοὺς Βυζαντινούς ἔκλεισε ὁ βασιλιάς τῶν
Περσῶν Σ - - - - - καὶ ὁ Ἡράκλειος πῆρε πίσω τὸν

Τ - - - - Σ - - - - -

— Στὴ Σεβίλλη καὶ τὴ Γρανάδα ἔχτισαν οἱ Ἀραβεῖς τὰ ἀνάκτορα
Α - - - - - καὶ Α - - - - - μὲ τὴν περίφημη αἴθουσα
τῶν π - - - - - - - καὶ τὴν αύλὴ τῶν λ - - - - -

— Όνομαστὰ ἔμειναν τὰ ἀραβικὰ δ - - - - - σπαθιὰ καὶ τὰ
ύφασματα μ - - - - - - -

— Στὴν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ἀραβεῖς οἱ
Βυζαντινοὶ χρησιμοποίησαν τὸ φοβερὸ ὅπλο ύ - - - π - -
ποὺ ἐφευρέτης του ἦταν ὁ μηχανικὸς Κ - - - - - - -
— “Οταν βασίλευε ὁ Κωνσταντίνος ὁ Πωγωνάτος, ἀνάμεσα στὸ
Δούναβη καὶ τὸν Αἶμο ἐγκαταστάθηκαν οἱ Β - - - - - - -

(Σέργιος - Ἀλάμπρα - Ἀλκαζάρ - Καρχηδόνα - Βῶνος - Νινευή - Τίμιο Σταυρό - Πρεσβευτῶν - Λεόντων - Βούλγαροι - δαμασκιὰ - μουσελίνες - ύγρὸ πῦρ - Καλλίνικος - Σιρόντς)

4) 'Υπὲρ ἡ ἐναντίον;

'Απὸ τὰ παρακάτω γεγονότα ἄλλα ἡταν ὑπὲρ τοῦ Βυζαντίου, δηλ. στερέωναν τὴ δύναμή του, καὶ ἄλλα ἡταν ἐναντίον του, δηλ. τὸ ἔφερναν σὲ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καὶ βάλε μπροστὰ ἀπὸ τὸ καθένα Y (ὑπὲρ) ἢ E (ἐναντίον).

- 'Ο Φωκᾶς στάθηκε ἀνίκανος καὶ ἐγκληματικὸς αὐτοκράτορας.
- 'Ο Ἡράκλειος ἔδιωξε τοὺς Πέρσες ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς βυζαντινὲς ἐπαρχίες.
- Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου ἐναντίον τῶν Περσῶν ἔξαντλησαν καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς δυνάμεις, ποὺ ἔτσι δὲν μπόρεσαν νὰ σταματήσουν τὴν προέλαση τῶν Ἀράβων.
- Οἱ μονοφυσίτες χριστιανοὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου, ποὺ ἡταν δυσαρεστημένοι μὲ τὴ βυζαντινὴ διοίκηση, πῆγαν εὔκολα μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀράβων.
- Οἱ κάτοικοι τῆς Πόλης, μὲ τὴν ἀποφασιστική τους ἄμυνα καὶ τὶς ἐλπίδες τους στὴν 'Υπέρμαχο Στρατηγό, ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεση τῶν Ἀβάρων.
- Μὲ τὸ ύγρὸ πῦρ τοῦ Καλλίνικου ἡ Κωνσταντινούπολη δυό φορὲς σώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀραβεῖς.
- 'Η ἐγκατάσταση τῶν Βουλγάρων ἀνάμεσα στὸ Δούναβη καὶ τὸν Αἶμο ἡταν ἔνα δυσάρεστο γεγονός γιὰ τὸ Βυζάντιο.

5

**Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717-867 μ.Χ.)**

1. Ποιὸς ἦταν ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας καὶ ποιὸι οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Ἰσαύρους καὶ τοὺς συνεχιστές τους

‘Ιδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων ἦταν ὁ Λέων ὁ Γ (717). ‘Η σειρὰ αὐτὴ τῶν αὐτοκρατόρων ὄνομάστηκαν “Ισαύροι, γιατὶ ἡ καταγωγὴ τους ἦταν ἀπὸ τὴν Ἰσαυρία τῆς Μ. Ἀσίας. “Οταν ὁ Λέων ἀνέβηκε στὸ θρόνο, τὸ Βυζάντιο περνοῦσε μιὰ κρίσιμη περίοδο ἀναρχίας καὶ τοῦτο γιατὶ βρέθηκαν στὴν ἔξουσία μερικοὶ ἀνάξιοι αὐτοκράτορες.

‘Ο Λέων εἶχε μεγάλες ἱκανότητες. Σταμάτησε τὴν ἀναρχία καὶ ἔβαλε τάξη στὰ πράγματα τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς διοικήσεως. Στὴ νομοθεσία ἔκαμε μιὰ συμπληρωματικὴ συλλογὴ νόμων, τὴν Ἐκλογή, ποὺ ἦταν πιὸ δίκαιοι γιὰ τὸ λαό.

Γιὰ νὰ είναι πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἡ διοίκηση, χώρισε τὸ κράτος σὲ περισσότερα καὶ μικρότερα διοικητικὰ τμῆματα, μὲ ἐπικεφαλῆς στρατηγοὺς-διοικητές. Καὶ γιὰ νὰ είναι πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἡ ἄμυνα τοῦ κράτους, μοίρασε στοὺς στρατιῶτες τῶν συνόρων μικρὲς ἑκτάσεις γῆς («στρατιωτόπια», ὅπως ὄνομάστη-

Βυζαντινὰ νομίσματα μὲ τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὴ γυναίκα του

καν), γιὰ νὰ τὰ καλλιεργοῦν καὶ νὰ εἶναι ἀφοσιωμένοι στὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας.

Μὲ ἀναδιοργανωμένο τὸ στρατὸ καὶ τὸ κράτος ὁ Λέων ἔξουδετέρωσε τὸν ἀραβικὸ κίνδυνο καὶ ἄρχισε μὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπιθετικοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐπιδρομέων.

Παράλληλα θέλησε νὰ κάμη μὰ μεταρρύθμιση στὴ χριστιανικὴ λατρεία καὶ στὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρύθμιση ὅμως αὐτὴ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ μεγάλος διχασμὸς στὸ Βυζάντιο.

Τὸ ἔργο τοῦ Λέοντα Γ' συνέχισε καὶ συμπλήρωσε ὁ γιὸς καὶ συμβασιλέας του Κωνσταντίνος ὁ Ε'.

’Απὸ τοὺς ἄλλους βασιλιάδες τῆς δυναστείας ἡ *Εἰρήνη* ἡ *Αθηναία* (797-802), μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ', ἦταν μιὰ φιλόδοξη γυναίκα, ποὺ ἔβλαψε τὸ Βυζάντιο. Μὲ τὴν ἀνατροπὴ καὶ τὴν ἐξορία τῆς ἐληξε καὶ ἡ δυναστεία τῶν *Ισαύρων*.

’Απὸ τοὺς αύτοκράτορες ποὺ διαδέχτηκαν τοὺς *Ισαύρους* ξεχωρίζουν: ὁ *Λέων Ε'* ὁ *Ἀρμένιος* (813-820) καὶ οἱ *Ἀμοριανοὶ* (ἀπὸ τὸ *Ἀμόριο* τῆς Μ. *Ἄσιας*) *Θεόφιλος* (829-842) καὶ *Μιχαὴλ Γ'* (842-867).

Στὴ συνέχεια θὰ δοῦμε ἔνα ἔνα χωριστὰ τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς περιόδου.

2. Οι Βυζαντινοὶ ἀναχαιτίζουν τὴν ὄρμὴ τῶν Ἀράβων

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο μᾶς δόθηκε ἡ εὔκαιρία νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴ δεύτερη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ἀραβεῖς. Αὐτὴ ἔγινε τὸ 717 καὶ κράτησε ἔνα χρόνο. Ἡ Κωνσταντινούπολη χρωστάει τὴ σωτηρία τῆς στὸ Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο, ποὺ εἶχε γίνει αὐτοκράτορας ἐκείνη τῇ χρονιά. Ἡ ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων στὴν Κωνσταντινούπολη θεωρεῖται κοσμοϊστορικὸ γεγονός, γιατὶ στάθηκε φραγμὸς στὴν προέλασή τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Δίκαια λοιπὸν κάποιος ἴστορικὸς παραλληλίζει τὸ Λέοντα μὲ τὸ Μιλτιάδη, ποὺ ἀναχαίτισε τὴν ὄρμὴ τῶν Περσῶν στὸ Μαραθώνα. Λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἀραβεῖς ἐπιχείρησαν νὰ περάσουν στὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, ἀλλὰ νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους σὲ μιὰ μάχη στὴ Γαλλία. Οἱ δυὸι αὐτὲς ἤττες τῶν Ἀράβων ἔσωσαν τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸν ἴσλαμικὸ κίνδυνο.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Λέων μετέφερε τὸν πόλεμο στὴ Μ. Ἀσίᾳ καὶ στὴ Μεσόγειο, ὅπου οἱ Ἀραβεῖς συνέχιζαν τὶς ἐπιδρομές τους. Τὸ 740 δόθηκε μιὰ μάχη στὴ Φρυγία, ποὺ τὴν κέρδισαν οἱ Ἰσαυροί, πατέρας καὶ γιός. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ οἱ Ἀραβεῖς ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀποσύρθοῦν ἀπὸ ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσίᾳ.

Ξαναφάνηκαν πάλι, ὅταν ἔμαθαν ὅτι μιὰ γυναικα κυβερνοῦσε τὸ Βυζάντιο. Ἔφθασαν μάλιστα ὡς τὴ Χρυσούπολη ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως ἄλλοτε οἱ Πέρσες. Ἡ Ειρήνη ἡ Ἀθηναία ἀναγκάστηκε νὰ κλείσῃ εἰρήνη μαζί τους μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ πληρώνῃ βαρὺ ἐτήσιο φόρο (783).

Μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα Ἀραβεῖς πειρατὲς ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Σαρακηνοὶ ἢ Ἀγαρηνοί, κατέλαβαν τὴν Κρήτη (824) καὶ ἔκαμαν πρωτεύουσα τὸ Χάνδακα, τὸ σημερινὸ Ἡράκλειο. Ἄλλοι Ἀραβεῖς ἀπὸ τὰ παράλια τῆς βόρειας Ἀφρικῆς κατέλαβαν ἀργότερα τὴ Σικελία, τὴ Σαρδηνία καὶ τὴν Κορσική. Ὁλοι αὐτοὶ μὲ τὶς πειρατικές τους ἐπιδρομές ἔγιναν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῆς Μεσογείου καὶ τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ μὴν ὑπάρχῃ πιὰ ἀσφάλεια γιὰ τὰ ἐμπορικὰ καράβια τοῦ Βυζαντίου.

Στή στεριά ό πόλεμος μὲ τοὺς "Αραβες φούντωσε πάλι, ὅταν βασίλευε στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Θεόφιλος." Επειτα ἀπὸ δυὸ νικηφόρες ἐκστρατείες ὁ Θεόφιλος προχώρησε μέσα στὰ ἄραβικὰ ἐδάφη καὶ κατέστρεψε τὴν Σωζόπετρα, πατρίδα τοῦ χαλίφη. Αὐτὸς ξεσήκωσε τὴν ιερὴ μανία τῶν Ἀράβων, ποὺ ἐκδικήθηκαν τὸ Θεόφιλο καταστρέφοντας μὲ τὴ σειρά τους τὸ Ἀμόριο, ιδιαίτερη πατρίδα τῆς οἰκογένειας τοῦ αὐτοκράτορα.

Τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων συνέχισε ὁ Μιχαὴλ ὁ Γ', τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς περιόδου ποὺ ἔξετάζομε. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μάχες ἐκεῖνες ὁ στρατηγός του Πετρωνᾶς τσάκισε τοὺς "Αραβες κοντὰ στὸν ποταμὸ "Αλη τῆς Μ. Ἀσίας (863). Αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρωτοφανερώνονται καὶ τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια, τραγούδια λαϊκὰ ποὺ περιγράφουν τὴν παλικαριὰ τῶν ἀκριτῶν, δηλ. τῶν πολεμιστῶν ποὺ φυλāνε τὰ σύνορα.

3. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Βουλγάρους Ἐμφάνιση τῶν Ρώσων

Οἱ Βούλγαροι, ποὺ ὁ Κωνσταντίνος ὁ Πωγωνάτος τοὺς ἄφησε, ὅπως εἴδαμε, νὰ ἐγκατασταθοῦν ἀνάμεσα στὸ Δούναβη καὶ τὸν Αἶμο, δὲν ἄργησαν νὰ δείξουν τὶς ἀρπακτικὲς καὶ κατακτητικὲς τους διαθέσεις. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα καὶ γιὰ πολὺν καιρό, ὅπως θὰ δοῦμε, οἱ Βούλγαροι γίνονται ὁ πιὸ ἐπίφοβος ἐχθρὸς τοῦ Βυζαντίου. Γιὰ νὰ τοὺς φράξουν τὸ δρόμο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἀκρογιάλια, οἱ Βυζαντινοὶ ἔκαμαν ἀπανωτοὺς πολέμους, ποὺ κράτησαν μὲ διακοπὲς περισσότερο ἀπὸ δυὸ αἰῶνες. Ἡ ἀλύγιστη ἐπιμονὴ καὶ οἱ θυσίες τῶν Βυζαντινῶν ἔσωσαν τὴ βυζαντινὴ Ἐλλάδα ἀπὸ τὸ νέο κίνδυνο.

Ο Κωνσταντίνος ὁ Ε', γιὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ βόρεια σύνορά του, μετέφερε στρατιῶτες ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τοὺς ἐγκατέστησε ἐκεῖ. Οἱ Βούλγαροι τὸ βρῆκαν ἀφορμή, γιὰ νὰ κινηθοῦν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια ὁ Κωνσταντίνος ἔκαμε ἐννέα ἐκστρατείες ἐναντίον τους καὶ εἶχε σημαντικὲς νίκες, μιὰ στὸ φρούριο τῶν Μαρκελλῶν (759) καὶ ἄλλη στὴν Ἀγχίαλο (763). Πέθανε στὴν τελευταία του ἐκστρατεία. Γιὰ τοὺς ἀγῶνες του αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἔνας ιστορικὸς τὸν ὀνομάζει «πρῶτο βουλγαροκτόνο».

ΨΡΩΜΗΑΛΥΓΡΑΙΚΟ· ΜΗΧΑΛΙΚΕ
ΒΔΙΒΑΕΤΤΑΒΛΙΣΑΒΛΛΙΣΤΟΣΒΑΖΗΤ

‘Η καταδίωξη τοῦ Κρούμου ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Ε'.
(Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο)

Πιὸ ἐπικίνδυνοι ἔγιναν οἱ Βούλγαροι ὅταν ἀρχηγός τους ἦταν ὁ *Κροῦμος*. Δυὸς φορὲς ἐπιχείρησε ὁ αὐτοκράτορας *Νικηφόρος* ὁ Α' νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ, ἀλλὰ νικήθηκε, χάνοντας μάλιστα καὶ τὴ ζωὴ του (811). ‘Ο *Κροῦμος* προχώρησε ἐπιδεικτικὰ ὡς ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στὴν ἐπιστροφὴν του ρήμαξε τὴ Θράκη. Μόνο ὁ *Λέων Ε'* ὁ *Ἀρμένιος* φάνηκε ἵκανότερος του καὶ τὸν νίκησε στὴ *Μεσημβρία* (813). ‘Ο *Κροῦμος* πληγώθηκε καὶ πέθανε ἀπὸ τὸ τραῦμα του. ‘Ο διάδοχός του ἔκλεισε εἰρήνη μὲ τὸ *Βυζάντιο*, ποὺ κράτησε κάμποσα χρόνια.

Στὰ χρόνια τοῦ *Μιχαὴλ τοῦ Γ'* ἔνας ἄλλος λαὸς τοῦ βορρᾶ, οἱ *Ρῶσοι*, ἐμφανίζονται στὰ παράλια τοῦ *Εὔξεινου Πόντου* καὶ κάνουν μὲ τὸ στόλο τους μιὰ ἀποτυχημένη προσπάθεια νὰ πάρουν τὴν *Κωνσταντινούπολη* (860).

4. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι γίνονται χριστιανοὶ

Οἱ Σλάβοι πολλὲς φορὲς ἀπασχόλησαν τὸ *Βυζάντιο* ἀπὸ τὰ χρόνια ἀκόμα τοῦ *Ιουστινιανοῦ*. Οἱ Σλάβοι ἦταν νομάδες βοσκοὶ καὶ τοὺς παρέσυρε τὸ κύμα τῶν *Ἀβάρων* στὶς ἐπιδρομές τους

έναντίον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν καιρὸν ἐγκαταστάθηκαν στὰ νότια τοῦ Δούναβη. Μεμονωμένες ὁμάδες Σλάβων μὲ τὰ κοπάδια τους κατέβηκαν εἰρηνικὰ ὡς κάτω στὴν Ἑλλάδα κι ἔπιασαν ἀκατοίκητες ὄρεινές περιοχές.

Χριστιανοὶ ἄρχισαν νὰ γίνωνται οἱ Σλάβοι τὸν 9ο αἰώνα, ὅταν ὁ ἡγεμόνας τοῦ σλαβικοῦ κράτους τῆς Μοραβίας (σημερινῆς Τσεχοσλοβακίας) Ρατισλάβος ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου νὰ τοῦ στείλῃ ἱεραποστόλους γι' αὐτὸ τὸ σκοπό. Τὸ ἔργο τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων ἀνέλαβαν δυὸς "Ελληνες καλόγεροι, τ' ἀδέλφια Κύριλλος καὶ Μεθόδιος (863). Οἱ δυὸς αὐτοὶ καλόγεροι, ποὺ ἦταν πολὺ μορφωμένοι, ἔκαμαν τὸ σλαβικὸ ἀλφάβητο χρησιμοποιώντας κεφαλαῖα ἑλληνικὰ γράμματα καὶ μετέφρασαν στὰ σλάβικα τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὰ βιβλία τῆς λειτουργίας. Αὐτὸ τὸ ἀλφάβητο ἔχουν καὶ σήμερα ὅλοι οἱ σλαβικοὶ λαοί: αὐτὸ τοὺς βοήθησε νὰ προκόψουν καὶ στὰ γράμματα. Μὲ τὸν καιρὸ ὅσοι εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴν Ἑλλάδα ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τοὺς ντόπιους "Ελληνες καὶ ἔγιναν ἔνα μαζί τους.

Τὸ βάπτισμα τῶν Βουλγάρων. (Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο)

Τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τοὺς Σλάβους γίνονται χριστιανοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι. Τὸ 864 ὁ βασιλιάς τους Βόγορης βαφτίστηκε χριστιανὸς καὶ πῆρε τὸ χριστιανικὸν οὐνομα Μιχαήλ. Τὸν βάφτισε μάλιστα ὁ Ἱδιος ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ ὁ Γ'. Τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλιᾶ τους ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ Βούλγαροι ὑπήκοοι, ἄλλοι μὲ τὴν θέλησή τους καὶ ἄλλοι μὲ ἔξαναγκασμό.

Γιὰ τὴν εὔεργεσία αὐτὴ τοῦ Κύριλλου καὶ τοῦ Μεθόδιου οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι τοὺς θεωροῦν ἀποστόλους τους.

5. Ἡ εἰκονομαχία, μιὰ θρησκευτικὴ διαμάχη ποὺ διχάζει τοὺς Βυζαντινοὺς

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδρύσεώς της καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀντιμετώπισε πολλὲς δοκιμασίες, ὅπως εἴδαμε, ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς αἰρέσεις. Κάποτε οἱ αἱρέσεις σταμάτησαν. Παρουσιάστηκε ὅμως ἔνα ἄλλο θρησκευτικὸν ζήτημα, σχετικὸ μὲ τὴ σημασία τῶν εἰκόνων στὴ χριστιανικὴ λατρεία.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δὲν εἶχαν εἰκόνες. Οἱ εἰκόνες χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα στὴ διακόσμηση τῶν ναῶν. Μὲ τὸν καιρὸν ἔγιναν οἱ ἴδιες ἀντικείμενο λατρείας, μαζὶ μὲ τὰ λείψανα τῶν ἀγίων καὶ ἄλλα χριστιανικὰ κειμήλια. Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἔδινε ἐπιχειρήματα στοὺς "Αραβεῖς, ποὺ ύποστήριζαν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ εἰδωλολατρικὴ καὶ πολυθεϊστικὴ θρησκεία.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὰ μοναστήρια. Στὴν ἀρχὴ ἦταν λίγα καὶ προορίζονταν γιὰ δσους ἀποφάσιζαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἐγκόσμια καὶ νὰ περάσουν μιὰ στερημένη, ἀσκητικὴ ζωή, ἀφιερωμένη στὸ Θεό. Σιγὰ σιγὰ πλήθυναν, ἀπόχτησαν μεγάλες περιουσίες ἀπὸ δωρεὲς πιστῶν καὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις κατάντησαν διέξοδος γιὰ χιλιάδες νέους, ποὺ ἤθελαν νὰ ἀποφύγουν τὴν στρατιωτικὴ θητεία, τὴν ἐργασία καὶ τὴ φορολογία. Ἀλλὰ μ' αὐτὸν τρόπο τὸ κράτος ζημίωνε ἀπὸ πολλὲς πλευρές. Ἀκόμα οἱ καλόγεροι, ποὺ δὲν ἤθελαν τίποτα νὰ ἀλλάξῃ, ξεσήκωναν τὸ λαὸν καὶ ἔφερναν ἀναστάτωση στὸ κράτος.

Πολλοὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι δὲν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν κατάσταση. "Οταν λοιπὸν ἔγινε αὐτοκράτορας ὁ Λέων ὁ Γ' ὁ "Ισαυρος, θέλησε νὰ κάμη μιὰ μεταρρύθμιση γιὰ τὸ

καλὸ τοῦ κράτους. Τὸ κακὸ ἡταν ὅτι ἀπὸ τὸ ἔνα ἄκρο πῆγε στὸ ἄλλο. Ἀντὶ νὰ διαφωτίσῃ τὸ λαὸ γιὰ τὶς ύπερβολὲς τῆς εἰκονολατρίας, ἀπαγόρευσε τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων καὶ διέταξε (730) νὰ κρεμαστοῦν ψηλότερα στὶς ἐκκλησίες, ὥστε νὰ μὴν τὶς φτάνουν οἱ πιστοί, ἥ καὶ νὰ καταστραφοῦν. Πιὸ σκληρὴ ἀκόμα τακτικὴ ἀκολούθησε ὁ γιός του Κωνσταντίνος ὁ Ε', ποὺ ἔκλεισε πολλὰ μοναστήρια καὶ κυνήγησε τοὺς φανατικοὺς καλόγερους.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἡταν νὰ ξεσηκωθῇ μεγάλο μέρος του κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ νὰ χωριστοῦν σὲ δυὸ διντιμαχόμενες παρατάξεις, τοὺς εἰκονομάχους καὶ τοὺς εἰκονολάτρες. Οἱ εἰκονολάτρες εἶχαν μὲ τὸ μέρος τους τὸν ὀνομαστὸ θεολόγο τῶν Ἱεροσολύμων Ἰωάννη τὸ Δαμασκηνό, ποὺ δίδασκε ὅτι οἱ εἰκόνες εἶναι τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων. Εἰκονολάτρες ἡταν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλλάδας, ποὺ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια τοὺς ἄρεσαν οἱ ζωγραφικὲς παραστάσεις. Ξεσηκώθηκαν λοιπὸν καὶ ἐπιχείρησαν, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ καταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ βάλουν ἄλλον αὐτοκράτορα. Ξεσηκώθηκαν ἐπίσης οἱ βυζαντινὲς πόλεις τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰκονομαχία κράτησε περισσότερο ἀπὸ ἔναν αἰώνα. Ἐνδιάμεσα ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ποὺ συμπαθοῦσε τοὺς εἰκονολάτρες, προσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὶς δυὸ παρατάξεις. Ἡ Σύνοδος ποὺ συνεκάλεσε τὸ 787 ξεκαθάρισε τὰ πράγματα: ἡ λατρεία εἶναι γιὰ τὸ Θεό· γιὰ τὶς εἰκόνες ἐπιτρέπεται τιμητικὸ προσκύνημα, ποὺ ἀποδίδεται στὸ εἰκονιζόμενο πρόσωπο καὶ ὅχι στὸ ξύλο καὶ στὰ χρώματα τῆς εἰκόνας. Γιὰ τὴν ἐπέμβασή της αὐτὴ ὁ πάπας τῆς Ρώμης τὴν ὀνόμασε «νέα Ἐλένη».

Ἄλλὰ οἱ συνεχιστὲς τῶν Ἰσαύρων ἡταν οἱ περισσότεροι εἰκονομάχοι καὶ ἡ διαμάχη ἄναψε πάλι. Αὐτὴ τὴ φορὰ οἱ εἰκονολάτρες εἶχαν τὴν ύποστηριξη τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη. Ὁ Θεόδωρος ἡταν ἡγούμενος τῆς μονῆς Στουδίου στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ εἶχε μεγάλη ύπόληψη ἀνάμεσα στὸν κλῆρο καὶ τὸ λαό. Γι αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἔξορία του ἀκόμα ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή.

Τελευταῖος εἰκονομάχος αὐτοκράτορας ἡταν ὁ Θεόφιλος. Μετὰ τὸ θάνατό του ἡ γυναίκα του Θεοδώρα, ποὺ ἡταν εἰκονολά-

τρισσα, ἔλυσε ὄριστικὰ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθοδοξία, δηλ. τὴν ὄρθὴν πίστην. Στὴ Σύνοδο τοῦ 843 ἀποφασίστηκε ἡ ὄριστικὴ ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων καὶ ἡ προσκύνησή τους, ὅπως ὅριζε ἡ προηγούμενη εἰκονόφιλη Σύνοδος. Ἡ ἀναστήλωση ἔγινε τὴν πρώτη Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, ποὺ ὀνομάστηκε *Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας* καὶ ἡ Ἐκκλησία μας τὴν ἐορτάζει ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα.

Ἡ εἰκονομαχία ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ξεκαθαριστοῦν τὰ πράγματα γύρω ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν εἰκόνων καὶ τὸν προορισμὸν τῶν μοναστηριῶν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ζημίωσε πολὺ τὸ Βυζάντιο, γιατὶ στάθηκε αἰτία: α) νὰ γίνουν πολλὲς ἐσωτερικὲς ἀναστατώσεις· β) νὰ καταστραφοῦν πολλὰ ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά· καὶ γ) νὰ ψυχρανθοῦν οἱ σχέσεις μὲ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ νὰ χάσῃ τὸ Βυζάντιο τὶς πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

6. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴ Δύση

Ὑπῆρχαν ἀπὸ παλιότερα ὄρισμένες διαφορὲς σὲ θέματα πίστης καὶ λατρείας ἀνάμεσα στὶς Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες καὶ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ. Ἄλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔβαλε σὲ κίνδυνο τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἦταν ἡ ἀξίωση τοῦ πάπα (δηλ. τοῦ πατριάρχη τῆς Ρώμης) νὰ ἔχῃ τὰ πρωτεῖα ἀνάμεσα σὲ δόλους τοὺς πατριάρχες. Τὰ πράγματα χειροτέρεψαν τὴν ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ πάπας, ποὺ δὲ συμφωνοῦσε μὲ τοὺς εἰκονομάχους, ξεσήκωσε τὶς βυζαντινὲς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ σ' αὐτὸν ἐπάνω ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Λομβαρδῶν. "Ετσι χάθηκαν οἱ πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας.

Σὲ ἀπάντηση ὁ Λέων Γ' ὁ *"Ισαυρος"* προσάρτησε τὶς Ἐκκλησίες τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἑλλάδας στὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτὸν ἔγινε αἰτία νὰ στραφοῦν οἱ πάπες πρὸς τοὺς Φράγκους, ποὺ ἡ δύναμή τους ὅλο καὶ μεγάλωνε. Ἡ στροφὴ πρὸς τοὺς Φράγκους πῆρε καὶ ἐπίσημη μορφὴ ὅταν στὰ 800 ὁ Ἰδιος ὁ πάπας ἔστεψε τὸ βασιλιὰ τῶν Φράγκων *Καρλομάγνο* (*Κάρολο τὸ Μέγα*) μὲ τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων.

Ἡ κατάσταση χειροτέρεψε ἀκόμα περισσότερο, ὅταν πα-

τριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη ἔγινε ὁ Φώτιος. 'Ο πάπας, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Φωτίου δὲν ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἀναθεμάτισε. Τὸ ἵδιο ἔκαμε καὶ ὁ Φώτιος γιὰ τὸν πάπα τὸ 867. "Ἐτσι ἄρχισε τὸ σχίσμα ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη καὶ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Σχίσμα ἔγινε ὄριστικὸ τὸ 1054, ὅταν πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη ἤταν ὁ *Μιχαὴλ Κηρουλάριος*.

Μὲ τὸ σχίσμα διασπάστηκε ἡ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ Δύση ἔδειξε ἀδιαφορία γιὰ τοὺς κινδύνους τοῦ Βυζαντίου. Στράφηκε μάλιστα καὶ ἐναντίον του, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴν ἐποχὴ τῶν σταυροφοριῶν, καὶ σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ σχίσμα βοήθησε τοὺς "Ἐλληνες νὰ μὴν ἀφομοιωθοῦν ἀπὸ τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

7. Πρώτα σημάδια γιὰ μιὰ ἀναγέννηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων

Στήν τελευταίᾳ περίοδο τῆς ἐποχῆς ποὺ ἔξετάζομε παρουσιάζονται ἀρκετοὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, ποὺ πληθαίνουν τοὺς ἐπόμενους δυὸ αἰῶνες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μελετοῦν τοὺς ἀρχαίους "Ἐλληνες συγγραφεῖς καὶ τονίζουν τὴ μεγάλη μορφωτική τους ἀξία. Τέτοιοι ἤταν οἱ εἰκονομάχοι Ἱωάννης *Γραμματικός* καὶ Λέων ὁ *Φιλόσσοφος* ἢ *Μαθηματικός*. Τότε ιδρύθηκε καὶ τὸ *Πανεπιστήμιο* τῆς *Μαγναύρας* στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλους ξεχωρίζει γιὰ τὴ μόρφωσή του ὁ *πατριάρχης Φώτιος*. 'Ο Φώτιος ἔγραψε τὴν περίφημη *Μυριόβιβλο*, ποὺ περιέχει ἀναλύσεις 280 συγγραμμάτων ποὺ εἶχε διαβάσει.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

‘Υπερβολές εἰκονολατρίας

— ‘Ανάμεσα στὸν ἀμόρφωτο λαὸν ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων καταντοῦσε πολλὲς φορὲς πραγματικὴ εἰδωλολατρία. ’Ετσι ἔφταναν στὸ σημεῖο νὰ μεταχειρίζωνται ξυσίματα ἀπὸ τὶς εἰκόνες σὰ φάρμακο ἢ ἀντὶ γιὰ τὴ Θεία Εὐχαριστία.

— ‘Ενας σύγχρονος ιστορικὸς ὑπολόγισε ὅτι κατὰ τὸν 8ο αἰώνα θὰ πρέπει νὰ ύπηρχαν στὸ Βυζάντιο ἑκατὸ χιλιάδες περίπου καλόγεροι.

Μεγάλοι Ἱεράρχες

— ‘Ο Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἔγραψε θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ὑμνους. ’Ανάμεσα σ’ αὐτοὺς εἶναι καὶ τὸ πασχαλινὸν «’Αναστάσεως ἡμέρα.....». Θεωρεῖται ἐπίσης ὁ συγγραφέας ἢ διακευαστής τῆς «’Οκτωήχου».

Σαρακηνοὶ

Τὸ ἀραβικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν στὴν Κρήτη κράτησε περίπου 140 χρόνια (ἀπὸ τὸ 824-961). Ή πρωτεύουσά τους Χάνδακας πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ βαθὺ χαντάκι ποὺ εἶχαν σκάψει γύρω στὸ φρούριο.

— Στὰ χρόνια τοῦ Νικηφόρου τοῦ Α' οἱ Σαρακηνοὶ μαζὶ μὲ τοὺς Σλάβους τῆς Πελοποννήσου πολιόρκησαν τὴν Πάτρα. Άλλὰ οἱ Πατρινοί, ἔχοντας τὶς ἐλπίδες τους στὴ βοήθεια τοῦ πολιούχου Ἀγίου Ἀνδρέα, ἔκαμαν ἔξodo καὶ σκόρπισαν τὰ στίφη τῶν πολιορκητῶν. Ή παράδοση ἀναφέρει ὅτι εἶδαν μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μάτια τὸν “Αγιο” Ἀπόστολο νὰ πηγαίνῃ μπροστὰ καβάλα στὸ ἄλογό του.

“Ενας δικαιοκρίτης βασιλιάς

— ‘Ο Θεόφιλος ἦταν πολὺ δίκαιος βασιλιάς. ’Εννοοῦσε τὰ δικαιστήρια νὰ κάνουν σωστὰ καὶ γρήγορα τὴ δουλειά τους. Παρακολουθοῦσε τὶς δίκες καὶ συχνὰ δίκαζε ὁ Ἰδιος. “Οταν κάποτε ἀνακαλύφτηκε πλοῖο μὲ ἐμπόρευμα ἀποκλειστικὰ γιὰ λογαριασμὸν τῆς γυναικάς του, διέταξε καὶ τὸ ἔκαψαν φορτωμένο. ”Άλλοτε πάλι μαστίγωσε τὸ γυναικάδελφό του Πετρωνᾶ, τὸ στρατηγό, γιατὶ τὰ ψηλά του σπίτια σκέπασαν τὸ φτωχικὸ σπιτάκι κάποιας χήρας.

Μοναχή καὶ ύμνογράφος ἀντὶ γιὰ βασίλισσα

— 'Η Κασσιανὴ (ἢ Κασία) ἦταν μιὰ πολὺ μορφωμένη καὶ ἔξυπνη κοπέλα, ύποψήφια γιὰ βασίλισσα, στὰ καλλιστεῖα ποὺ ἔκαμε ἡ μητριὰ τοῦ Θεόφιλου γιὰ τὸ γιό της. Ἀρχικὰ ὁ Θεόφιλος ἔδειξε τὴν προτίμησή του γι' αὐτήν. Ἀλλὰ ἡ ἐτοιμότητα καὶ ἡ τόλμη τῆς τὸν ἔκαμαν ν' ἀλλάξῃ γνώμη καὶ νὰ διαλέξῃ τὴ Θεοδώρα. Ὁ Θεόφιλος, γιὰ νὰ πειράξῃ τὴν Κασσιανὴ τῆς εἶπε ὅτι ἀπὸ τὴ γυναικά προέρχονται τὰ κακά (ἐννοώντας τὸ ξεγέλασμα τῆς Εὕας ἀπὸ τὸ φίδι). 'Εκείνη, χωρὶς νὰ τὰ χάσῃ, ἀπάντησε ὅτι ἀπὸ τὴ γυναικά ἐπίσης προέρχονται τὰ μεγαλύτερα καλὰ (ἐννοώντας τὴν Παναγία ποὺ γέννησε τὸ Χριστὸ καὶ γενικὰ τὴ γυναικά-μητέρα). 'Αργότερα ἔγινε μοναχή. "Ἐγραψε ποιήματα καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. "Ενας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι καὶ τὸ γνωστὸ «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», ποὺ ψάλλεται τὴ Μεγάλη Τρίτη.

Παρατσούκλια αὐτοκρατόρων

— 'Αρκετοὶ αὐτοκράτορες πέρασαν στὴν 'Ιστορία μὲ κάποιο παρατσούκλι:

Κωνσταντίνος Δ' ὁ Πωγωνάτος
 Κωνσταντίνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος
 Λέων Δ' ὁ Χάζαρος
 Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλός
 Μιχαήλ Γ' ὁ Μέθυσος

Τὸ παρατσούκλι μπορεῖ νὰ ἀναφερόταν σὲ κάποια πραγματικὴ ἀναπηρία ἢ ἐλάττωμα. Τὶς περισσότερες φορὲς ἦταν ἄδικο καὶ τὸ ἔβγαζαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ αὐτοκράτορα.

Σκοτεινὲς σελίδες τοῦ Βυζαντίου

— 'Ανάμεσα στὶς σκοτεινὲς σελίδες τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ τύφλωση τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Λέοντα τοῦ Ε' τοῦ Ἀρμένιου μέσα στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν ἀνακτόρων ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμᾶσαι;

— 'Η συμπληρωματικὴ νομοθεσία τοῦ Λέοντα τοῦ Γ' τοῦ "Ισαυρου: 'Ε - - - - -

- Μικρές έκτασεις γῆς ποὺ καλλιεργοῦσαν οἱ στρατιῶτες τῶν συνόρων: σ - - - - -
- Ἡ πρωτεύουσα τῶν Σαρακηνῶν στὴν Κρήτη: Χ - - - - -
- Ὄνομαστὸς γιὰ τὴν ἀγριότητά του βασιλιάς τῶν Βουλγάρων:
Κ - - - - -
- Ἐτσι ὄνομάζονται τὰ τραγούδια ποὺ ἅρχισε νὰ τραγουδᾶ ὁ λαὸς γιὰ τοὺς ἀραβομάχους ύπερασπιστὲς τῶν συνόρων:
Α - - - - -
- Ὁ ἡγεμόνας τῶν Σλάβων τῆς Μοραβίας ποὺ ζήτησε ἱεραποστόλους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο: Ρ - - - - -
- Φράγκος βασιλιάς ποὺ πῆρε τὸ στέμμα τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πάπα: Κ - - - - -
- Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἔγινε ὄριστικό, ὅταν πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη ἤταν ὁ Μιχαὴλ Κ - - - - -
- Στὰ χρόνια τοῦ Ἰωάννη Γραμματικοῦ καὶ τοῦ Φωτίου ἰδρύθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ πανεπιστήμιο τῆς
Μ - - - - -
- Ἦταν μεγάλος φίλος τῆς δικαιοσύνης: Θ - - - - -
- Ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ χαλίφη, τὴν ὅποια κατέστρεψε ὁ Θεόφιλος: Σ - - - - -
- Ἐγράψε τὴν «Μυριόβιβλο»: Φ - - - - -
- Στρατηγὸς τοῦ Μιχαὴλ ποὺ πῆρε ἐκδίκηση γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀμορίου: Π - - - - -
- Ἡ τυχερὴ τῶν καλλιστείων γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς βασίλισσας:
Θ - - - - -

— Ήταν πολὺ ἔξυπνη γιὰ νὰ γίνη βασίλισσα: Κ - - - - -
(Χάνδακας - Μαγναύρας - Κηρουλάριος - Καρλομάγνος - Εκλογὴ -
Ακριτικὰ - στρατιωτόπια - Κροῦμος - Ρατισλάβος - Φώτιος -
Θεοδώρα - Κασσιανή - Θεόφιλος - Σωζόπετρα - Πετρωνᾶς)

2) Δίνεται ἔνα σύνολο ἱστορικῶν προσώπων ποὺ ἔζησαν τὴν ἐποχὴ τῶν
Ισαύρων καὶ τῶν συνεχιστῶν τους:

Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, Ἰωάννης Δαμασκηνός, Κωνσταντῖνος ὁ Ε',
Ειρήνη ἡ Ἀθηναία, Λέων ὁ Φιλόσοφος, Θεόδωρος Στουδίτης,
Θεοδώρα, Ἰωάννης Γραμματικός, Θεόφιλος.

Χώρισέ το στὰ ύποσύνολά του:
Εἰκονομάχοι:

.....
.....
.....

Εἰκονολάτρες:

.....
.....
.....

3) Τρία «λιοντάρια» τοῦ Βυζαντίου:

- α) Λ - - - Γ' ὁ - - - - -
- β) Λ - - - Ε' ὁ - - - - -
- γ) Λ - - - ó M - - - - - -

- α) Νίκησε τοὺς Ἀραβες στὴ Φρυγία.
- β) Νίκησε τοὺς Βουλγάρους στὴ Μεσημβρία.
- γ) Εἶχε κοφτερὴ σκέψη.

4) Ποιοὺς ὀνόμασαν ἔτσι καὶ γιατί;

- Μιλτιάδης τοῦ Βυζαντίου
- Πρώτος Βουλγαροκτόνος
- Νέα Ἐλένη
- Ἀκρίτες
- Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων
- Απάντησε προφορικά.

6

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867-1057)

1. Όι ιδρυτής τής δυναστείας, οι σημαντικότεροι αύτοκράτορες και τὰ κυριότερα γεγονότα

‘Η δυναστεία πήρε τὸ ὄνομα μακεδονικὴ ἀπὸ τὸν ίδρυτή της *Βασίλειο Α'* τὸ *Μακεδόνα*. Ό Βασίλειος καταγόταν ἀπὸ ἀγροτικὴ οἰκογένεια καὶ ξεκίνησε τὴ σταδιοδρομία του ώς ἵπποκόμος τῶν ἀνακτόρων. Ἡταν ἔνας γεροδεμένος, ἔξυπνος καὶ ἐπιβλητικὸς ἄντρας, ποὺ γρήγορα ἀπόχτησε μεγάλα ἀξιώματα. Τελικὰ ἀνέβηκε στὸ θρόνο, ἀφοῦ ἔξόντωσε τὸν προκάτοχὸ του *Μιχαὴλ τὸν Γ'*. Κάτι τέτοιο δὲν ἦταν, δυστυχῶς, σπάνιο στὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ χρόνια.

‘Η μακεδονικὴ δυναστεία κυβέρνησε τὸ κράτος δυὸ περίπου αἰῶνες. Ή περίοδος αὐτὴ θεωρεῖται ἀπὸ τὶς ἐνδοξότερες τοῦ Βυζαντίου. Οἱ μακεδόνες αύτοκράτορες ἔδωσαν, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀποφασιστικὰ χτυπήματα σὲ παλιοὺς καὶ νέους ἔχθροὺς τοῦ Βυζαντίου, *Ἀραβες*, *Βουλγάρους*, *Ρώσους* κ.ἄ. καὶ ἄπλωσαν πάλι τὰ σύνορα τοῦ κράτους ώς τὸ *Δούναβη*, τὴν *Κασπία*, τὴ

Νομίσματα : μὲ τὸ Νικηφόρο Φωκᾶ (άριστερά), μὲ τὸ Βασίλειο Β' τὸ Βουλγαροκτόνο (δεξιά)

Συρία καὶ τὴ Μεσοποταμία (βλέπε χάρτη). Ἡταν ἐπίσης, οἱ περισσότεροι, καλοὶ κυβερνῆτες, φρόντισαν γιὰ τὴ γεωργία, τὴ βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο, καὶ στὴν ἐποχή τους τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες ἔφτασαν σὲ μεγάλη ἀκμή.

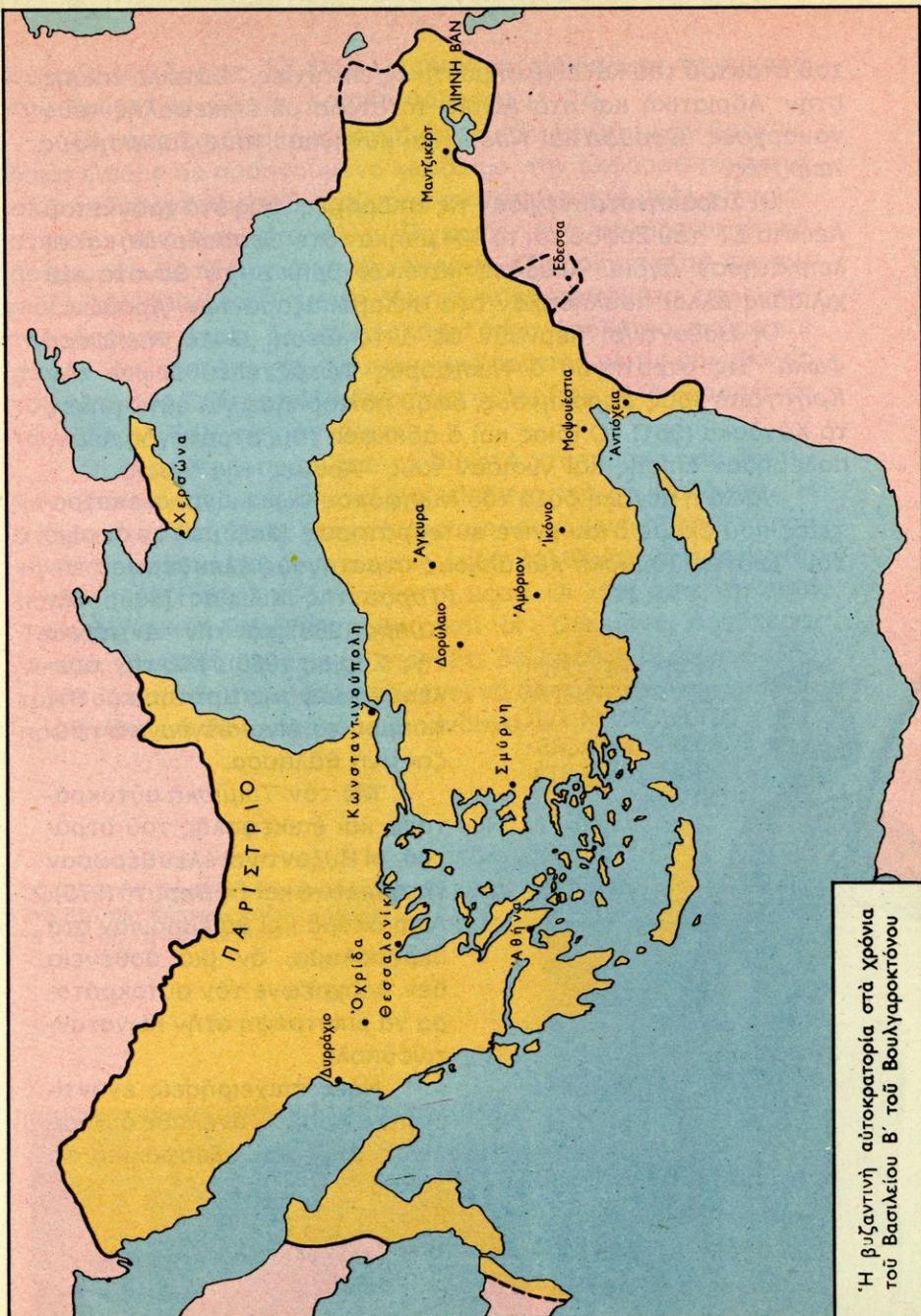
Περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους βασιλιάδες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ξεχώρισαν καὶ δοξάστηκαν τρεῖς:

οἱ Νικηφόρος Φωκᾶς (963-969),
οἱ Ιωάννης Τσιμισκής (969-976)
καὶ οἱ Βασίλειος Β' οἱ Βουλγαροκτόνος (976-1025)

"Ἐπειτα ἀπ' αὐτοὺς τὸ Βυζάντιο ἄρχισε νὰ παρακμάζῃ, γιατὶ ἔπεσε διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, καὶ οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες παραμέλησαν τὶς ὑποθέσεις καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ κράτους.

2. Οἱ Βυζαντινοὶ περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων

Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία συνέχισε τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ὁ Βασίλειος οἱ Α' ἐκμεταλλεύτηκε τὶς διχόνοιες ποὺ παρουσιάστηκαν ἀνάμεσα στοὺς "Αραβεῖς καὶ ἄνοιξε μακροχρόνιο πόλεμο μαζί τους. Διυὸ φορὲς μπῆκε ὁ Ἰδιος ἐπικεφαλῆς

Η βυζαντινή αυτοκρατορία στά χρόνια
του Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου

τοῦ στρατοῦ του καὶ εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες. "Εστειλε ἐπίσης στὴν Ἀδριατικὴν καὶ στὸ Αἰγαῖο τὸ στόλο μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς ναυάρχους Ὡρούφα καὶ Νάσαρ καὶ κυνήγησε τοὺς Σαρακηνούς πειρατές.

Οἱ Σαρακηνοὶ συνέχισαν τὶς ἐπιδρομές τους στὰ χρόνια τοῦ Λέοντα ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ καὶ τὸ 904 μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ λειλάτησαν ἄγρια. Χιλιάδες κάτοικοι βρῆκαν τὸ θάνατον καὶ χιλιάδες ἄλλοι πουλήθηκαν στὰ σκλαβοπάζαρα τῶν Ἀράβων.

Οἱ Βυζαντινοὶ περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση μὲ τὸ Νικηφόρο Φωκᾶ. Ὡς στρατηγὸς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐλευθέρωσε τὴν Κρήτην ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, ἀφοῦ πολιόρκησε γιὰ ὅχτὼ μῆνες τὸ Χάνδακα (961). Ὁ ἴδιος καὶ ὁ ἀδελφός του, στρατηγὸς Λέων, πολέμησαν ἐπίσης καὶ νίκησαν τοὺς "Αραβεῖς τῆς Ἀσίας.

Ἄλλὰ ἡ μεγάλη δόξα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ είναι οἱ ἐκστρατείες ποὺ ἔκαμε ὅταν ἔγινε αὐτοκράτορας. Μαζὶ μὲ τὸν ἀνεψιό του Ἰωάννη Τσιμισκή καὶ ἄλλους στρατηγοὺς ἐλευθέρωσε τὴν

Ταρσὸν τῆς Κιλικίας (965), τὴν Κύπρο (965) καὶ τὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας (969). Μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου τὸ Αἴγαῖο ἔγινε πάλι βυζαντινὴ θάλασσα.

Μὲ τὸν Τσιμισκή αὐτοκράτορα καὶ ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ οἱ Βυζαντινοὶ ἐλευθέρωσαν τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν Βηρυτὸν (975). Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ ἔμπαιναν στὰ Ιεροσόλυμα, ἀν μιὰ ἀσθένεια δὲν ὑποχρέωντε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Κωνσταντινούπολη.

Νέες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀνέλαβε ὁ Βασίλειος ὁ Β' καὶ ἔξασφάλισε τὰ

"Ο αὐτοκράτορας Νικηφόρος Φωκᾶς

σύνορα τῆς Συρίας. Σὲ ἄλλη του ἐκστρατεία ἀπλωσε τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου ὡς τὴν Κασπία θάλασσα (1022).

Οἱ μακροχρόνιοὶ ἥρωικοὶ ἀγῶνες τῶν Βυζαντινῶν βρῆκαν, ὅπως εἴπαμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, τὴν ἔκφρασή τους στὰ ἀκριτικὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ, ποὺ αὐτή τὴν ἐποχὴν πολλαπλασιάστηκαν. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ξεχωρίζει ἔνα πολύστιχο ἐπικὸ ποίημα, ὁ «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας». Τὸ ποίημα αὐτὸν παρουσιάζει τὸν ἥρωά του νὰ κάνῃ ἀπίστευτα κατορθώματα, παλεύοντας μὲ ἄγρια θηρία, δράκοντες, ἀμαζόνες, ἀπελάτες, ἀκόμα καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ Χάροντα. Οἱ ἀνώνυμοι ποιητῆς μὲ τὶς ύπερβολές του ἥθελε νὰ δεῖξῃ τὶ παλικάρια ἦταν οἱ ἀκρίτες, οἱ ὑπερασπιστὲς τῶν ἄκρων, δηλ. τῶν συνόρων.

Οἱ "Αραβεῖς, ἔπειτα ἀπὸ τὰ δυνατὰ χτυπήματα ποὺ δέχτηκαν, ἔπαψαν πιὰ νὰ ἀποτελοῦν κίνδυνο γιὰ τὸ Βυζάντιο. Ἡ ἀτυχία ἦταν ὅτι ἄλλοι νεοφύτιστοι μουσουλμανικοὶ λαοὶ πήραν τὴ θέση τους καὶ μὲ ἀνανεωμένη ὄρμὴ βάλθηκαν νὰ πραγματοποιήσουν, ὅ,τι ἐκεῖνοι ἄφησαν στὴ μέση. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἦταν οἱ Τούρκοι, οἱ Σελτζοῦκοι πρῶτα καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἀργότερα. Ἀκόμα μεγαλύτερη ἀτυχία ἦταν ὅτι δὲ βρέθηκαν ἐπικεφαλῆς τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορες ἵκανοι νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τὸν ἐπερχόμενο κίνδυνο.

*Αριστερά: ἡ Παναγία Ἀγγελοκτίστου στὸ Κίτι τῆς Κύπρου. Δεξιά: ψηφιδωτὸ ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ

Τη φωτογραφία από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Ιορδανίας.

3. Οι Βυζαντινοί ἔξουδετερώνουν τὸ βουλγαρικὸ κίνδυνο

‘Η εἰρήνη ποὺ ἔκλεισαν οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κρούμου διατηρήθηκε ὡς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Βόγορη. Ό γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βόγορη Συμεὼν ὀνειρεύτηκε νὰ γίνη κύριος τοῦ Βυζαντίου, γι’ αὐτὸ καὶ ὀνόμασε τὸν ἑαυτό του «τσάρο τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων». Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦταν εὔκολο νὰ κυριέψῃ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἄρχισε μιὰ σειρὰ ἀπὸ φοβερὲς ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες, ποὺ κράτησαν ὅσο καὶ ἡ βασιλεία του (893-927). Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς αὐτὲς οἱ Βούλγαροι κατέβηκαν ὡς τὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου. Οἱ Βυζαντινοὶ χρειάστηκε νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῶν Οὐγγρῶν, γιὰ νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὸ Συμεών.

‘Ἄρκετὰ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν οἱ ἔχθροπραξίες ἐπαναλήφθηκαν. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς κάλεσε σὲ βοήθεια τοὺς Ρώσους. Οἱ Ρώσοι κυρίεψαν τὴ Βουλγαρία, ἀλλά, παρὰ τὴ συμφωνία, θέλησαν νὰ τὴν κρατήσουν δικῇ τους. Χρειάστηκε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Τσιμισκῆς γιὰ νὰ τοὺς διώξῃ καὶ νὰ κάμη τὴ Βουλγαρία βυζαντινὴ ἐπαρχία.

‘Ο πόλεμος ἐπαναλήφθηκε πιὸ ἄγριος, ὅταν τσάρος τῶν Βουλγάρων ἔγινε ὁ Σαμουήλ, στὰ χρόνια τοῦ Βασιλείου τοῦ Β’. Στὴν ἀρχὴ ὁ Σαμουήλ εἶχε σημαντικὲς ἐπιτυχίες. Ἀνάστησε τὸ παλιὸ βουλγαρικὸ κράτος καὶ ἄπλωσε τὰ σύνορά του ἵσαμε τὴν Πελοπόννησο. Ἀλλὰ ὁ Βασίλειος ὁ Β’ φάνηκε ἰκανότερός του. Μιὰ πρώτη μεγάλη νίκη κέρδισε ὁ στρατηγός του Νικηφόρος Ούρανὸς στὸ Σπερχειό ποταμὸ (996). Μέσα στὴν ἐπόμενη εἰκοσαετία ὁ Βασίλειος σφυροκόπησε μὲ πεῖσμα τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀπελευθέρωσε τὶς κυριότερες ὄχυρὲς θέσεις τῆς νότιας Μακεδονίας. Τελικὰ ὑποχρέωσε τὸ Σαμουήλ νὰ δώσῃ τὴν πιὸ ἀποφασιστικὴ μάχη στὸ Κλειδί, στὰ βόρεια τῶν Σερρῶν (1014). Στὴ μάχη αὐτὴ οἱ Βούλγαροι κυκλώθηκαν ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ στρατηγοῦ του Νικηφόρου Ξιφία. ‘Ο Σαμουήλ μόλις μπόρεσε νὰ σωθῇ καβάλα στὸ ἀλογό του, ἀλλὰ δὲν ἄργησε νὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὴ λύπη του. Σὲ ἄλλα τέσσερα ἀκόμη χρόνια ὁ Βασίλειος ὑπέταξε ὁριστικὰ τὴ Βουλγαρία, ποὺ δὲ σήκωσε πιὰ κεφάλι γιὰ δυὸ περίπου αἰῶνες. Γι’ αὐτοὺς τοὺς

Ἐπάνω :
‘Ο Βασίλειος Β'
νικᾶ
τὸ Σαμουήλ.
Κάτω :
‘Ο Σαμουήλ
πεθαίνει ἀπὸ^{τη}
τὴ λύπη του
(μικρογραφία)

νικηφόρους ἀγῶνες του ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ὁ Βασίλειος Β'
πέρασε στὴν ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα Βουλγαροκτόνος.

Μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου ὁ Βασίλειος ἔκαμε μιὰ
θριαμβευτικὴ περιοδεία στὴ νότια ‘Ελλάδα μὲ τελικὸν σταθμὸν τὴν
‘Αθήνα, ποὺ ἦταν τότε μιὰ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη. Ἀνέβηκε στὴν
‘Ακρόπολη καὶ προσευχήθηκε μέσα στὸν Παρθενώνα, ποὺ εἶχε
μετατραπῆ σὲ ἐκκλησία τῆς Παναγίας. Ἁταν μιὰ συμβολικὴ
πράξη, ποὺ ἤθελε νὰ τονίσῃ τὴ νίκη τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ
ἐναντίον ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπικίνδυνους ἔχθρούς του.

4. Ρώσοι, Ούγγροι, Πατσινάκες... Οι έπικινδυνοί γείτονες του βυζαντίου δὲν έχουν τελειωμό

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο εἰδαμε νὰ κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ Ρώσοι ἢ Ρώς, ἔνας λαὸς ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὴν Σκανδιναβία καὶ ἀπλώθηκε ὡς τὸν Εὔξεινο πόντο.

Οἱ Ρώσοι συνέχισαν τὶς ἐπιδρομές τους. Τὶς περισσότερες φορὲς τὰ μονόξυλά τους πάθαιναν μεγάλες ζημιές ἀπὸ τὸ ύγρὸ πῦρ τῶν Βυζαντινῶν. Δὲν μπόρεσαν ἐπίσης, ὅπως εἰδαμε, νὰ ριζώσουν στὴν Βουλγαρία, ἀπ' ὅπου τοὺς σάρωσε ὁ Τσιμισκής.

Ἡ Κωνσταντινούπολη τοὺς τραβοῦσε ὅπως τὸ δυνατὸ φῶς τὰ ἔντομα τῆς νύχτας. "Οταν εἰδαν ὅτι ἡ κατάκτηση τοῦ Βυζαντίου δὲν ἦταν εὔκολο πράγμα, ἀνέπτυξαν μαζί του φιλικὲς σχέσεις, ἐμπορικὲς καὶ πνευματικές." Ἔτσι φάνηκαν πρόθυμοι νὰ δεχτοῦν τὸ χριστιανισμό. Πρώτη ἔγινε χριστιανὴ ἡ βασίλισσα "Ολγα. Λίγες δεκαετίες ἀργότερα, στὰ χρόνια τοῦ Βασιλείου Β', ὁ ἡγεμόνας τῶν Ρώσων Βλαδίμηρος βαφτίστηκε χριστιανὸς (989) καὶ παντρεύτηκε τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορα "Αννα. Οἱ Ρώσοι ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνα τους καὶ βαφτίστηκαν κατὰ χιλιάδες στὸν ποταμὸ Δνείπερο. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες καὶ γενικὰ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου βοήθησαν τὸ ρωσικὸ ἔθνος νὰ μπῇ γρήγορα στὸ δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

"Ἀλλοὶ λαοὶ τῶν βόρειων συνόρων ποὺ στὸ ἵδιο διάστημα δημιούργησαν προβλήματα στὸ Βυζάντιο ἦταν οἱ Ούγγροι καὶ οἱ Πατσινάκες, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ οἱ Τοῦρκοι. Τοὺς Ούγγρους, στὴν ἄρχη, οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς χρησιμοποίησαν, ὅπως εἰδαμε, ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. "Υστερα τοὺς ἔστειλαν ἱεραποστόλους, γιὰ νὰ τοὺς διδάξουν τὸ χριστιανισμό. Ἀλλὰ οἱ Ούγγροι ἄρχισαν νὰ περνοῦν τὸ Δούναβη καὶ νὰ κάνουν ἐπιδρομὲς ἵσαμε τὴν Θράκη. Νικήθηκαν ὅμως σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιδρομές (961) καὶ ἀποσύρθηκαν στὴ βάση τους.

Οἱ Πατσινάκες εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴ σημερινὴ Ρουμανία καὶ ἀπὸ ἑκεῖ ἔκαναν τὶς ἐπιδρομές τους στὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τοὺς ἀντιμετώπισαν ἄλλοτε μὲ πολεμικές ἐπιχειρήσεις καὶ ἄλλοτε μὲ τὴ διπλωματία, κλείνοντας μαζί τους συνθῆκες εἰρήνης.

5. Οἱ Βυζαντινοὶ κάνουν μάταιες προσπάθειες νὰ κρατηθοῦν στὴν Ἰταλία

Οἱ Βυζαντινοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἀποσπάσουν τὴ Σικελία ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς. Ἐκαμαν δῆμως ὅ, τι μποροῦσαν, γιὰ νὰ κρατήσουν καὶ νὰ ἐπεκτείνουν τὶς κτήσεις τους στὴν Ἰταλία. Ὁ *Βασίλειος ὁ Α'*, γιὰ νὰ ἔχῃ τὴ φιλία καὶ τὴν ύποστήριξη τοῦ πάπα, ἔβαλε ἄλλο πατριάρχη στὴ θέση τοῦ Φωτίου. Ἀργότερα δῆμως οἱ Βυζαντινοὶ συνάντησαν δυσκολίες, γιατὶ στὴ Δύση δημιουργήθηκε ἔνα καινούριο ίσχυρὸ κράτος, «Ἡ Ἄγια ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους», ποὺ ἥθελε δικές του καὶ τὶς βυζαντινὲς κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ὁ Γερμανὸς ἡγεμόνας *"Οθων ὁ Α'* ὀνόμασε τὸν ἑαυτό του «αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων», ἀφοῦ πῆρε κι αὐτὸς τὸ στέμμα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ πάπα, ὅπως παλιότερα ὁ Καρλομάγνος. Ζήτησε ἐπειτα τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, πράγμα ποὺ ὁ *Νικηφόρος Φωκᾶς* δὲ θέλησε ν' ἀκούσῃ. Οἱ σχέσεις καλυτέρεψαν, ὅταν ἔγινε αὐτοκράτορας ὁ *Τσιμισκῆς* καὶ ἔδωσε σύζυγο στὸν *"Οθωνα Β'*, διάδοχο τοῦ θρόνου, τὴ βυζαντινὴ πριγκίπισσα Θεοφανώ.

Ὁ *Βασίλειος ὁ Β'*, γιὰ νὰ προστατέψῃ τὶς βυζαντινὲς κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν *Βενετῶν*, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ γίνωνται ίσχυρὴ ναυτικὴ δύναμη. Σ' ἀντάλλαγμα τοὺς παραχώρησε ναυτιλιακὲς διευκολύνσεις, στὰ βυζαντινὰ λιμάνια. Τέτοιες παραχωρήσεις ἔκαμαν ἀργότερα καὶ ἄλλοι βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ μὲ τὸν καιρὸ ἔγινε αἰτία νὰ περάσῃ τὸ ἐμπόριο τῆς Μεσογείου στὰ χέρια τῆς *Βενετίας* καὶ τῶν ἄλλων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Τελικά, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, οἱ βυζαντινὲς κτήσεις ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν *Νορμανδῶν*, ἐνὸς νέου γερμανικοῦ λαοῦ, ποὺ στράφηκε κι αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ παραχωρήσεις στὴ *Βενετία*, τὸ ὄριστικὸ σχίσμα τῶν *Ἐκκλησιῶν* (ποὺ ἔγινε κι αὐτὸ στὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, 1054), καὶ λίγο ἀργότερα ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀπὸ τοὺς *Νορμανδοὺς* ἤταν τρία μεγάλα πλήγματα γιὰ τὸ Βυζάντιο. Ἀπὸ τότε ἐπαψαν νὰ ἐπεμβαίνουν οἱ βυζαντινοὶ στὴ Δύση καὶ ἕρχισαν νὰ ἐπεμβαίνουν οἱ Εύρωπαῖοι στὴν Ἀνατολή.

Βυζαντινά ιστορημένα (ζωγραφισμένα) χειρόγραφα
(κώδικες)

6. Ή τέχνη καὶ τὰ γράμματα σὲ ἄνθηση

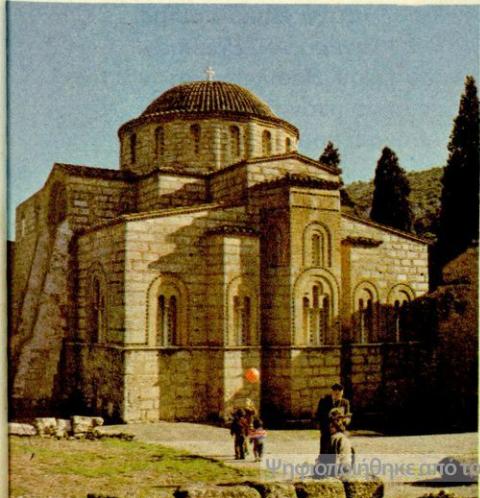
Πρῶτα καλὰ σημάδια φάνηκαν, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴν προηγούμενη περίοδο. Στὰ χρόνια τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ ἀργότερα τὸ Βυζάντιο ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὡραῖα δείγματα στὶς καλὲς τέχνες καὶ στὰ γράμματα.

Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ γλυπτικὴ οἱ ιστορικοὶ μιλοῦν γιὰ μιὰ δεύτερη χρυσή ἐποχή. Ή πρώτη ἦταν στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τότε ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος ἔχτισαν τὴν Ἀγία Σοφία, ποὺ ἦταν κάτι τὸ καινούριο στὴν ἀρχιτεκτονική. Τώρα οἱ ἀρχιτέκτονες δημιουργοῦν τὸν καθαρὰ βυζαντινὸ ρυθμό, ποὺ ἡ ἐκκλησία ἔχει σχῆμα σταυροῦ μὲ τρούλο. Καθαρὰ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ Νέα Ἐκκλησία (δὲ σώθηκε), ποὺ ἔχτισε ὁ Βασίλειος ὁ Α' μέσα στὸν περίβολο τῶν ἀνακτόρων. Δείγματα τέτοιων ναῶν, μὲ μικρὲς παραλλαγές, εἰναι ἡ Καπνικαρέα, ἡ Καισαριανή, οἱ "Ἄγιοι Θεόδωροι, ὁ ναὸς τοῦ Δαφνιοῦ, ὃλοι αὐτοὶ στὴν Ἀθήνα, ὁ "Οσιος Λουκᾶς στὴ Βοιωτία καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Πολὺ ὡραῖα ἔργα ἔδωσαν ἐπίσης οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι. Σ' αὐτὰ κατόρθωσαν νὰ συνταιριάσουν τὴν παλιὰ ἀγιογραφικὴ τέχνη, ποὺ ἤθελε αύστηρὲς τίς μορφὲς καὶ τὴ στάση τῶν Ἅγιών, μὲ κάτι ἀπὸ τὴ φυσικότητα καὶ τὴ χάρη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Θαυμάσια εἰναι τὰ ψηφιδωτά τοῦ Δαφνιοῦ καὶ τοῦ Ὄσιου Λουκᾶ.

Στὰ γράμματα ἔχομε πολυδιαβασμένους λογίους, ποὺ παρουσιάζουν τὶς μελέτες τους μέσα σὲ συγγράμματα γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα Ἑγκυκλοπαίδειες. Οἱ λόγιοι αὐτοὶ εἶχαν μεγάλη ἀρχαιομάθεια. Μελετοῦσαν τοὺς ἀρχαίους "Ἐλληνες συγγραφεῖς, τοὺς ἐρμήνευαν καὶ τοὺς ἔκαναν γνωστοὺς στὴν ἐποχή τους. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο βοήθησαν πολὺ τὸ Βυζάντιο νὰ συνδεθῇ στενὰ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ παρελθόν. Μὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι Βυζαντινοί, ποὺ εἶχαν ἀνώτερες θέσεις, ἥταν μορφωμένοι ἄνθρωποι καὶ ἤξεραν ὅχι μόνο νὰ διαβάζουν ἀλλὰ καὶ νὰ γράφουν σὲ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσᾳ. Ὄνομαστὸς λόγιος τὴν περίοδο αὐτὴν ἥταν ὁ Μιχαὴλ Ψελλός.

·Αριστερά : Τὸ Δαφνί.
Δεξιά : Ψηφιδωτὸ ἀπὸ τὴ Σταύρωση
τοῦ Δαφνιοῦ

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οι Σαρακηνοί στήν Κρήτη καὶ ὁ Νίκων ὁ Μετανοεῖτε

— Έπειδὴ στὰ 136 χρόνια κατοχῆς τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς πολλοὶ Κρητικοὶ ἔξισλαμίστηκαν, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔστειλε τὸν ιεραπόστολο Νίκωνα νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ στὴν ὄρθη πίστη. 'Ο Νίκων ἔμεινε γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Νίκων ὁ Μετανοεῖτε, γιατὶ στὰ κηρύγματά του συνεχῶς ἐπαναλάμβανε αὐτὴ τὴν λέξη.

'Ακριτικὰ τραγούδια

— Εκτὸς ἀπὸ τὸ πολύστιχο ἐπικὸ ποίημα «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας» οἱ λαογράφοι ἔχουν συγκεντρώσει πλῆθος ἄλλα ἀκριτικὰ τραγούδια, ποὺ συνήθιζε νὰ τὰ τραγουδᾶ ὁ λαὸς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες. "Ενα ἀπὸ αὐτὰ παρουσιάζει τὸ Διγενὴ νὰ ψυχομαχῇ:

'Ο Διγενῆς ψυχομαχεῖ κι ἡ γῆ τόνε τρομάσσει.

Βροντᾶ κι ἀστράφτει ὁ οὐρανὸς καὶ σειέται ὁ ἀπάνω κόσμος,
κι ὁ κάτω κόσμος ἀνοιξε καὶ τρίζουν τὰ θεμέλια,
κι ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾶ πῶς θὰ τόνε σκεπάσῃ,
πῶς θὰ σκεπάσῃ τὸν ἀιτὸ τῆς γῆς τὸν ἀντρειωμένο...

"Ενα ἄλλο τὸν παρουσιάζει νὰ παλεύῃ μὲ τὸ Χάρο στὰ μαρμαρένια ἀλώνια:

...Καὶ πῆγαν καὶ παλαίψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια.

Κι ὅθε χτυπάει ὁ Διγενῆς τὸ αἷμα αὐλάκι κάνει,
κι ὅθε χτυπάει ὁ Χάροντας τὸ αἷμα τράφο κάνει.

'Ο Παλαμᾶς γιὰ τὸ Βασίλειο τὸ Βουλγαροκτόνο

— Ο Κωστῆς Παλαμᾶς ἔχει γράψει ἔνα πολύστιχο ἐπικὸ ποίημα γιὰ τὸ Βασίλειο Βουλγαροκτόνο. Είναι «Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ». Μέσα σ' αὐτὸς ἔξιστορεῖ καὶ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βασιλείου στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ προσκύνημα τῆς Παναγίας μέσα στὸν Παρθενώνα. 'Εκεὶ είναι καὶ ἡ ὥραία περιγραφὴ τῆς Ἀθήνας, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ γνωστὸ

Πρωΐ, καὶ λιοπερίχυτη καὶ λιόκαλ' είναι ἡ μέρα
κι ἡ Ἀθήνα ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι.

Πορφυρογέννητοι καὶ μεγάλοι ἀξιωματοῦχοι

— «Πορφυρογέννητοι» ὄνομάζονταν οἱ αὐτοκράτορες ποὺ εἶχαν γεννηθῆ σὲ καιρὸ ποὺ βασίλευε ὁ πατέρας τους.

— “Ο,τι περίπου είναι σήμερα οι ύπουργοι, ήταν στὸ Βυζάντιο οι λογοθέτες. Ό αρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ὄνομαζόταν μέγας δομέστικος, ὁ ύπουργὸς οἰκονομικῶν λογοθέτης τοῦ γενικοῦ ἡ μέγας λογοθέτης, τῶν συγκοινωνιῶν λογοθέτης τοῦ δρόμου κλπ.

Κρατικὰ μονοπώλια τοῦ Βυζαντίου

— Στὸ Βυζάντιο τὸ κράτος εἶχε τὸ μονοπώλιο εἰδῶν πολυτελείας, ὅπις τὰ σμάλτα, τὰ πορφυρὰ ἐνδύματα, τὰ ἐλεφαντουργήματα, τὰ χρυσὰ καὶ ἀσημένια σκεύη, τὰ μεταξωτὰ εἴδη κ.ἄ. καὶ εἶχε τεράστια ἔσοδα.

Κώδικες καὶ συναξάρια

— Στὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου δὲν εἶχε ἀκόμα ἀνακαλυφθῆ ἡ τυπογραφία. *Oἱ κώδικες*, δηλ. τὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς, γράφονταν μὲ τὸ χέρι ἐπάνω σὲ πάπυρους καὶ περγαμηνὲς καὶ κόστιζαν πολύ. Γιὰ νὰ γίνη μιὰ βιβλιοθήκη μὲ πολλοὺς τόμους, χρειαζόταν μόχθος καὶ χρόνος πολὺς καὶ μεγάλη δαπάνη. Τὰ χειρόγραφα ἦταν συνήθως δουλειὰ τῶν μοναχῶν. Μερικὰ ἦταν εἰκονογραφημένα μὲ ὥραιότατες θρησκευτικὲς παραστάσεις. ”Ετσι τὰ μοναστήρια εἶχαν γίνει ἔνα εἰδος τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς. Πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ συγγράμματα σώθηκαν χάρη στὰ ἀντίγραφα ποὺ κράτησαν σὲ διάφορα μοναστήρια.

— Πολὺ συνηθισμένο ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν ἦταν οἱ *βίοι Ἅγιων* ἡ συναξάρια.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμᾶσαι ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τῆς μακεδονικῆς δυνα-
στείας;

— Σ' αὐτὸ τὸ ποτάμι ἔπαθε τὴν πρώτη πανωλεθρία ὁ Σαμουήλ:

Σ - - - - -

— Στρατηγὸς τοῦ Βουλγαροκτόνου μὲθαλασσὶ ἐπώνυμο:

N - - - - - O - - - - -

— Ἡ μάχη στὸ μέρος αὐτὸ ἄνοιξε στὸ Βουλγαροκτόνο τὶς πύλες
τῆς Βουλγαρίας : K - - - - -

— Βούλγαρος ἡγεμόνας μὲθ ὄνομα Ἐβραίου Κριτῆ: Σ - - - - -

— Τὸ μικρὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα: B - - - - -

— Στρατηγὸς τοῦ Βουλγαροκτόνου μὲθ ὄνομα ψαριοῦ:
Ξ - - - - -

— "Ηθελε νὰ ὀνομάζεται «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρω-
μαίων»: Σ - - - - -

— Τόποι ἀντιγραφῆς τῶν βιβλίων: μ - - - - -

— Τὰ βιβλία ἦταν τότε χ - - - - - καὶ γράφονταν ἐπά-
νω σὲ π - - - - - ἥ π - - - - -

— Συνηθισμένο ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν: Σ - - - - -

— Τὰ βιβλία ποὺ ἔδειχναν τὴν πολυμάθεια τῶν βυζαντινῶν λογί-
ων: ἐ - - - - -

— "Ετσι λέγονταν οἱ αὐτοκράτορες ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ἐνῷ
βασίλευε ὁ πατέρας τους: Π - - - - -

— "Ετσι λέγονταν τότε οἱ ύπουροι: Λ - - - - -

— 'Ο τίτλος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ ἦταν M - - -

Δ - - - - -

καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στόλου

Δ - - - - - τοῦ Π - - - - -

— 'Ο Βασίλειος ὁ Α' ἔχτισε τὴ N - - 'Ε - - - - - ποὺ ἦταν
καθαρὰ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ.

— 'Ο Τσιμισκῆς συμπεθέρεψε μὲ τὸ γερμανὸ ἡγεμόνα "Ο - - -
ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν πριγκίπισσα Θ - - - - γιὰ γυναίκα
τοῦ γιοῦ του καὶ ὁ Βασίλειος Β' συμπεθέρεψε μὲ τοὺς Ρώσους,
δίνοντας τὴν ἀδελφή του "Α - - - σύζυγο τοῦ ἡγεμόνα τους
Β - - - - -

("Αννα - "Οθωνα - Μέγας Δομέστικος - Νέα Ἑκκλησία - μονα-
στήρια - Λογοθέτες - συναξάρια - ἐγκυκλοπαίδειες - Πορφυρογέν-
νητοι - Θεοφανὼ - Βλαδίμηρου - παπύρους - περγαμηνὲς -
χειρόγραφα - Δρουγγάριος τοῦ Πλαίμου - Σπερχειὸς - Νικηφόρος
Ούρανὸς - Συμεών - Σαμουὴλ - Κλειδὶ - Βασίλειος - Ξιφίας)

2) Δίνεται ἔνα σύνολο προσώπων, ποὺ ἀναφέρονται στὰ χρόνια τῆς
μακεδονικῆς δυναστείας

Α = Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας,
Ὦφρύφας, Νάσαρ, Νικηφόρος Φωκᾶς, Νίκων, Ἰωάννης Τσιμισκῆς,
Σαμουὴλ, Συμεών, Νικηφόρος Ούρανός, Νικηφόρος Ξιφίας,
"Οθων, Βλαδίμηρος, Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.

Χώρισέ το στὰ ύποσύνολά του:

Αύτοκράτορες: .....

.....

Στρατηγοί: .....

.....

Ναύαρχοι: .....

Στρατηγοὶ ποὺ ἔγιναν αύτοκράτορες: .....

Ξένοι ήγεμόνες: .....

Λόγιοι: .....

Ίεραπόστολοι: .....

Μυθικοί ἥρωες: .....

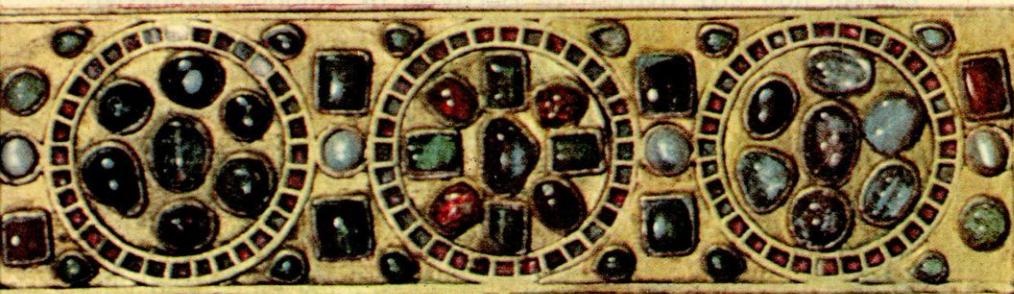
3) 'Υπὲρ ἢ ἐναντίον;

‘Απὸ τὰ παρακάτω γεγονότα ἄλλα ἡταν ύπὲρ τοῦ Βυζαντίου, δηλ. στερέωναν τὴ δύναμή του, καὶ ἄλλα ἡταν ἐναντίον του, δηλ. τὸ ἔφερναν σὲ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καὶ βάλε μπροστά ἀπὸ τὸ καθένα Y (ύπὲρ) ἢ E (ἐναντίον).

Οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες:

- Πέρασαν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ ἀπομάκρυναν τὸν ἀραβικὸν κίνδυνο.
- Πολέμησαν τοὺς Βουλγάρους, ὥσπου ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ὑπέταξε τὸ κράτος τους.
- Ἀνέπτυξαν φιλικές σχέσεις μὲ τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς ἔφεραν στὸ χριστιανισμό.
- Γιὰ νὰ ἔχουν τὴν ύποστήριξη τῶν Βενετῶν ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν τοὺς ἔκαμαν μεγάλες ναυτιλιακές διευκολύνσεις.
- Οἱ τελευταῖοι τῆς δυναστείας ἄφησαν νὰ γίνη ὄριστικὸ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057-1204)

1. Κυριότεροι αύτοκράτορες καὶ γεγονότα

‘Η δόξα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σταμάτησε ἀπότομα μὲ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (1025). Οἱ διάδοχοί του δὲν φάνηκαν τὸ ἴδιο ἱκανοὶ καὶ ἄφησαν τὸ κράτος νὰ πάρῃ τὸν κατήφορο. Ἀπὸ τὸν κατήφορο αὐτὸν τὸ συγκράτησαν προσωρινὰ οἱ Κομνηνοί, ποὺ βασίλεψαν ἔνα ὀλόκληρο αἰώνα. Στὰ χρόνια τους τὸ Βυζάντιο γνώρισε ἄλλη μιὰ περίοδο ἀκμῆς, ποὺ ἦταν καὶ ἡ τελευταία.

Οἱ μεγάλοι αύτοκράτορες αὐτῆς τῆς οἰκογένειας ἦταν:

οἱ Ἀλέξιος Α' (1081-1118),
οἱ Ἰωάννης Β' (1118-1143) καὶ
οἱ Μανουὴλ Α' (1143-1180).

Τοὺς Κομνηνοὺς διαδέχτηκαν οἱ Ἀγγελοί (1185-1204). Ἀλλὰ οἱ αύτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἦταν

έκεινοι ποὺ είχε άνάγκη τὸ Βυζάντιο σὲ καιροὺς ἐξαιρετικὰ δύσκολους, ὅπως θὰ δοῦμε. Ἡ βασιλεία τους ἔληξε μὲ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους.

Στὸν ἑνάμιση αὐτὸν αἰώνα τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων ἔγιναν μερικὰ ἀποφασιστικῆς σημασίας γεγονότα. Τὸ Βυζάντιο δέχτηκε ἀσταμάτητες ἐπιθέσεις ἀπὸ ὄλες τίς πλευρές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάσῃ τὰ περισσότερα ἐδάφη του καὶ τελικὰ νὰ ὑποκύψῃ. Στὴν Ἀνατολὴ oἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἀπέσπασαν τὴν μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τίς ἀσιατικὲς ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου καὶ ἴδρυσαν σουλτανάτο στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀπὸ τὸ βοριὰ oἱ Πατσινᾶκοι καὶ oἱ Ούγγροι συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους, ἐνῶ oἱ Σέρβοι καὶ oἱ Βούλγαροι ἀνασύστησαν τὰ κράτη τους στὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Στὴ Δύση ἀπὸ πολὺ νωρὶς oἱ Νορμανδοὶ ἔγιναν κύριοι τῶν βυζαντινῶν κτήσεων στὴν Ἰταλία καί, στὴ συνέχεια, ἐπιχείρησαν νὰ καταλύσουν τὸ Βυζάντιο μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ καταστρεπτικὲς ἐπιδρομές. “Ο, τι δὲν μπόρεσαν νὰ καταφέρουν oἱ Νορμανδοί, τὸ πέτυχαν ὁ πάπας καὶ oἱ ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης μὲ τίς σταυροφορίες.

2. Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι: oἱ νεοφύτιστοι τοῦ ισλαμισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή

“Ἐπειτα ἀπὸ τίς μεγάλες του κατακτήσεις ὁ ἀραβικὸς κόσμος είχε ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ. Αἰτίες στάθηκαν: τὸ μεγάλο ἄπλωμα τοῦ ἀραβικοῦ κράτους σὲ τρεῖς ἡπείρους (Ἀσία, Ἀφρικὴ καὶ Εύρωπη), τὸ κομμάτιασμά του σὲ μικρότερα χαλιφάτα καὶ oἱ ἐσωτερικὲς διαιρέσεις. Γιὰ τὸ Βυζάντιο oἱ Ἀραβεῖς ἔπαψαν νὰ ἀποτελοῦν κίνδυνο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ αὐτοκράτορες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας πέρασαν ἀπὸ τὴν ἄμυνα στὴν ἀντεπίθεση καὶ στερέωσαν τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους σὲ μεγάλο βάθος.

‘Ἄλλὰ μετὰ τίς νίκες τῶν μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἔγινε κάτι ἀνάλογο μὲ ὅ, τι ἐπακολούθησε τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ Ἡρακλείου. “Ἐνας ἄλλος λαός, μογγολικῆς καταγωγῆς, oἱ Τοῦρκοι, ἥρθε νὰ πάρῃ τὴ θέση τῶν Ἀράβων. Πρῶτοι oἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι, ὅπως ὄνομάστηκαν ἀπὸ τὸ φύλαρχό τους Σελτζούκ, μετακινήθηκαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ Τουρκεστάν στὰ

τέλη τοῦ 10ου αιώνα καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ χαλιφάτου τῆς Βαγδάτης.³ Εκεὶ δέχτηκαν τὴ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ καὶ μὲ ἀρχηγό τους τὸν Τογρούλ πῆραν τὴν ἔξουσία στὰ χέρια τους.

Μέσα στὸν 11ο αιώνα οἱ Σελτζούκοι ἀπέσπασαν χωρὶς μεγάλη δυσκολία τὶς βυζαντινὲς ἑπαρχίες στὴ Μεσοποταμία, τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Στὸ Βυζάντιο ἡ ἔξουσία εἶχε παραλύσει ἀπὸ τὶς διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς Δυνατοὺς (ὅπως ὄνομάζονταν οἱ ἴσχυροὶ γαιοκτήμονες) καὶ τοὺς Παλατιανούς. "Ετοι δὲ βρέθηκε κανεὶς νὰ κινηθῇ ἔγκαιρα ἐναντίον τῶν Σελτζούκων.

"Επειτα ἦρθε ἡ σειρὰ τῆς Ἀρμενίας. Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἦταν τότε ὁ γενναῖος Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης. Ο Ρωμανὸς εἰδε τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ἡ αὐτοκρατορία ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους καὶ ὀργάνωσε νικηφόρες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τους. Στὸ τέλος ἔκαμε τὸ σφάλμα νὰ ἀπορρίψῃ εἰρηνευτικὲς προτάσεις τοῦ ἀντιπάλου του καὶ μὲ τὸ μισθοφορικὸ στρατό του νὰ προχωρήσῃ μέσα στὴν Ἀρμενία. Σὲ μιὰ μάχη ποὺ ἔγινε στὸ Ματζικέρτ (1071) ὁ βυζαντινὸς στρατὸς διαλύθηκε καὶ ὁ Ρωμανὸς πιάστηκε αἰχμάλωτος. Ο σουλτάνος "Αλπ-Ἀρσλάν φέρθηκε μὲ γενναιοψυχία καὶ τοῦ χάρισε τὴ ζωή, ὅχι φυσικὰ χωρὶς ἀνταλλάγματα. Στὴν Κωνσταντινούπολη οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ρωμανοῦ τὸν περίμεναν γιὰ νὰ τὸν τυφλώσουν καὶ νὰ τὸν στείλουν ἔξορία. "Η ἥττα στὸ Ματζικέρτ ἦταν μεγάλο πλῆγμα γιὰ τὸ Βυζάντιο, γιατὶ ἄφησε ἀνοιχτὸ τὸ δρόμο στὴν προέλαση τῶν Σελτζούκων.

Πραγματικὰ ὁ ἐπόμενος σουλτάνος προχώρησε ἀνεμπόδιστα μέσα στὴ Μικρὰ Ἀσία, φτάνοντας ώς τὴ Χρυσούπολη (1079). "Ενας ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του, ὁ Σουλεϊμάν, ἰδρυσε τὸ σουλτανάτο τῆς Ρωμανίας μὲ πρωτεύουσα τὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας, κοντά στὴν Κωνσταντινούπολη. Χάνοντας τὴ Μ. Ἀσία, τὸ Βυζάντιο πάθαινε ἔνα θανάσιμο ἀκρωτηριασμό, γιατὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἔδινε τοὺς καλύτερους στρατιῶτες καὶ στρατηγοὺς καὶ τοὺς περισσότερους φόρους.

Οἱ Κομνηνοὶ δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι μπροστὰ στὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε στὴ Μικρὰ Ἀσία. "Άλλὰ ἦταν ύποχρεωμένοι νὰ κάνουν ἔνα πολυμέτωπο ἀγώνα καὶ κυρίως ἔπρεπε νὰ

συγκεντρώσουν τις προσπάθειές τους στὴν ἀντιμετώπιση τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν σταυροφόρων. ”Ἐτσι δὲν στάθηκε δυνατὸν νὰ ὄργανώσουν μεγάλες ἐκστρατείες, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καὶ νὰ ἀπαλλάξουν τὴν Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους.

Σημαντικὴ ἦταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἀλέξιου Α' Κομνηνοῦ νὰ στρέψῃ τὸ κύμα τῶν σταυροφόρων ἐναντίον τῶν Σελτζούκων καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαια, τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μερικὲς ἀκόμη ἀπὸ τις ἀσιατικὲς ἐπαρχίες. Οἱ Σελτζούκοι ἔκαμαν τότε πρωτεύουσά τους τὸ Ἰκόνιο.

Συνεχίζοντας τὸ ἔργο τοῦ πατέρα του ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς ὀδήγησε τὸ βυζαντινὸ στρατὸ σὲ νικηφόρες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Μὲ τις ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἀπλώσε τὴν κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας.

Τὸ ἴδιο πῆγε νὰ κάμη καὶ ὁ γιός του Μανουὴλ Α' Κομνηνός. Στὴν ἀρχὴ εἶχε ἐπιτυχίες. Ἄλλὰ σὲ μιὰ μάχη στὸ Μυριοκέφαλο (1176) ὁ στρατός του ἔπαθε μεγάλη καταστροφή. Ἡ δεύτερη αὐτὴ ἥττα τῶν Βυζαντινῶν ἀφήνε πιὰ τελείως ἀνυπεράσπιστη τὴν Μικρὰ Ἀσία στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων.

3. Νορμανδοὶ καὶ σταυροφόροι ἀπὸ τὴν Δύση σὲ ἄλλεπάλληλα κύματα

a) Ἐπιδρομὲς Νορμανδῶν

Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία δέχτηκε ἄλλεπάλληλες ἐπιθέσεις ἀπὸ διάφορους λαοὺς στὰ ἀνατολικὰ καὶ βόρεια σύνορά της. Στὴ Δύση ἐπιχείρησε νὰ ἀπλωθῇ στὰ ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς μεγάλη ἐπιτυχία. Πάντως σ' ὅλο-αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ γραμμὴ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους δὲν ἀπειλήθηκε σοβαρὰ ἀπὸ κανένα.

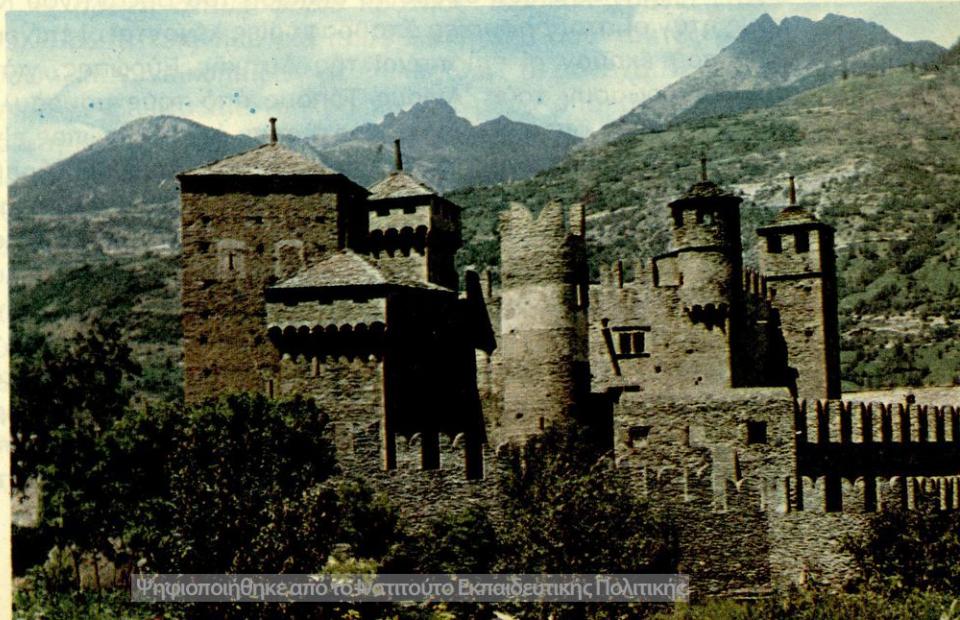
Στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν ἀρχίζει ἔνα τρίτο ρεῦμα ἐπιθέσεων, αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὴ Δύση πρὸς τὴν Ἀνατολή. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ τὸ ἐγκαινίασαν οἱ Νορμανδοί. Οἱ Νορμανδοὶ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴ Σκανδιναβία καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ βόρεια Γαλλία. Ἀπὸ ἐκεῖ κατέβηκαν καὶ στὴν Ἰταλία καὶ μὲ ἀρχηγό τους τὸ Ροβέρτο

Γιοσκάρδο ίδρυσαν τὸ βασίλειο τῶν δυό Σικελιῶν. Τὸ 1071 ἔπεσε στὰ χέρια τους καὶ ἡ τελευταία βυζαντινὴ κτήση στὴν Ἰταλία. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ οἱ Νορμανδοὶ στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἔκαμαν τρεῖς καταστρεπτικὲς ἐπιδρομὲς ἐναντίον του.

Στὴν πρώτη (1081-1085) οἱ Νορμανδοὶ ἀποβιβάστηκαν στὴν Ἡπειρο. Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ποὺ τοὺς περίμενε, εἶχε ἔτοιμάσει στρατὸ καὶ παράλληλα ἔκλεισε συμμαχία μὲ τοὺς Βενετούς, κάνοντάς τους ἐμπορικὲς διευκολύνσεις. Οἱ Βενετοὶ νίκησαν τοὺς Νορμανδοὺς στὴ θάλασσα. Στὴ στεριὰ νικήθηκε ὁ βυζαντινὸς στρατὸς καὶ οἱ Νορμανδοὶ προχώρησαν λεηλατώντας καὶ καταστρέφοντας ὡς τὴ Θεσσαλία καὶ πολιόρκησαν τὴ Λάρισα. Ἀναγκάστηκαν δῆμως νὰ λύσουν τὴν πολιορκία καὶ νὰ γυρίσουν πίσω στὴν Ἰταλία, γιατὶ ὁ Ἀλέξιος τοὺς ἔφερε σὲ δύσκολη θέση.

Ἡ δεύτερη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ἔγινε στὰ χρόνια τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (1147). Μὲ ἀρχηγὸ τους τὸ Ρογῆρο Β' οἱ Νορμανδοὶ κυρίεψαν τὴν Κέρκυρα καὶ κατόπιν ξεχύθηκαν καὶ

Μεσαιωνικὸ κάστρο στὴν Ἰταλία

λεηλάτησαν πολλὰ ἑλληνικὰ παράλια. Ἰδιαίτερα τοὺς τράβηξαν ἡ Θῆβα καὶ ἡ Κόρινθος, πού εἶχαν ἀνεπτυγμένη βιοτεχνία μεταξιοῦ. Οἱ ἐπιδρομεῖς, ἀφοῦ λήστεψαν τὰ σπίτια καὶ τὶς ἐκκλησίες, πῆραν μαζί τους στὴ Σικελία πολλοὺς μεταξοβιοτέχνες, γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἐκεῖ τὴ μεταξουργία. Οἱ ἐπιδρομὲς αὐτὲς δὲν εἶχαν συνέχεια, γιατὶ ὁ Μανουὴλ μετέφερε τὸν πόλεμο στὴν ἵδια τὴν Ἰταλία. Τελικὰ ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὶς πόλεις ποὺ κυρίεψε ἐκεῖ.

Τὴν τρίτη φορά οἱ Νορμανδοὶ μὲ βασιλιά τους τὸν Γουλιέλμο Β' ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα καλεσμένοι ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ (1185). Ὁ στρατός τους ἀποβιβάστηκε στὴν Ἡπειρο καὶ ὁ στόλος κατέλαβε τὰ νησιὰ τοῦ Ιονίου. Ἀπὸ ἐκεῖ προχώρησαν καὶ πολιόρκησαν τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ πόλη ἔπεισε ἔπειτα ἀπὸ ἡρωικὴ ἄμυνα τῶν κατοίκων τῆς καὶ οἱ ἐπιδρομεῖς ἔκαμαν φοβερὲς σφαγὲς καὶ λεηλασίες. Στὴ συνέχεια οἱ Νορμανδοὶ ἔβαλαν στόχο τους τὴν Κωνσταντινούπολη. Στὸ μεταξὺ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἔγινε ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος. Οἱ Νορμανδοὶ νικήθηκαν ἀπὸ τὸ στρατηγό του Ἀλέξιο Βρανᾶ καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἑλλάδα.

β) Σταυροφορίες

Ἄλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔφερε τὴ διάλυση τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἦταν οἱ σταυροφορίες. Σταυροφορίες λέγονται οἱ ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔκαμαν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἅγιους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους. Τὰ μέρη ὅπου ἔζησε καὶ μαρτύρησε ὁ Θεάνθρωπος εἶχαν γίνει τόπος προσκυνήματος γιὰ τοὺς χριστιανούς. Οἱ Ἀραβεῖς κατακτητὲς δὲν ἔφεραν σοβαρὰ ἐμπόδια σ' αὐτό. Ἄλλα ὅταν ἡ Παλαιστίνη ἔπεισε στὰ χέρια τῶν Σελτζούκων, τὰ πράγματα δυσκόλεψαν πολύ. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δημιούργησε θρησκευτικὸ ἀναβρασμὸ στὴ Δύση. Ὁ πάπας, ποὺ ἦταν ἀναγνωρισμένος ἀρχηγὸς ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, μπόρεσε εύκολα νὰ κινητοποιήσῃ τοὺς λαοὺς σὲ ίερὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Στὸ κάλεσμά του ἔτρεξαν πλήθη ἐνδιαφερομένων: ἀπλοὶ ἄνθρωποι ποὺ φλέγονταν ἀπὸ χριστιανικὴ πίστη· τυχοδιῶκτες ποὺ βρῆκαν τὴν εύκαιρία νὰ ἀναζητήσουν τὴν τύχη τους στὴν

παραμυθένια Ἀνατολή· ιππότες ποὺ εἶδαν νὰ ἀνοίγωνται μπροστά τους μεγάλοι ὄριζοντες γιὰ δράση· φεουδάρχες, δηλ. μεγάλοι γαιοκτήμονες, ποὺ φιλοδοξοῦσαν ν' ἀποκτήσουν καινούρια φέουδα· ἔμποροι ποὺ ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἀπλώσουν τὸ διαμετακομιστικό τους ἐμπόριο στὰ λιμάνια καὶ τὶς ἀγορὲς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ὁ ἵδιος ὁ πάπας, παράλληλα πρὸς τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων, ἀπέβλεπε συγκεκαλυμμένα στὴν ύποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στὴ Δυτική.

Σταυροφορίες ἔγιναν πολλὲς (μεταξὺ 1096-1270), ἀλλὰ περισσότερη σχέση μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου ἔχουν ἡ πρώτη, ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη. Οἱ ἀνθρώποι ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτὲς ὄνομάστηκαν ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς σταυροφόροι, γιατὶ εἶχαν ραμμένο στὸ ροῦχο τους ἑνα πάνινο κόκκινο σταυρό. Ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὁ σκοπὸς ἦταν καθαρότερα θρησκευτικός, σιγὰ σιγὰ φάνηκε ὅτι οἱ ἡγεμόνες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἥθελαν νὰ ἐπιεκτείνουν τὴν κυριαρχία τους σὲ ἐδάφη τῆς Ἀνατολῆς. Σὲ πολλὲς σταυροφορίες τὸ βυζαντινὸ κράτος ἔγινε πέρασμα καὶ στὴν τέταρτη σταυροφορία στόχος τῶν σταυροφόρων. Στὸ πέρασμά τους οἱ σταυροφόροι δημιουργοῦσαν σοβαρὰ προβλήματα, γιατὶ τὰ πλήθη αὐτὰ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τρόφιμα καὶ πολλὲς φορὲς ξεχύνονταν σὲ ἀρπαγὲς καὶ ἄλλες βαρβαρότητες.

Ἡ πρώτη σταυροφορία κράτησε τέσσερα χρόνια (1095-1099). Πρώτα ξεκίνησε μιὰ προφυλακὴ ἀπὸ ἀσύντακτες μάζες ἀνδρῶν καὶ γυναικοπαίδων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ μοναχὸ Πέτρο τὸν Ἐρημίτη. Ἐπειτα ἀπὸ μακρὰ πορεία μέσα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ τὰ Βαλκάνια, ἔφθασαν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς τοὺς πέρασε ἀπέναντι στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἀλλὰ ἐκεῖ τοὺς ἀποδεκάτισαν οἱ Σελτζοῦκοι καὶ μόνο λίγα ἀπομεινάρια γύρισαν πίσω στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀκολούθησε ἡ τακτικὴ ἐκστρατεία μὲ τέσσερα στρατιωτικὰ σώματα, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς Εὐρώπης μὲ διαφορετικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ συγκεντρώθηκαν στὴν Πόλη. Ὁ Ἀλέξιος Α', ὅπως ἔχομε δεῖ, μὲ ἐπιδειξιότητα τοὺς χρησιμοποίησε ἐναντίον τῶν Σελτζούκων, γιὰ νὰ ξαναπάρῃ τὴ Νίκαια καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴ Μ. Ἀσία ἀπὸ τὰ Β.Δ. στὰ Ν.Α. μέσα σὲ ἀφάνταστες δυσκολίες καὶ τρομερὲς ἀπώλειες σὲ

άνθρωπινες ζωές. Ή συγκίνησή τους ήταν άπεριγραπτη, όταν κάποτε πάτησαν τὰ ιερά χώματα τῆς Παλαιστίνης. Τέλος μὲ δόρμητικὴ ἔφοδο ἔγιναν κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ (15.7.1099), ἀφήνοντας τὴν ἐκδικητική τους μανία νὰ ξεσπάσῃ ἐναντίον τῶν ἀλοθρήσκων.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων οἱ σταυροφόροι ἴδρυσαν δικά τους φεουδαρχικὰ κράτη, μὲ σπουδαιότερο τὸ Βασίλειο τῆς Ἱερουσαλήμ. Ο βασιλιάς του Γοδεφρεῖδος ντέ Μπουγιόν πῆρε τὸν τίτλο τοῦ προστάτη τοῦ Ἀγίου Τάφου. Ο πάπας ἐπίσης διόρισε δικό του πατριάρχη τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἡ τρίτη σταυροφορία (1189-1193) ἔγινε γιατὶ ὁ σουλτάνος τῆς Αιγύπτου ἀνακατέλαβε τὴν Ἀγία Πόλη. Αὐτὴ τὴ φορὰ πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία οἱ τρεῖς μεγαλύτεροι βασιλιάδες τῆς Εύρωπης, χωρὶς τελικὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἔνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, περνώντας ἀπὸ τὴν Κύπρο, τὴν ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς (1191) καὶ τὴν παρεχώρησε στὸ Γάλλο βασιλιὰ τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιάν.

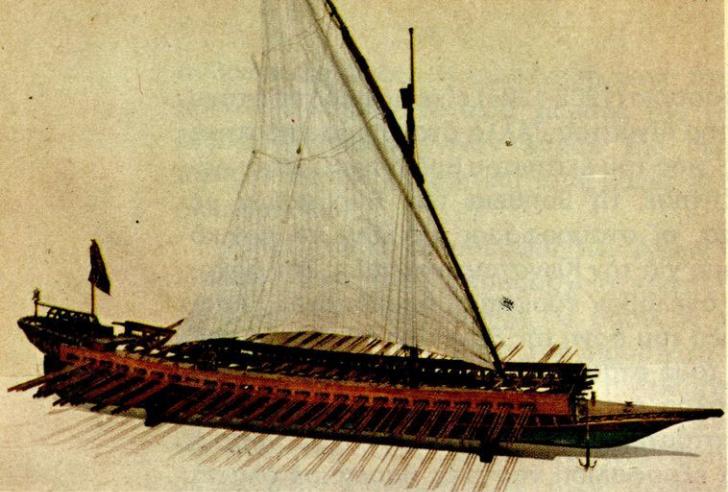
Ἡ σταυροφορία τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτη, (μικρογραφία)

‘Η τέταρτη σταυροφορία (1202-1204) είχε άρχικό της στόχο τούς μουσουλμάνους τῆς Αίγυπτου. ’Αλλὰ όταν παρουσιάστηκε ὁ Ἀλέξιος Δ’ Ἀγγελος, γιὸς τοῦ ἔκπτωτου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἰσαάκιου, καὶ ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Εύρωπαιών μὲ τεράστια ἀνταλλάγματα, οἱ σταυροφόροι ἄλλαξαν τὸ ἀρχικὸ σχέδιο καὶ ἔβαλαν πλώρη γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὴν ἀρχηγία τῆς σταυροφορίας ἀνέλαβαν εὐρωπαῖοι φεουδάρχες. ’Αποφασιστικὴ ἦταν ἡ ἀνάμιξη τοῦ δόγη τῆς Βενετίας Δάνδολου, ποὺ ἀνέλαβε νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους μὲ τὰ βενετσιάνικα καράβια. ’Ο γέρο Δάνδολος, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συμφωνημένα βασιλικὰ ναῦλα αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, εἶδε νὰ δίνεται στὴ Βενετία ἡ ἔξαιρετικὴ εὐκαιρία νὰ ἔχασφαλίσῃ ναυτικὲς βάσεις σὲ ὅλα τὰ βυζαντινὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Οἱ σταυροφόροι πολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀπομάκρυναν τὸ σφετεριστὴ τοῦ θρόνου. ’Αλλὰ ὁ Ἀλέξιος Δ’ δὲν μπόρεσε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλο τὸ ποσὸν ποὺ εἶχε ὑποσχεθῆ καὶ ἐπέβαλε βαρύτατη φορολογία. ’Ο λαὸς ξεσηκώθηκε καὶ στὸ θρόνο ἀνέβηκε ὁ Ἀλέξιος Ε’, ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. ’Ο νέος αὐτοκράτορας δὲν δέχτηκε τοὺς ὄρους τῶν σταυροφόρων καὶ ἡ πολιορκία ἐπαναλήφθηκε. ’Αλλὰ οὔτε αὐτός, οὔτε ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης,

‘Η πολιορκία καὶ κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, (μικρογραφία)

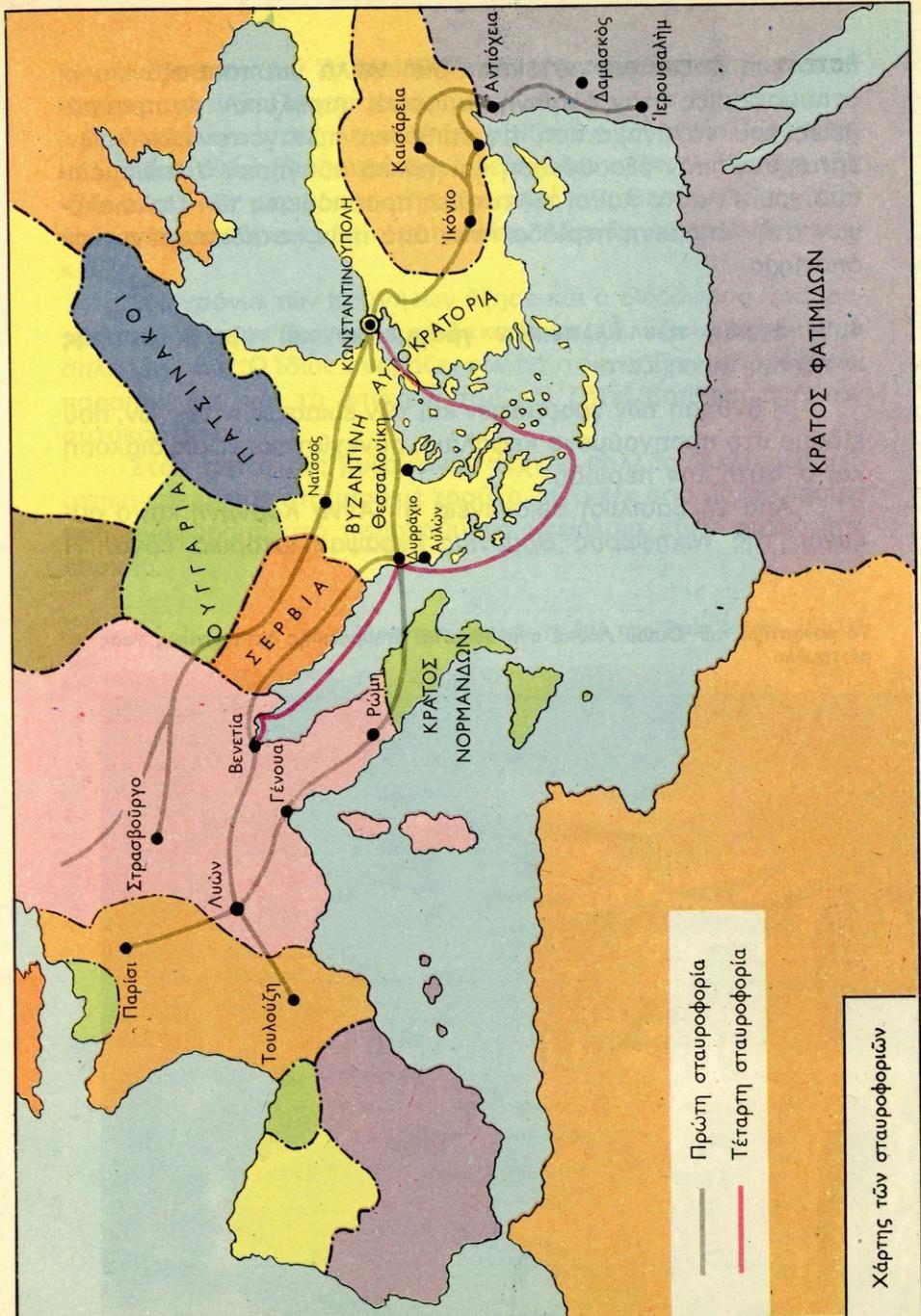

Βενετσιάνικο πλοϊο

πού τὸν διαδέχτηκε, μπόρεσαν νὰ σώσουν τὴν κατάσταση. Οἱ σταυροφόροι μπῆκαν στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 12 Ἀπριλίου 1204 καὶ φέρθηκαν σὰν τοὺς χειρότερους κατακτητές, ληστεύοντας καὶ καταστρέφοντας ἐπὶ τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες.

Μετὰ τὴν λεηλασία ἔγινε ἡ μοιρασίᾳ τῆς κατακτημένης αὐτοκρατορίας. 'Ο τίτλος τοῦ αὐτοκράτορα δόθηκε στὸν Βαλδουίνο τῆς Φλάνδρας (Βελγίου), ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη πῆρε τὴν Θράκη, τὰ ἀσιατικὰ παράλια καὶ τὰ νησιά Λέσβο, Χίο καὶ Σάμο. 'Ο Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερατικὸς ἔγινε βασιλιάς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων. 'Ο πιὸ κερδισμένος ἀπ' αὐτὴ τὴν κερδοφόρα ἐπιχείρηση βγῆκε ὁ δόγης τῆς Βενετίας, γιατὶ ἔξασφάλισε ἐκεīνο ποὺ ἥθελε: τὰ καλύτερα λιμάνια τοῦ Ιονίου, τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν Στενῶν. Πέτυχε ἐπίσης νὰ ἐκλέγεται Βενετὸς πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη.

"Ἐγιναν καὶ ἄλλες σταυροφορίες μὲ στόχῳ τὴν Αἴγυπτο, τὴν Παλαιστίνη, τὴν Συρία καὶ τὴν Τυνησία. 'Η Ἱερουσαλήμ ἐλευθερώθηκε καὶ πάλι ὑποδουλώθηκε. Γενικὰ οἱ κατακτήσεις τῶν σταυροφόρων εἶχαν πρόσκαιρα μόνο ἀποτελέσματα. Τὰ κρατίδια ποὺ ἴδρυσαν οἱ σταυροφόροι δὲν ἅργησαν νὰ πέσουν πάλι στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Μόνο οἱ διασκορπισμένες ἐμπορικὲς ἀποικίες τῶν Βενετῶν (καὶ τῶν Γενουατῶν) μπόρεσαν νὰ κρατηθοῦν περισσότερο. Οἱ λαοὶ τῆς Εύρωπης ὠφελήθηκαν πολὺ καὶ οἰκονομικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τὶς χῶρες ποὺ ὅριζε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρώτη σταυροφορία
Τεταρτη σταυροφορία

Χάρτης των σταυροφοριών

ἄλλοτε ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ γιὰ τὸ Βυζάντιο οἱ σταυροφορίες ἦταν ἀληθινὴ συμφορά: παρέλυσαν τὶς προσπάθειές του νὰ ἀναχαιτίσῃ τὶς ἐπιθέσεις τῶν γειτονικῶν λαῶν, ἐπιτάχυναν τὴν ἔξασθένηση καὶ τελικὰ δόήγησαν στὸ διαμελισμό του. Γι αὐτὸ καὶ οἱ τελευταῖες προσπάθεις τῶν Παλαιολόγων στὴν ἐπόμενη περίοδο ἦταν ἀπὸ πρὸν καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία.

4. Ἡ ἄνοιξη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης συνεχίζεται

Ἡ ἄνθηση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ποὺ εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, συνεχίστηκε χωρὶς διακοπὴ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο.

Ἄπὸ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια ἡ "Αννα Κομνηνὴ καὶ ὁ σύζυγός της Νικηφόρος Βρυένιος ἔγραψαν ιστορικὰ ἔργα. Ἡ

Τὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ στὴ Βοιωτία. Σταυροειδῆς ὁκταγωνικὸς ναὸς μὲ τροῦλο

"Αννα ἔγραψε τὴν Ἀλεξιάδα, ὅπου ἐξιστοροῦσε τὰ ἔργα τοῦ πατέρα τῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.

'Ανάμεσα στοὺς λογίους ξεχωρίζουν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης *Εὐστάθιος*, ποὺ ἔγραψε σχόλια στὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὁδύσσεια καὶ περιγραφὴ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ Χωνιάτης* κ.ἄ.

Στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν ἔζησε καὶ ὁ Θεόδωρος *Πρόδρομος*, ποὺ ἔγραψε διηγήσεις σὲ δεκαπεντασύλλαβους στίχους σὲ ἀπλὴ γλώσσα. Οὗτος ὁνομάζει τὸν ἑαυτό του *Πτωχοπρόδρομο*, παραπονεῖται γιὰ τὴ φτώχεια του καὶ ζητεῖ βοήθεια ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα.

Στὸν τομέα τῆς βυζαντινῆς τέχνης πολλὲς ἐκκλησίες χτίστηκαν σὲ σχῆμα σταυροῦ μὲν τρούλο. Μερικὲς ἀπὸ τις ἐκκλησίες ποὺ ἀναφέραμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο εἰναι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

*Η Ἀνάσταση, ψηφιδωτὸ ἀπὸ τὸν "Οστο Λουκᾶ, 11ος αι.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οι Κομνηνοί

— Οι Κομνηνοί πήραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ χωριό τῆς καταγωγῆς τους Κόμνη τῆς Θράκης.

— Ο Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς ἦταν ἔνας ἐξαίρετος κυβερνήτης καὶ ἄνθρωπος. Γι αὐτὸ δὲ λαὸς τὸν ἀγάπησε καὶ τὸν ὄνόμασε Καλοῖω-άννη. Πληγώθηκε σὲ κυνήγι ἀγριοχοίρων στὴν Κιλικία, ὅταν πολεμοῦσε τοὺς Σελτζούκους, καὶ πέθανε σὲ ἡλικία 55 ἑτῶν.

— Ο Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς εἶχε πολὺ ἐπηρεαστὴ ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν ιπποτῶν τῆς Δύσης καὶ τοὺς μιμήθηκε μὲ ἐπιτυχίᾳ. Ο Ἰδιος ἦταν σπουδαῖος καβαλάρης καὶ στὸν πόλεμο ἄλλαζε πολλὰ ἄλογα, ἀλλὰ ἰδιαίτερη προτίμηση εἶχε σὲ ἔνα ποὺ τὸ ἔλεγε «Ἀγρίμιν».

Νορμανδοί, Βίκιγκς καὶ Βάραγγοι

— Οι Γερμανοὶ ποὺ κατέβηκαν ἀπὸ τὴ Σκανδιναβία στὴ νότια Εύρωπη εἶναι γνωστοὶ μὲ διάφορα ὄνόματα:

Νορμανδοί, ποὺ σημαίνει ἀνθρωποι τοῦ βορρᾶ·

Βίκιγκς, ποὺ σημαίνει πολεμιστές· καὶ

Βάραγγοι, ποὺ σημαίνει θαλασσοπόροι καὶ ἔμποροι.

Οι Βίκιγκς ἦταν φοβεροὶ πειρατές, ποὺ ταξίδευαν ἐπάνω σὲ μαῦρα πλοιάρια μὲ κουπιά καὶ πανὶ καὶ μ' ἔνα μυθικὸ τέρας σκαλισμένο στὴν πλώρη τῶν καραβιῶν τους.

Οι Βάραγγοι ἦταν ἐξαιρετικοὶ πολεμιστὲς καὶ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς μισθοφόροι. Ἠταν ψηλοὶ μὲ ξανθὰ μαλλιά καὶ γαλανὰ μάτια. Στὸ στῆθος φοροῦσαν ἀλυσιδωτὸ θώρακα καὶ γιὰ ὅπλο χρησιμοποιοῦσαν ἔνα τσεκούρι. Στὶς μάχες πολλοὶ μαζὶ σχημάτιζαν ἔνα εἰδος ἀνθρώπινου τείχους.

Φεουδάρχες, ιππότες καὶ ιπποτικά τάγματα

— Οι φεουδάρχες στὴ Δύση ἔξουσίαζαν μεγάλες ἐκτάσεις γῆς ποὺ ὄνομάζονταν φέουδα. Ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη ποὺ διέθεταν, εἶχαν καὶ τὸν τίτλο τους: δοῦκες, μαρκήσιοι, κόμητες, βαρῶνοι. Ο φεουδάρχης μὲ τὴν οἰκογένειά του καὶ τὴν ἀκολουθία του ἔμενε στὸν ὄχυρωμένο πύργο του. Οι κυριότερες ἀσχολίες του ἦταν τὸ κυνήγι, ἡ ιππασία, οἱ μονομαχίες καὶ ὁ πόλεμος. Τὰ κτήματά του τὰ καλλιεργοῦσαν οἱ χωρικοί, ποὺ οἱ περισσότεροι ἦταν δουλοπάροικοι.

Τὰ παιδιά τῶν εὐγενῶν, ὅταν μεγάλωναν, γίνονταν ἵπποτες, δηλ. ἄρματωμένοι καβαλάρηδες, καὶ εἶχαν πολὺ ἀνεπτυγμένο τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς. Ἡξεραν ἐπίσης νὰ φέρωνται μὲ ξεχωριστὴ λεπτότητα στὶς γυναικες.

— ‘Η όνομασία τοῦ νέου ίπποτή γινόταν στὰ δεκαπέντε του χρόνια σὲ εἰδική τελετή. Ό ύποψήφιος φοροῦσε ἄσπρο χιτώνα μὲ ἄσπρη ζώνη, ποὺ συμβόλιζαν τὴν ἀγνότητα, κόκκινο μανδύα, γιὰ νὰ τοῦ θυμίζῃ ὅτι πρέπει νὰ προσφέρῃ τὸ αἷμα του γιὰ τὴν Ἐκκλησία, καὶ μαῦρες κάλτσες, γιὰ νὰ τοῦ θυμίζουν ὅτι εἶναι θνητός. Ἀφοῦ παρακολουθοῦσε μιὰ λειτουργία, ὁ ἀνάδοχος τοῦ ἔδινε τὸ ξίφος καὶ τὰ σπιρούνια. Τέλος τοῦ ἔδινε μιὰ σβερκιά, κάποτε τόσο δυνατή, ὥστε ὁ νεαρὸς χρειαζόταν ἀρκετά λεπτά γιὰ νὰ συνέλθῃ.

— Οι ιππότες είχαν γίνει θρυλικοί γιά τις περιπέτειες και τὰ κατορθώματά τους, πραγματικά ἢ φανταστικά. Μὲ τὸν καιρὸν ἄρχισαν νὰ ξεπέφτουν καὶ νὰ χάνουν τὶς ὥρες τους σὲ θεαματικές ἐπιδείξεις. 'Ο Δὸν Κιχώτης τοῦ Θερβάντες εἶναι ἡ γελοιογραφία ἐνὸς φαντασμένου ιππότη, ὅπως είχαν κατανήσει πολλοὶ ιππότες τὸν καιρὸν τῆς παρακμῆς τους.

— Μετά τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων, γιὰ νὰ τοὺς προστατέψουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ σταυροφόροι ὄργανωσαν τρία μοναχικὰ ἵπποτικά τάγματα: τὸ τάγμα τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἅγιου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν ἵπποτῶν τοῦ ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων. Οἱ ἵππότες ἦταν ταυτόχρονα καλόγεροι καὶ στρατιῶτες μὲ διπλὲς ύποχρεώσεις.

Οι Φράγκοι στήν Πόλη

— Τρεῖς μέρες κράτησε ή λεηλασία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους (1204). Οἱ σταυροφόροι ἄρπαζαν ὅ,τι πολύτιμο ἔβρισκαν μπροστά τους: Ἱερὰ σκεύη ἐκκλησιῶν, πολύτιμα μέταλλα ἀπὸ ἔργα τέχνης κλπ. Δὲ δίστασαν νὰ μπάσουν μέσα στὴν Ἀγία Σοφία μουλάρια, γιὰ νὰ φορτώσουν τὴ λεία τους.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

- Οι Σελτζοῦκοι τοῦ Σουλεϊμάν κυρίεψαν τὴ Μ. Ἀσία καὶ ἵδρυσαν τὸ σουλτανάτο τῆς Ρωμανίας μὲ πρωτεύουσα τὴ Ν - - - - - καὶ ἀργότερα τὸ Ἡ - - - - -
- Ἡ προφυλακὴ τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχε ἐπικεφαλῆς τὸν Π - - - - τὸν Ἐ - - - - -
- Ἀποφασιστικὴ ἀνάμιξη στὴν τέταρτη σταυροφορία εἶχε ὁ δόγης τῆς Βενετίας Δ - - - - -
- Ο Ἱωάννης Β' Κομνηνὸς ἦταν ἔνας ἐξαίρετος κυβερνήτης καὶ ἄνθρωπος, γιαύτῳ καὶ ὁ λαὸς τὸν ὄνόμασε Κ - - - - -
- Οι φεουδάρχες στὴ Δύση, ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη ποὺ διέθεταν, εἶχαν καὶ τὸν τίτλο τους: δ - - - - μ - - - - -
κ - - - β - - - - -
- Οι Γερμανοὶ ποὺ κατέβηκαν ἀπὸ τὴ Σκανδιναβία είναι γνωστοὶ μὲ διάφορα ὄνόματα: Ν - - - - - , Β - - - - - ,
Β - - - - -

(δούκας, μαρκήσιος, κόμης, βαρῶνος - Νίκαια, Ἰκόνιο - Νορμανδοί, Βίκιγκς, Βάραγγοι - Καλοϊωάννη - Πέτρο τὸν Ἐρημίτη - Δάνδολος).

2) Δίνεται ἔνα σύνολο προσώπων ποὺ ἔζησαν στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων:

Α = Ἄλεξις Α' Κομνηνός, Ἱωάννης Β' Κομνηνός, Μανουὴλ Α'
Κομνηνός, Σελτζούκ, Τογρούλ, Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης, Ἀλπ-
Ἀρσλάν, Σουλεϊμάν, Ἰσαάκιος Ἀγγελος, Μιχαὴλ Χωνιάτης, Ρο-
βέρτος Γυισκάρδος, Ρογῆρος Β', Γουλιέλμος Β', Ἀνδρόνικος Α'
Κομνηνός, Ἀννα Κομνηνή, Εὐστάθιος, Δάνδολος, Πέτρος ὁ

Έρημίτης, Γοδεφρείδος ντέ Μπουγιόν, Ριχάρδος ό Λεοντόκαρδος, Άλεξιος Ε' ό Μούρτζουφλος, Θεόδωρος Λάσκαρης, Βαλδουΐνος της Φλάνδρας, Βονιφάτιος Μομφερατικός, Θεόδωρος Πρόδρομος.

Χώρισέ το στὰ ύποσύνολά του:

Βυζαντινοί αύτοκράτορες:.....

Τοῦρκοι άρχηγοί:.....

Νορμανδοί βασιλιάδες:.....

Άρχηγοί σταυροφόρων:.....

Βενετσιάνοι δόγηδες:.....

Λόγιοι: .....

3) "Ενωσε μὲ γραμμὲς αὐτὰ ποὺ πᾶνε μαζί"

Ιστορικὰ στοιχεῖα

«Άλεξιάδα»

Βασίλειο τῆς ιερουσαλήμ

Κατάληψη τῆς Κύπρου

Δόγης τῆς Βενετίας

Φράγκος αύτοκράτορας τῆς Κων/πολης

Ιταλὸς βασιλιάς τῆς Θεσσαλονίκης

Ιστορικὰ πρόσωπα

Ριχάρδος ό Λεοντόκαρδος

Βονιφάτιος ό Μομφερατικός

Βαλδουΐνος τῆς Φλάνδρας

Δάνδολος

Γοδεφρείδος ντέ Μπουγιόν

Αννα Κομνηνή

4) Τὸ βρίσκεις σωστὸ ἢ ὄχι;

‘Απάντησε προφορικά καὶ δικαιολόγησε τὴ γνώμη σου.

— ‘Η διαμάχη γιὰ τὴν ἔξουσία παρέλυσε τὸ βυζαντινὸ κράτος σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

— Ὡταν σφάλμα ἡ παραχώρηση προνομίων στοὺς Βενετούς.

— Ὡταν ἀσυγχώρητη ἡ ἀδιαφορία τῶν πρὶν ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς αὐτοκρατόρων μπροστὰ στὴν προέλαση τῶν Σελτζούκων.

— Μόνη ἡ γενναιοτήτη στὸν πόλεμο δὲν εἰναι ἀρκετή, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἡττες τῶν Βυζαντινῶν στὸ Ματζικέρτ καὶ στὸ Μυριοκέφαλο.

— Ὡταν λάθος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ νὰ ξανοιχτῇ σὲ ἐπιχειρήσεις στὴν Ἰταλία, τὴ στιγμὴ ποὺ ἔζωναν τὸ κράτος κίνδυνοι ἀπὸ παντοῦ.

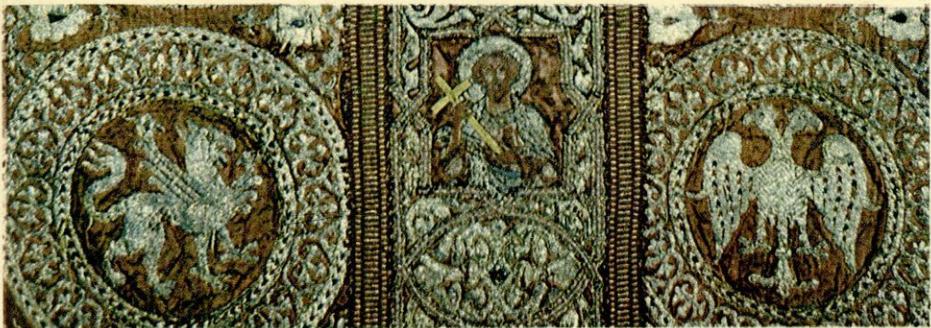
— Ὡταν προδοτικὴ ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Δ' τοῦ Ἀγγέλου νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τῶν σταυροφόρων, γιὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ σφετεριστὴ τοῦ θρόνου.

— Τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ σώσῃ τὸ Βυζάντιο, τριγυρισμένο ὅπως βρέθηκε ἀπὸ ἰσχυροὺς ἀντιπάλους.

— ‘Η ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων ἦταν μόνο μιὰ πρόφαση γιὰ τοὺς περισσότερους σταυροφόρους, ἐνῶ τὰ πραγματικὰ ἐλατήρια ἦταν ἡ κατάκτηση καὶ ὁ πλουτισμός.

— Οἱ Θεσσαλονικιῶτες δὲν εἶδαν μεγάλη διαφορά ἀνάμεσα στοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς Νορμανδούς, οὕτε ἡ Ἱερουσαλήμ ἀνάμεσα στοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Σελτζούκους — ἡ μόνη διαφορά ἦταν στὰ ἐμβλήματα τῆς θρησκείας τους.

8

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ BYZANTIOΥ

(1204 - 1453)

1. Έκει όπου ἄλλοτε ἅπλωνε τὴν κυριαρχία του τὸ Βυζάντιο

Μετά τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, στὰ μέρη ποὺ ὅριζε ὡς τότε τὸ Βυζάντιο δημιουργήθηκαν πολλὰ κρατίδια. Ἐπὸ αὐτὰ ἄλλα ἰδρύθηκαν ἀπὸ δυτικοευρωπαίους φεουδάρχες καὶ ἄλλα ἀπὸ Βυζαντινοὺς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ μεγάλες στρατιωτικὲς οἰκογένειες.

a) Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Ἰωαννίτες ἵππότες

“Οπως εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς τέταρτης σταυροφορίας συμφώνησαν νὰ μοιραστοῦν τὰ ἔδαφη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Βαλδουίνος τῆς Φλάνδρας ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας, ποὺ ἔξουσίαζε τὴ Θράκη, τὰ γειτονικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μερικὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ εἶχε πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ ἄλλα λατινικὰ κρατίδια ἀναγνώριζαν ἔνα εἰδος

ύποτέλειας στὸν αὐτοκράτορα. Ο *Βονιφάτιος* ὁ *Μομφερατικὸς* πῆρε τὸ *Βασίλειο* τῆς Θεοσαλονίκης μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς κτήσεις τοῦ Βυζαντίου. Πολὺ γρήγορα δόμως καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ κράτη βρέθηκαν σὲ δύσκολη θέση καὶ μέσα σὲ λίγες δεκαετίες διαλύ-

θηκαν, γιατὶ πολεμήθηκαν ἀπὸ βυζαντινοὺς ἀντιπάλους τους καὶ ἀπὸ τοὺς *Βουλγάρους*.

Περισσότερο διατηρήθηκαν καὶ ἄφησαν τὰ σημάδια τους στὸν τόπο δρισμένα λατινικὰ κρατίδια καὶ κτήσεις στὴ νότια Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά. Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν.

1) Τὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν, μὲ πρῶτο ἄρχοντα τὸ Γάλλο εύπατρίδη *"Οθωνα Ντελαρός*. Τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ ὑπερασπίστηκε μὲ ἡρωισμὸ ὁ ἄρχοντας τοῦ Ναυπλίου Λέων *Σγουρός*. Τὸ δουκάτο πέρασε γιὰ ἔνα διάστημα στὰ χέρια *Καταλανῶν* ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, ποὺ βρέθηκαν νὰ ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Τοὺς *Καταλανοὺς* διαδέχτηκαν οἱ Ἰταλοὶ δοῦκες Ἀτζαγιόλες ὡς τὸ 1456, ποὺ τὸ δουκάτο ὑποτάχτηκε στοὺς *Τούρκους*.

2) Τὸ *Πριγκιπάτο* τῆς Ἀχαΐας, μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀνδραβίδα καὶ κυβερνήτες του τοὺς *Βιλλεαρδουίνους*, μιὰ οἰκογένεια Γάλλων εὐγενῶν. Οἱ *Βιλλεαρδουίνοι* χώρισαν τὸ πριγκιπάτο σὲ δώδεκα βαρωνίες καὶ στὶς ἀκροπόλεις πολλῶν πόλεων ἔχτισαν κάστρα, ποὺ τὰ ἐρείπια τους σώζονται μέχρι σήμερα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔταν καλοὶ κυβερνῆτες, σεβάστηκαν τὶς συνήθειες καὶ τὴ γλώσσα τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ἔγιναν ἀγαπητοὶ στὸ λαό. Τὸ πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας ἀπλώθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τὸ βυζαντινὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ περιόρισε τὴν ἔκτασή του καὶ τελικὰ τὸ ὑπέταξε (1430).

3) Ἡ Ρόδος, μαζὶ μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα, γνώρισαν τὴν κυριαρχία τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἅγιου Ἰωάννου γιὰ περισσότερο ἀπὸ δυὸ αἰῶνες. Τότε χτίστηκε τὸ ἐντυπωσιακὸ Κάστρο τῶν ἵπποτῶν γύρω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ρόδου καὶ ἔντεκα ἄλλα μικρότερα στὴν ὑπαιθρο. Τὸ 1522 ἡ Ρόδος ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

4) Οἱ Βενετοὶ πῆραν τὴ μερίδα τοῦ λέοντος ἀπὸ τὴ νησιώτικη Ἑλλάδα καὶ ἰδρυσαν ἡμιαυτόνομες κτήσεις, ποὺ συνδέονταν μὲ τὴ μητροπολιτικὴ Βενετία.

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς Κυκλαδες περιῆλθαν στὸ δουκάτο τῆς Νάξου καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους τοῦ Μάρκου Σανούδου μὲ πρωτεύουσα τὴ Νάξο. Ἡ Τήνος καὶ ἡ Μύκονος ἔγιναν φέουδο τῆς οἰκογενείας τῶν Γκύζηδων. Τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιὰ αὐτὰ ὑποδουλώθηκαν στοὺς Τούρκους τὸ 1537.

Στὴν Κρήτη ἐπικράτησαν οἱ Βενετοί, ἀφοῦ ἤρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς ἀντιζήλους τους Γενουάτες. Ο δούκας διοικητὴς εἶχε ἔδρα του τὸν Χάνδακα (σημερινὸ Ἡράκλειο), ποὺ οἱ

Τὸ κάστρο τῆς Μεθώνης

Βενετοί τὸν ὄχυρωσαν ἀργότερα μ' ἔνα ἄπαρτο κάστρο. Βενετιάνικα κάστρα χτίστηκαν πολλὰ καὶ σὲ ἄλλες θέσεις, ιδίως κατὰ μῆκος τῶν βόρειων ἀκτῶν τοῦ νησιοῦ. Οἱ Κρήτικοι ἔκαμαν ἐπανειλημένες ἐπαναστάσεις, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς Βενετούς, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν. Πάντως κάτω ἀπὸ τὴν ἐνετικὴ κυριαρχία, οἱ "Ἐλληνες τῆς Κρήτης μπόρεσαν νὰ διατηρήσουν ἐπαφὴ μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ποὺ τότε ἔμπαινε στὴν Ἀναγέννηση, καὶ νὰ παρουσιάσουν μιὰ δική τους παράλληλη ἀναγέννηση στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Οἱ Βενετοί ἔμειναν στὴν Κρήτη περίπου τέσσερεις καὶ μισὸ αἰῶνες. Τοὺς διαδέχτηκαν οἱ Τούρκοι τὸ 1669 ὑστερα ἀπὸ μιὰ ἀπίστευτη πολιορκία τοῦ Χάνδακα, ποὺ κράτησε 23 ὄλοκληρα χρόνια. Μὲ τὴν ἄφιξη τῶν Τούρκων ἡ πολιτιστικὴ ἀνθηση τοῦ νησιοῦ σταμάτησε ἀπότομα.

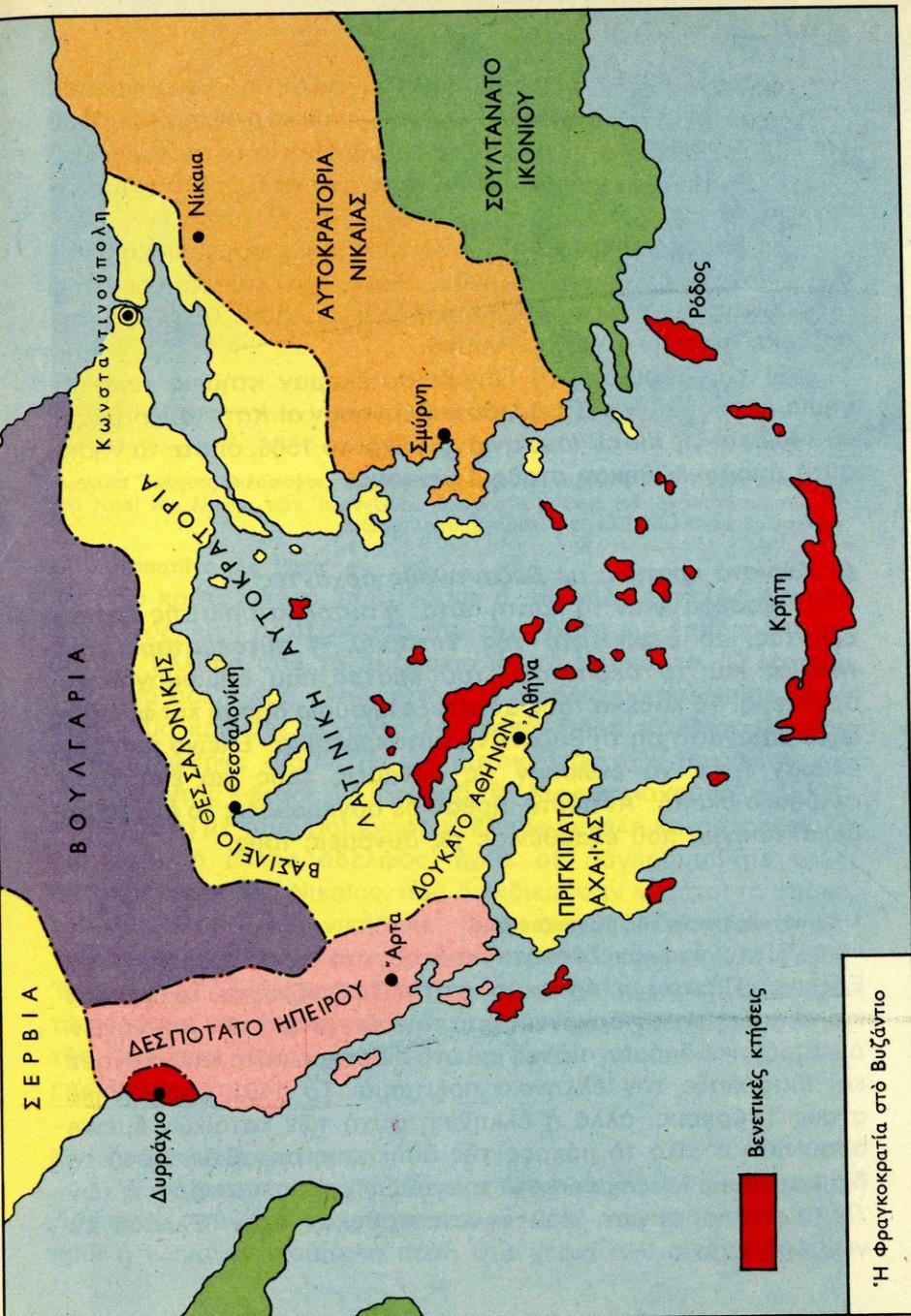
Τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου, ἄλλο νωρίτερα καὶ ἄλλο ἀργότερα, πέρασαν στὴν κυριαρχία τῆς Βενετίας, ποὺ κράτησε ὡς τὸ 1797. Οἱ Ἐφτανησιῶτες δὲν εἶδαν μὲ πολλὴ συμπάθεια τοὺς Βενετούς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἦταν τυχεροὶ ποὺ δὲ γνώρισαν καθόλου τὴν τουρκικὴ σκλαβιά. "Οπως καὶ οἱ Κρήτικοι, δὲν ἔχασαν τὴν ἐπαφὴ τους μὲ τὴν Εὐρώπη, γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἐλευθερώθηκε ἡ Ἑλλάδα βρέθηκαν περισσότερο πολιτισμένοι ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους "Ἐλληνες.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κτήσεις αὐτὲς οἱ Βενετοί διατήρησαν καὶ μεμονωμένες ναυτικὲς βάσεις, ὅπως τὸ Δυρράχιο στὴν Ἡπειρο, τὴν Μεθώνη καὶ τὴν Κορώνη στὴν Πελοπόννησο κ.ἄ.

Ἡ Εὔβοια ἔγινε τὸ μῆλο τῆς ἑριδας ἀνάμεσα στοὺς Βενετούς, Λομβαρδούς καὶ Φράγκους. Ἐνδιάμεσα ἔνας Λομβαρδὸς

Τὸ κάστρο καὶ
τὸ μοναστήρι
τοῦ Ἅγιου Ἰωάννου
στὴν Πάτμο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ίππότης πολέμησε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπέσπασε μεγάλο μέρος τοῦ νησιοῦ. Οἱ Βενετοὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Χαλκίδας καὶ τὴν ὄχυρωσαν, γιὰ νὰ ἔχουν ἔξασφαλισμένο τὸ πέρασμα τοῦ πορθμοῦ. Ἡ Εὔβοια ύποτάχτηκε ὁριστικὰ στοὺς Τούρκους τὸ 1470.

Ἡ Κύπρος, ὅπως εἰδαμε, παραχωρήθηκε στὴ γαλλικὴ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Λουζινιάν. Ἀργότερα καὶ τὸ νησὶ τῆς Ἀφροδίτης πέρασε στὴν κυριαρχία τῶν Βενετῶν. Τὸ 1570 πάτησαν ἐκεῖ τὸ πόδι τους οἱ Τούρκοι.

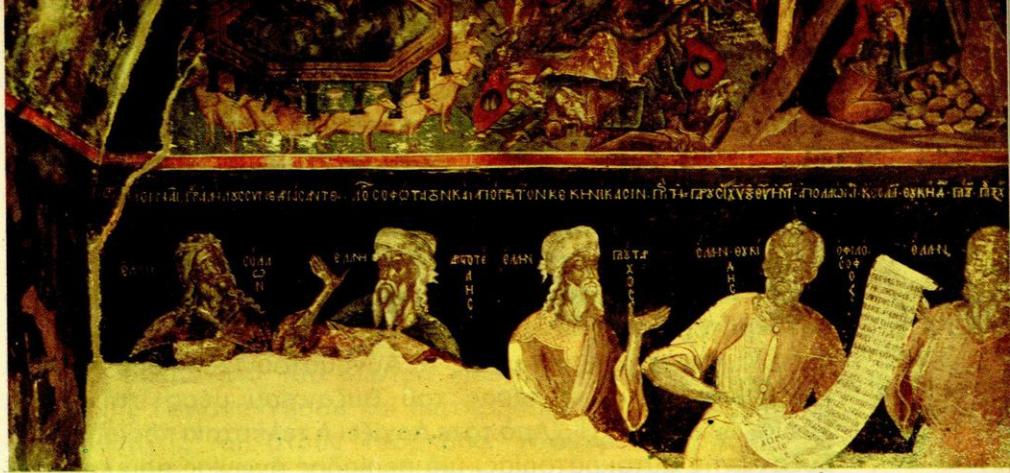
5) Οἱ Γενουάτες (ἢ Γενοβέζοι) ἔκαμαν κτήσεις τους τὰ νησιὰ Λέσβο καὶ Χίο. Τὴ Λέσβο κυβέρνησαν οἱ Κατελοῦζοι μέχρι τὸ 1462 καὶ τὴ Χίο οἱ Ἰουστινιάνοι μέχρι τὸ 1566, ὅπότε τὰ νησιὰ αὐτὰ ύποδουλώθηκαν στοὺς Τούρκους.

β) Χωριστὰ κρατίδια μὲ βυζαντινοὺς ἄρχοντες

Τέσσερα ἦταν τὰ κράτη αὐτά: ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας καὶ τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ, ποὺ δημιουργήθηκε ἀργότερα. Τὸ καθένα τους ἀνέπτυξε πλούσια δράση καὶ φιλοδόξησε νὰ ἀναστήσῃ τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἔκαμαν ἦταν νὰ ἔνωσουν τὶς δυνάμεις τους γιὰ ἔνα τόσο φιλόδοξο σκοπό. Ἀντίθετα, ἥρθαν σὲ συγκρούσεις τὸ ἔνα μὲ τὸ ἄλλο, πράγμα ποὺ ἔξασθένισε τὶς δυνάμεις τους.

1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας.

Ἡταν ἔνα ἀνεξάρτητο κράτος στὰ νότια παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου μὲ πρωτεύουσα τὴν Τραπεζούντα. Τὸ Ἱδρυσαν καὶ τὸ κυβέρνησαν ἄρχοντες ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Κομνηνῶν. Διατηρήθηκε δυόμισι αἰώνες καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ καλλιέργησε καὶ διαφύλαξε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Τὸ 1461 ύποτάχτηκε στοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ τῶν κατοίκων ἔμεινε ἀδούλωτη σ' ὅλο τὸ μάκρος τῆς ἀσήκωτης σκλαβιᾶς. Αύτὸ τὸ διαπιστώνομε καὶ σήμερα στὰ τραγούδια καὶ τὶς παραδόσεις τῶν Ποντίων προσφύγων, ποὺ ἔγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα τὰ νεώτερα χρόνια.

Άρχαιοι "Ελληνες φιλόσοφοι, τοιχογραφία άπό το νάρθηκα του Αγίου Νικολάου στό Νησί της λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, όπου στά χρόνια τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου λειτουργοῦσε ἡ σχολή τῶν Φιλανθρωπηγῶν

2) Τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου

Τὸ κράτος αὐτό, ποὺ ἰδρυσε ὁ Μιχαὴλ "Αγγελος Δούκας Κομνηνός, εἶχε πρωτεύουσά του τὴν "Ἄρτα καὶ ἔπιανε ὅλη τῇ δυτικῇ Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Δυρράχιο ὡς τὴ Ναύπακτο. Ὁ Μιχαὴλ εἶχε δυὸ ἀδελφούς. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Θεόδωρος πολέμησε τοὺς Φράγκους καὶ εἶχε μεγάλες ἐπιτυχίες. Πῆρε τὴ Θεσσαλονίκη, ὃπου στέφθηκε «βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων» καὶ προχωρώντας ἔφτασε ὡς ἔξω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἄλλὰ σὲ μιὰ μάχη μὲ τοὺς Βουλγάρους ἐπαθε μεγάλη καταστροφή. Ὁ Μανουὴλ, ὁ ἄλλος ἀδελφός, ἤρθε σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας, ποὺ διεκδικοῦσαν κι αὐτοὶ τὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου, καὶ νικήθηκε. Ἀπὸ τότε τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου ἔπεσε σὲ παρακμή, ὥσπου ὑποτάχηκε πρώτα στοὺς Ἰταλοὺς· καὶ ἀργότερα στοὺς Τούρκους. Ἑλληνικὰ σημάδια ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ δεσποτάτου διατηροῦνται μέχρι σήμερα στὴ γῆ τῆς Ἡπείρου, ὅπως εἶναι πολλὲς βυζαντινὲς ἐκκλησίες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

3) Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας

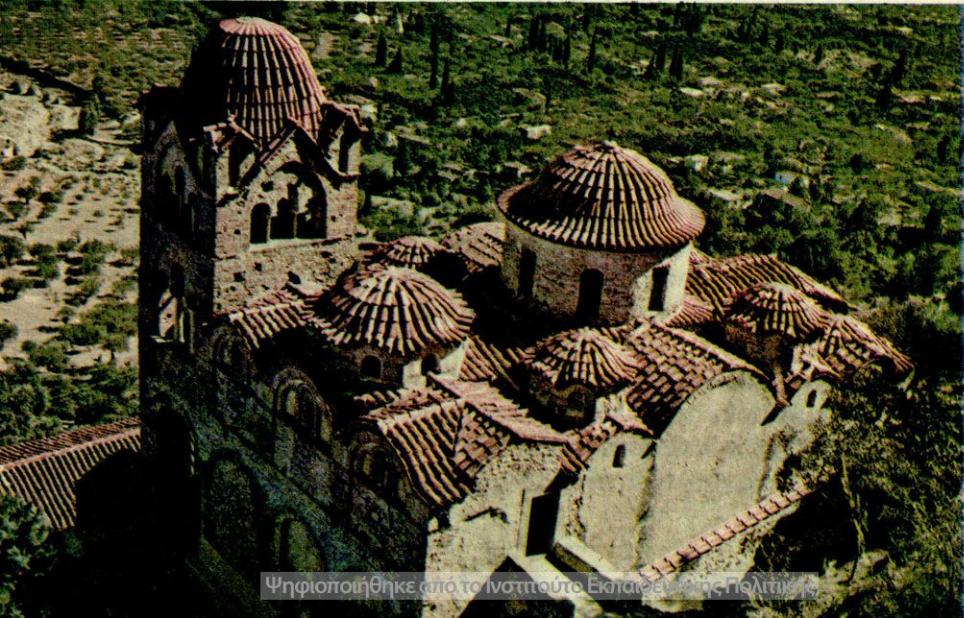
Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ Θεόδωρο Λάσκαρη, ποὺ εἶχε στεφθῆ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου λίγο πρὶν ἡ Κωνσταντινούπολη πέσῃ στὰ χέρια τῶν σταυροφόρων.

Αύτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του Ἰωάννης Βατάτζης καὶ Θεόδωρος Β' Λάσκαρης δημιούργησαν ἔνα ισχυρὸ κράτος, ποὺ περιλάμβανε τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μεγάλο μέρος τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ Κωνσταντινούπολη, τὸ μόνο σχεδὸν κατάλοιπο τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας, ἦταν φανερὸ ὅτι δὲ θὰ κρατοῦσε πολὺ ἀκόμη. Ἡ ἀνάκτησή της ἔγινε χωρὶς ἀντίσταση ἀπὸ ἔνα ἀπόσπασμα ποὺ εἶχε στείλει ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Παλαιολόγος. Ὁ Ἰδιος ἥρθε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 15 Αὔγουστου 1261 καὶ στέφθηκε καὶ ἐπίσημα αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου μέσα στὴν Ἀγία Σοφία, ὡς Μιχαὴλ Η'. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ τελευταία περίοδος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μιὰ περίοδος ἀγωνίας ποὺ κράτησε δυὸ αἰώνες.

4) Τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ

Δυὸ χρόνια πρὶν πάρη πίσω τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε νικήσει τὸ δεσπότη τῆς Ἡπείρου καὶ τοὺς συμμάχους του Φράγκους τοῦ Μοριᾶ στὴ μάχη τῆς Πελαγονίας, κοντὰ στὴν Καστοριά. Στὴ μάχη ἐκείνη ἔπιασε αἰχμάλωτο

Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μιστρᾶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Πολιτικής

τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο. Τὸν ἀπελευθέρωσε σὲ τρία χρόνια, ἀφοῦ πήρε ὡς ἀντάλλαγμα τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μιστρᾶ στὴν Πελοπόννησο. Ἐκεῖ δημιουργήθηκε τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ, ποὺ τὸ κυβέρνησαν συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περισσότεροι Παλαιολόγοι. Ἀπὸ τὸ Μιστρᾶ ξεκίνησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, γιὰ νὰ γίνη ὁ τελευταῖος μαρτυρικὸς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ ἐπεκτάθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ διατηρήθηκε ὡς τὸ 1460, χρονιὰ τῆς ὑποταγῆς του στοὺς Τούρκους. Ἡ ὄχυρωμένη πόλη τοῦ Μιστρᾶ ἔγινε κέντρο ἐλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως τὸ δείχνουν ἀκόμα οἱ πολλὲς βυζαντινὲς ἐκκλησίες μὲ τὶς θαυμάσιες τοιχογραφίες τους καὶ τὰ ἐρείπια τῶν παλατιῶν τῶν Παλαιολόγων.

2. Τὸ Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων

Μετὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ βυζαντινὸν κράτος, ποὺ νεκράναστησε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, εἶχε πολὺ λίγα ἐδάφη: τὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας, μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη, μερικὰ νησιὰ τοῦ βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου, τὴ Ρόδο καὶ τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ.

Τὸ Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων φάνηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι δὲν εἶχε πολλὲς ἐλπίδες νὰ ἐπιζήσῃ· καὶ τοῦτο γιατί:

a) *Βρέθηκε κυκλωμένο ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἐπικίνδυνους ἔχθρούς:* τοὺς Φράγκους, ποὺ διεκδικοῦσαν τὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου· τοὺς Βενετούς καὶ τοὺς Γενουάτες, ποὺ γίνονταν ὅλο καὶ περισσότερο ἀπαιτητικοὶ στὴ θάλασσα· τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους, ποὺ συνέχισαν τὶς ἐπιδρομές τους· καὶ τοὺς Ὄθωμανούς Τούρκους, ποὺ οἱ ἀδυναμίες τοῦ Βυζαντίου τοὺς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία νὰ γίνουν μιὰ τρομερὴ στρατιωτικὴ δύναμη — αὐτὴ ποὺ κατέλυσε τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ ἔφερε σὲ δύσκολη θέση καὶ τὴν ὑπόλοιπη Εύρώπη.

Αριστερά : ὁ δικέφαλος
ἀετός τῶν Παλαιολόγων.
Δεξιά : ἡ ἴδια παράσταση σὲ σημερινὸ ἔλληνικό σπίτι

β) Δέν εἶχε οἰκονομικὰ μέσα, οὕτε στρατὸ καὶ στόλο

Τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποφέρῃ μεγάλα κέρδη, εἶχε περάσει στὰ χέρια τῆς Βενετίας καὶ τῶν ἄλλων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ὁ λίγος στρατὸς ἦταν μισθοφορικὸς καὶ πολλὲς φορὲς δημιουργοῦσε προβλήματα, ὅπως ἔγινε μὲ τοὺς Καταλανούς.

γ) Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Παλαιολόγους δὲ στάθηκαν στὸ ὑψος τῆς ἀποστολῆς τους στὶς δύσκολες ἐκεῖνες περιστάσεις

Δυὸς φορὲς ἐκδηλώθηκαν διχόνοιες γύρω ἀπὸ τὸ θρόνο, ποὺ ἔφτασαν ώς τὴν προσωρινὴ διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῦ κράτους. Μερικοὶ αὐτοκράτορες, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ἔξουσία, δὲ δίστασαν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν ὑποστήριξη καὶ αὐτῶν ἀκόμα τῶν Τούρκων.

Οἱ Παλαιολόγοι δὲν θέλησαν νὰ ἐπιδιώξουν συμμαχία μὲ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς - τοὺς πάντοτε ἀρπαχτικοὺς αὐτοὺς γείτονες - καὶ νὰ ἀντιταχθοῦν συνασπισμένοι στὴν προέλαση τῶν Τούρκων. "Ολες τὶς ἐλπίδες τους γιὰ σωτηρία τὶς εἶχαν

στηρίζει στή Δύση. Για νὰ ἔξασφαλίσουν ὅμως τὴ βοήθεια τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων, ἔφτασαν νὰ δεχτοῦν ώς ἀντάλλαγμα τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στή Δυτική. Τρεῖς βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες πῆγαν οἱ ἵδιοι μὲ τὶς ἀκολουθίες τους στὴν Εύρωπη καὶ τελικὰ ἦρθαν σὲ συμφωνία γιὰ τὴν ἐνωση τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τοὺς ὅρους ποὺ ἔθετε ὁ πάπας. Μάταια ὅμως. Ἡ βοήθεια ποὺ τόσο εἶχε ἀνάγκη τὸ Βυζάντιο δὲ φάνηκε.

’Απὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ ἐπίσημου κράτους ἔγινε αἰτία νὰ διαιρεθοῦν οἱ Βυζαντινοὶ σὲ δυὸ ἀντιμαχόμενες παρατάξεις: τοὺς ἐνωτικούς, ποὺ ὑποστήριζαν τὴν ἐνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοὺς ἀνθενωτικούς, ποὺ δὲν ἥθελαν καθόλου ν' ἀκούσουν γιὰ ἐνωση. Ἀνθενωτικοὶ ἦταν ὁ περισσότερος λαὸς καὶ ὁ κατώτερος κλῆρος. Τόσο ἦταν τὸ μίσος τῶν ἀνθενωτικῶν γιὰ τοὺς Φράγκους, ὥστε ἔφταναν στὸ σημεῖο «νὰ προτιμοῦν σαρίκι τούρκικο παρὰ κουκούλα λατινική», ὅπως γράφει ἔνας χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κι αὐτὰ γίνονταν σὲ καιρὸ ποὺ κρινόταν ἡ τύχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ κάτοικοι ἐπρεπε νὰ εἶναι ἐνωμένοι σὰν ἔνας ἄνθρωπος.

Καὶ μ' ὅλες αὐτὲς τὶς δυσκολίες, τὸ Βυζάντιο μπόρεσε νὰ βαστάξῃ δυὸ δόλόκληρους αἰῶνες. Κι ὅταν ἔπεσε, ἔπεσε ὅρθιο, μαζὶ μὲ τὸν τελευταῖο ἡρωικὸ ὑπερασπιστὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, ποὺ φάνηκε ἀντάξιος τῶν μεγαλυτέρων ἡρωικῶν μορφῶν τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας.

3. Οἱ Ὁθωμανοὶ Τοῦρκοι

Δὲν ὑπῆρχε τίποτα τὸ ξεχωριστὸ στὸ ξεκίνημα τῶν Ὁθωμανῶν, ποὺ νὰ προμηνύῃ τὴν κατοπινή τους ἔξελιξη σὲ αὐτοκρατορικὴ δύναμη. Ἡρθαν κι αὐτοὶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία, ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγάλη μετακίνηση τῶν Μογγόλων τοῦ Τζέγγις-Χάν. Αὐτὸ ἔγινε πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰώνα. Μὲ τὴν ἄδεια τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων ἐγκατασ्थηκαν σὲ μιὰ μικρὴ περιοχὴ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸν ὑπηρέτησαν ώς μισθοφόροι.

’Ο ἀμέσως ἐπόμενος σταθμὸς στὴν ιστορία τους ἦταν ὅτι ἔγιναν μουσουλμάνοι καὶ μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ὁσμάνη Ὁθωμᾶν ἔκαμαν δικό τους ἀνεξάρτητο κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Προύσα (1326). Ἀπὸ τὸ σουλτάνο τους αὐτὸν πῆραν τὸ ὄνομα

’Οθωμανοὶ Τοῦρκοι. Οἱ διάδοχοι τοῦ ’Οσμᾶν ὀργάνωσαν ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ ἄρχισαν τοὺς κατακτητικοὺς πολέμους.

Ἐπειδὴ οἱ ’Οθωμανοὶ ἦταν ὀλιγάριθμοι, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα χρησιμοποίησαν στὸ στρατό τους καὶ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νεαροὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους των, ἀφοῦ τοὺς ὑποχρέωσαν νὰ ἀλλαξιοπιστήσουν. Ἀργότερα ἐφάρμοσαν τὸ παιδομάζωμα: ἄρπαζαν τὰ πιὸ γεροδεμένα χριστιανόπουλα καὶ τὰ ἔκλειναν σὲ στρατῶνες, ὅπου τοὺς ἔδιναν στρατιωτικὴ καὶ μουσουλμανικὴ ἀνατροφή. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔβγαινε ὁ νέος στρατὸς τοῦ ’Ισλάμ, οἱ φανατισμένοι καὶ ὄρμητικοὶ γενίτσαροι. Αὐτὸν τὸ σύστημα τῆς στρατολογίσεως ἔξακολούθησε καὶ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας γιὰ ἀρκετὸ διάστημα. Παράλληλα οἱ ’Οθωμανοὶ ἔκαμαν καὶ συστηματικὸ ἔξισλαμισμὸ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Μ. ’Ασίας.

Ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Μ. ’Ασίας, οἱ ’Οθωμανοὶ ἐκμεταλλεύτηκαν τὶς διχόνοιες τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὸ θρόνο καὶ πάτησαν τὸ πόδι τους στὴν εύρωπαικὴ ἥπειρο. Ἀπὸ τότε ἄρχισε μιὰ ραγδαία προέλασή τους μέσα στὰ Βαλκάνια. Ἀπέσπασαν τὰ ἐδάφη τοῦ Βυζαντίου τὸ ἔνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἔκαμαν ἐπιδρομὲς στὴ νότια Ελλάδα, κατέλαβαν γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Θεσσαλονίκη (1386) καὶ πολιόρκησαν ἀρκετὲς φορὲς τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὶς πολιορκίες αὐτὲς ἦταν ἐκείνη ποὺ ἔκαμε ὁ Βαγιαζίτ. Ἡ Κωνσταντινούπολη μᾶλλον θὰ ἔπεφτε, ἂν ὁ Βαγιαζίτ δὲν ἀποτραβιόταν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. ’Ασίας, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν Ταμερλάνο. Ἡ συντριβὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Βαγιαζίτ ἔδωσαν τὴν εύκαιρία στὸ Μανουὴλ Παλαιολόγο νὰ ἀνακτήσῃ μερικὰ ἐδάφη καὶ τὴ Θεσσαλονίκη.

’Αλλὰ σὲ λίγα χρόνια οἱ Τοῦρκοι συνέχισαν τὶς κατακτήσεις τους μὲ ἀνανεωμένη τὴν ὄρμή τους. ’Ο Μουράτ Β’ ἔγινε κύριος τῆς Θεσσαλονίκης (1430) καὶ τῶν Ιωαννίνων (1431). Ἐπειτα κατέβηκε στὴ νότια Ελλάδα καὶ στὸ Εξαμίλιτοῦ ’Ισθμοῦ διέλυσε τὸ στρατὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ποὺ ἦταν τότε δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἄλλοι λαοὶ τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς κεντρικῆς Εύρωπης πρόβαλαν ἀντίσταση στὴν ἔξαπλωση τῶν ’Οθωμανῶν, τὶς περισσότερες φορὲς χωρὶς ἀποτέλεσμα. ”Ετοι

— στὸ Κοσσυφοπέδιο τῆς Σερβίας νικήθηκαν οἱ συνασπισμένοι βαλκανικοὶ λαοὶ (1389).

— στὴ Νικόπολη τῆς Βουλγαρίας νικήθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Ούγγαρίας Σιγισμοῦνδος ἐπικεφαλῆς μιᾶς χριστιανικῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων (1389).

— ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρῶν Ἰωάννης Οὐνυάδης εἶχε πολλὲς ἐπιτυχίες στοὺς πολέμους του μὲ τοὺς Ὀθωμανούς.

— στὴ Βάρνα τῆς Βουλγαρίας νικήθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Ούγγαρίας Λαδίσλαος ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἄλλης ἐκστρατείας τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης (1444).

— στὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὴν ἄλωση σημαντικὲς ἐπιτυχίες εἶχε ὁ Ἄλβανὸς ἡγεμόνας Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπετης.

Αὕτῃ ἡ κινητοποίηση τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης ἔβαλε κάποιο φραγμὸ στὴν ἀκατάσχετη προέλαση τῶν Τούρκων, ἀλλὰ δὲ στάθηκε δυνατὸν νὰ ματαιώσῃ τὴν ὑποταγὴ τοῦ Βυζαντίου.

4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης

Πρωταγωνιστὲς στὴν τελευταία πράξη τῆς βυζαντινῆς ἴστορίας ἦταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Βυζαντινῶν ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὁ σουλτάνος Μωάμεθ Β' ὁ Πορθητῆς.

‘Ο Κωνσταντῖνος — δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ πρὶν γίνη αὐτοκράτορας τὸ 1449 — ἦταν μιὰ προσωπικότητα δύνατὴ καὶ εὔγενική, ποὺ πάνω ἀπ' ὅλα ἔβαζε τὸ χρέος καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια. “Ετσι διάλεξε νὰ ύπερασπιστῇ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἃν καὶ ἥξερε, ὅπως ἄλλοτε ὁ Λεωνίδας στὶς Θερμοπύλες, ὅτι οἱ βάρβαροι στὸ τέλος θὰ περνοῦσσαν.

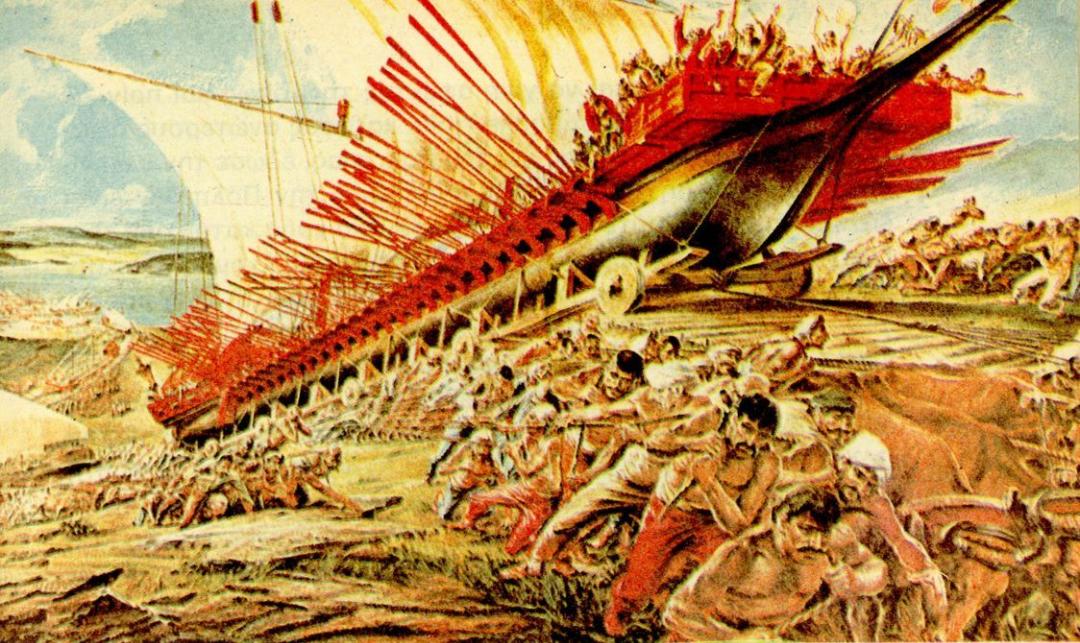
‘Ο Μωάμεθ Β' — ποὺ ἔγινε σουλτάνος τὸ 1451 στὰ 21 του χρόνια — ἦταν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του, μὲ ἐξαιρετικὲς διοικητικὲς ἱκανότητες στὸν πόλεμο καὶ τὴν εἰρήνη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν φάνηκε ἀποφασισμένος νὰ κυριεψῇ τὴν Κωνσταντινούπολη, πραγματοποιώντας ἔτσι ἐπιθυμία τοῦ πατέρα του Μουράτ καὶ δικῆ του φιλοδοξία καὶ βγάζοντας ἀληθινὰ τὰ λόγια τοῦ Προφήτη, ποὺ εἶχε πεῖ ὅτι «μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ είναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ πάρῃ τὴν Πόλη».

“Εκαμε λοιπὸν μεγάλες προετοιμασίες. Ἐχτισε ἔνα ισχυρὸ φρούριο στὴν εύρωπαικὴ ὅχθη τοῦ Βοσπόρου, γιὰ νὰ ἀποκόψῃ τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Εὔξεινο Πόντο. Ἐτοίμασε γύρω στὶς 250.000 στρατό, ἄριστα ἐξοπλισμένο, καὶ 400 καράβια. Ὁ στρατός του ἦταν ἐφοδιασμένος καὶ μὲ 70 πετροβόλα κανόνια μὲ πυρίτιδα, πρωτοφανέρωτα τότε στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Μὲ αὐτὰ θὰ ἄνοιγαν ρήγματα στὰ τείχη.

“Ο, τι μπορούσε έκαμε και ό Κωνσταντίνος για νά όργανωση καλύτερα τήν άμυνα τῆς Πόλης. Έπισκεύασε τὰ τείχη, έφραξε τὸν Κεράτιο μὲ χοντρὴ ἀλυσίδα, συγκέντρωσε ἐφόδια. Άλλα μπροστά στὸν ὅγκο τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων δὲν εἶχε νά ἀντιπαρατάξῃ παρὰ 7.000 περίπου μαχητὲς — 5.000 “Ελληνες και 2.000 μισθοφόρους ξένους — και 40 καράβια. Τὴ διεύθυνση τοῦ πολέμου ἀνέθεσε στὸ γενναῖο Γενουάτη στρατηγὸν Ἰωάννην Ιουστινιάνη. Χρήματα δὲν ύπηρχαν και οἱ ἐκκλησίες για ἄλλη μιὰ φορὰ διέθεσαν τοὺς τελευταίους θησαυρούς τους.

Ἡ Κωνσταντινούπολη τοῦ Βυζαντίου

Οι Τούρκοι περνοῦν τὰ καράβια τους στὸν Κεράτιο κόλπο ἀπὸ τὴ στεριά.
(Πίνακας Γάλλου ζωγράφου)

‘Η πολιορκία ἀρχισε στὶς 6 Ἀπριλίου 1453. Οι Τούρκοι βάλθηκαν νὰ σφυροκοποῦν τὰ τείχη στὰ πιὸ ἀδύνατα σημεῖα, νὰ σκάβουν λαγούμια ἀπὸ κάτω τους καὶ νὰ στήνουν ξύλινους πύργους σκεπασμένους μὲ δέρματα γιὰ νὰ μὴν καίγωνται. Στὴν ἀρχὴ οἱ Βυζαντινοὶ ἔξουδετέρωσαν τὶς ἀπόπειρες τῶν Τούρκων μὲ τὸ ύγρὸ πῦρ καὶ μὲ ἄλλους τρόπους. Εἶχαν μάλιστα καὶ μιὰ σημαντικὴ ἐπιτυχία στὴ θάλασσα. ‘Ο πλοίαρχος Φλαντανελᾶς μὲ πέντε μόνο καράβια μπόρεσε νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιὸ καὶ νὰ μπῆ στὸν Κεράτιο κόλπο, ἀφοῦ προξένησε μεγάλες ζημιές στὸν τουρκικὸ στόλο. “Εξω φρενῶν ὁ Μωάμεθ ἔβαλε καὶ ἔσυραν 70 καράβια ἀπὸ τὸ Βόσπορο μέσα στὸν Κεράτιο ἀπὸ τὴ στεριά. “Υστερα ἀπ’ αὐτὸ ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν πολιορκημένων ἔγινε ἀσφυκτικός.

Στὶς 16 Μαΐου ὁ Μωάμεθ ἔκαμε προτάσεις γιὰ παράδοση: Δὲ θὰ πείραζε τοὺς κατοίκους καὶ τὶς περιουσίες τους. Κι ὁ Κωνσταντίνος μὲ τὴν ἀκολουθία του μποοῦσε ἐλεύθερα νὰ πάη

στὴν Πελοπόννησο καὶ νὰ γίνη ἀφέντης της, ὅπως καὶ πρίν. 'Ο Κωνσταντίνος, ἀφοῦ συμβουλεύτηκε καὶ τοὺς ἀνώτερους ἀξιωματούχους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἔδωσε τὴν ἑλληνικότατη ἀπάντηση: «Τὸ νὰ σοῦ παραδώσω τὴν Πόλη δὲν εἶναι ζήτημα δικό μου οὕτε κανενὸς ἄλλου ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς. Γιατὶ ὅλοι μὲ μὰ γνώμη καὶ μὲ τὴ θέλησή μας ἔχομε πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ πεθάνωμε καὶ νὰ μὴ λογαριάσωμε τὴν ζωή μας».

Δὲν ἀπόμεινε πιὰ παρὰ ἡ τελικὴ ἀναμέτρηση. 'Ο Μωάμεθ ἔβαλε τοὺς δερβίσηδες νὰ κεντρίσουν τὸ φανατισμὸ καὶ τὴ φαντασία τῶν Τούρκων στρατιωτῶν μὲ ύποσχέσεις γιὰ πλούσια ἀνταλλάγματα σὲ τούτη καὶ στὴν ἄλλη ζωή, ἀν ἐπαιρναν τὴν Πόλη. "Οσοι ἐπεφταν στὴν ἔφοδο θὰ ἀντάμωναν τὸν Προφήτη μὲ τὶς λιχουδιές του στὸν Παράδεισο. "Οσοι ζοῦσαν, γιὰ τρεῖς ήμέρες θὰ μποροῦσαν ν' ἀρπάξουν ὅ,τι ἥθελαν ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Πόλης. Κρότοι τυμπάνων καὶ ἀλαλαγμοὶ χαρᾶς ἀχολογοῦσαν σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.

Μέσα στὴν πόλη ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν ἐντελῶς διαφορετική. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ μιὰ τελευταία φορὰ ζητοῦσαν προστασία ἀπὸ τὴν Ὑπέρμαχο Στρατηγό. Μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγήτριας ἔκαμαν μιὰ μεγάλη λιτανεία μέσα στὴν πόλη καὶ γύρω γύρω στὰ τείχη. "Ἐπειτα ὁ Κωνσταντίνος συγκέντρωσε τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς μίλησε μὲ συγκινητικά λόγια γιὰ τὸ χρέος ποὺ εἶχαν νὰ ἀγωνιστοῦν καὶ νὰ πέσουν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Πόλης, ποὺ ἦταν «ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ χαρὰ ὅλων τῶν Ἑλλήνων». Τέλος συγκεντρώθηκαν ὅλοι, βασιλιάς, ἄρχοντες, κλῆρος καὶ λαός, μέσα στὴν Ἀγία Σοφία, ὅπου ἔγινε ἡ τελευταία λειτουργία. Κλαίοντας ὁ λαός εἰδε τὸ μελλοθάνατο βασιλιά του νὰ ζητᾶ συχώρεση ἀπὸ ὅλους, νὰ παίρνη τὴ Θεία Κοινωνία κι ὕστερα νὰ χάνεται μέσα στὴ νύχτα.

Ήταν παραμονὴ τῆς 29ης Μαΐου 1453. "Ολὴ ἐκείνη τῇ νύχτᾳ ὁ Κωνσταντίνος καβάλα στὸ ἄλογό του πηγαινοερχόταν στὰ τείχη ἐπιθεωρώντας καὶ ἐμψυχώνοντας τὶς φρουρὲς ποὺ ἀγρυπνοῦσαν. 'Η ὥρα εἶχε προχωρήσει, ὅταν κι ὁ Ἱδιος ἐπιασε τὴ θέση του, σὰν ἀπλὸς στρατιώτης, σ' ἔνα ἀπὸ τὸ ἀδύνατα σημεῖα τῶν τειχῶν, κοντά στὴν Πύλη τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ.

Κατὰ τὰ χαράματα ἄρχισε ὄρμητικὴ ἡ ἔφοδος τῶν Τούρκων.

85

τικαρηθη την ος
ο πλασιολθρος:

Ο τελευταιος αυτοκρατορας του Βυζαντίου

Τὴ μεγαλύτερη πίεση δέχτηκε τὸ τμῆμα τῶν τειχῶν ποὺ ἐπόπτευε ὁ Ἱδιος ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁστόσο οἱ πρώτες ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν ἀποκρούστηκαν μὲν ἐπιτυχίᾳ. Τὰ πράγματα ἔδειχναν δτὶ ἡ Πόλη θὰ γλίτωνε ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ἔχθροῦ. Ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμὴ πληγώθηκε ὁ Ἰουστινιάνης καὶ ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν μάχην. Αὐτὸ δημιούργησε σύγχυση ἀνάμεσα στοὺς ύπερασπιστὲς τῶν τειχῶν. Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ ρήγματα ποὺ ἄνοιξαν τὰ κανόνια καὶ ἀπὸ τὴν Κερκόπορτα ἡ Ξυλόπορτα (μιὰ μικρὴ καστρόπορτα ποὺ βρέθηκε ἀνοιχτὴ ἡ παραβιάστηκε) μερικὲς χιλιάδες Γενίτσαροι πέρασαν στὴν Πόλη. Ἀπελπισμένη τότε ἀκούστηκε ἡ κραυγὴ: «Ἡ Πόλις ἔάλω» («Τὴν πήρανε τὴν Πόλη!») καὶ μεταδόθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα σὲ ὅλη τὴν Βασιλεύουσα.

Στὴν Πύλη τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τοὺς πιὸ πιστούς του συντρόφους πολεμοῦσε ἀκόμη. Σὲ μιὰ στιγμὴ εἰδε νὰ κυκλώνεται ἀπὸ ἄγρια στίφη γενιτσάρων. «Ἡ Πόλη κυριεύεται κι ἐγὼ ἀκόμη ζῶ;» εἶπε καὶ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι ἀντιμετώπισε ὅρθιος τὸ θάνατο. Πέφτοντας νεκρός, πρόφτασε νὰ φωνάξῃ: «Δὲν είναι κανένας χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρη τὸ κεφάλι;»

Σκηνὲς τρόμου καὶ φρίκης συνόδευσαν τὴν ἄλωση: σφαγές, λεηλασίες, αἰχμαλωσίες, βανδαλισμοὶ καὶ ἄλλες βαρβαρότητες. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες ἡ Πόλη παραδόθηκε στὸ ἔλεος τῶν κατακτητῶν. Πλήθη χριστιανῶν, ποὺ εἶχαν ζητήσει καταφύγιο στὴν Ἀγία Σοφία, ἐπεσαν ἐκεῖ θύματα τῆς μανίας τῶν γενιτσάρων.

Τὴ δεύτερη ἡμέρα ἀπὸ τὴν ἄλωση ὁ Μωάμεθ μπήκε θριαμβευτὴς στὴν Κωνσταντινούπολη. Κατευθύνθηκε στὴν Ἀγία Σο-

Ἐρείπια
τῶν τειχῶν
τῆς Πόλης

φία καὶ ἀπὸ ἐκεī ἀνέπεμψε τὶς εὐχαριστίες του στὸν Ἀλλάχ. "Ἐπειτα ζήτησε νὰ τοῦ φέρουν τὸ κεφάλι τοῦ Κωνσταντίνου. Λέγεται ὅτι τὸν ἔχωρισαν ἀνάμεσα στὸ σωρὸ τῶν πτωμάτων ἀπὸ τὶς βασιλικὲς περικνημίδες μὲ τοὺς χρυσοκέντητους δικέφαλους ἀετούς.

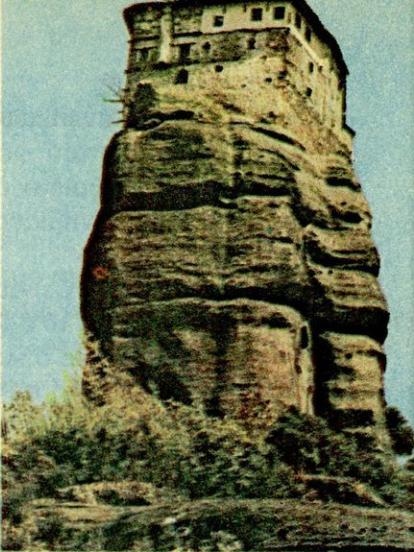
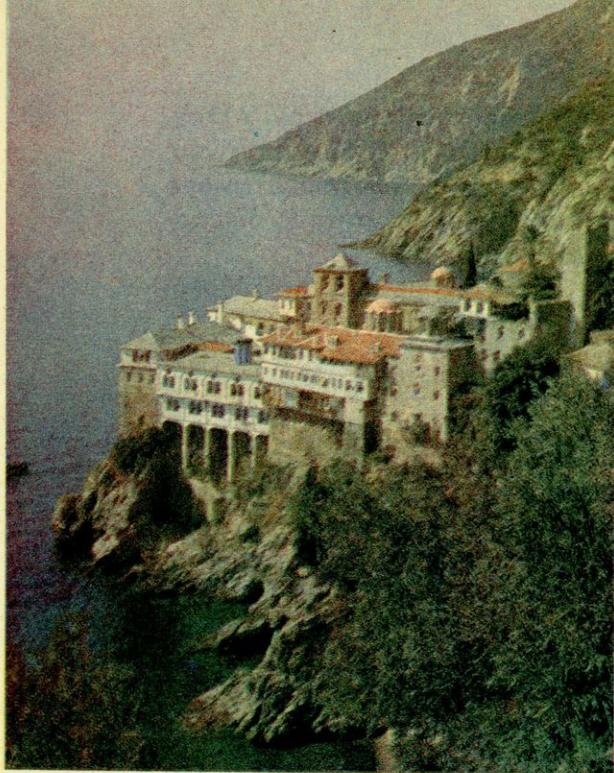
Στὶς ἐπόμενες δεκαετίες, ὅπως ἔχομε δεῖ, οἱ Τούρκοι κυρίεψαν τὸ ἔνα μετὰ τὸ ἄλλο ὅλα σχεδὸν τὰ Ἑλληνικὰ ἐδάφη. Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος ἔμεινε σκλαβωμένο στοὺς Τούρκους τέσσερεις περίπου αἰῶνες. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ἔχασε τὴν πίστη του στὴν ἀπελευθέρωσή του. Ἀπὸ τὴν πρώτη μάλιστα στιγμὴ εἶχε δημιουργήσει θρύλους ποὺ ἔδειχναν αὐτή του τὴν πίστη, ὅπως τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς φωνῆς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ποὺ βεβαίωνε πώς «πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλι δικά σας είναι». Στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς συσπειρώθηκε γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἔνιωσε Ἑλληνικὸ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Μὲ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821 τὸ ἔθνος τῶν θρύλων ξαναγεννήθηκε ἀπὸ τὴν τέφρα, καθαρὰ Ἑλληνικό.

5. Τελευταῖες ἀναλαμπὲς στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες

Καὶ μέσα στοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες τῆς ἀγωνίας τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι ποὺ καλλιέργησαν τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Δυὸ ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες — ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνός καὶ ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος — ἦταν οἱ ἕδιοι συγγραφεῖς.

Λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ λόγιοι ἔδειξαν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ συγγράμματα. Τὰ μελετοῦσαν, τὰ ἐρμήνευαν καὶ ἔκαναν προσεχτικὴ διόρθωση τῶν λαθῶν, ποὺ εἶχαν γίνει ἀπὸ ἀντιγραφὴ σὲ ἀντιγραφὴ καὶ εἶχαν περάσει ἀπαρατήρητα.

Οἱ μεγαλύτερος λόγιος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἡ Πλήθων, ποὺ ἔζησε καὶ δίδαξε τὰ περισσότερα χρόνια του στὸ Μιστρᾶ. Ἄλλοι σπουδαῖοι λόγιοι ἦταν: ὁ μητροπολίτης Θεοσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμᾶς· ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενικός, ποὺ πολέμησε τὴν ἔνωση· ὁ ἐπίσης ἀνθενωτικὸς Γεώργιος Σχολάριος, ποὺ ἔγινε πρώτος πατριάρχης μετὰ τὴν ἄλωση· ὁ ἐνωτικὸς Βησσαρίων, ποὺ ἔγινε ἀργότερα καρδινάλιος τοῦ πάπα· οἱ ιστορικοὶ Δούκας καὶ Γεώργιος Φραντζῆς, ποὺ

Αριστερά : τὸ μοναστήρι
Γρηγορίου στὸ "Ἄγιον Ὄρος". Ιδρύθηκε στὰ χρόνια
τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου. Δεξιά : Τὸ μοναστῆρι
Ρουσάνου, χτισμένο στὸν
πιὸ ἐντυπωσιακὸ βράχο
τῶν Μετεώρων

ἔγραψαν γιὰ τὴν ἄλωση· οἱ λόγιοι *Μανουῆλ* καὶ *Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς* καὶ *Γεώργιος Τραπεζούντιος*, ποὺ δίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα στὴν Ἰταλία πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἄλωση κ.ἄ.

Στὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὴν ἄλωση δημιουργήθηκε ἔνα μεταναστευτικὸ ρεῦμα βυζαντινῶν λογίων πρὸς τὴ Δύση. Οἱ λόγιοι αὐτοὶ ἔφερναν μαζί τους πολύτιμα ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἔδειξαν στοὺς Εύρωπαίους τὴ μορφωτική τους ἀξία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ βοήθησαν στὴν Ἀναγέννηση, ποὺ φανερώθηκε στὴν Εύρωπη τὸ 15ο καὶ 16ο αἰώνα.

Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ ζωγραφικὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ τέχνη παρουσιάζει καινούρια ἄνθηση. Δείγματα αὐτῆς τῆς τέχνης συναντάμε στὶς βυζαντινὲς ἐκκλησίες τοῦ Μιστρᾶ, τοῦ Ἅγιου Ὄρους, τῶν Μετεώρων, τῆς Ἀρτας, τῆς Τραπεζούντας, τῆς Νίκαιας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

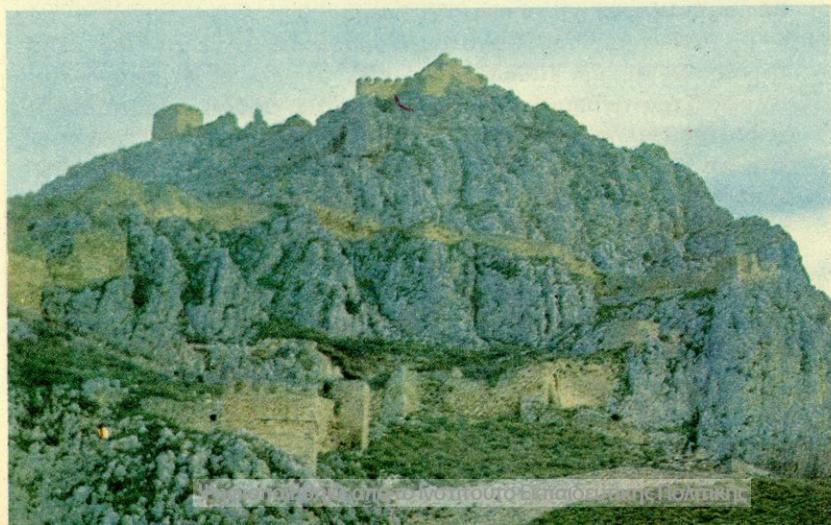
ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Ἐλληνοβυζαντινοὶ ἄρχοντες καὶ ἄρχοντοπούλες ποὺ ἀντιστάθηκαν στοὺς Φράγκους

— “Οταν οἱ Φράγκοι κατακτοῦσαν τὴν Πελοπόννησο, βρῆκαν ἀντίσταση ἀπὸ τοπικοὺς ἐλληνοβυζαντινοὺς ἄρχοντες. Ἔνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Λέων Σγουρός. Ὁ Σγουρὸς δὲν μπόρεσε νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς σιδερόφραχτους ἵπποτες οὕτε στὴ Ρούμελη οὕτε στὸ Μοριὰ καὶ στὸ τέλος κλείστηκε στὸ κάστρο τοῦ Ἀκροκορίνθου. Οἱ Φράγκοι τὸν πολιόρκησαν στενά. Ὁ Λέων ἀντιστάθηκε ἡρωικά, ἀλλὰ βλέποντας ὅτι δὲν ύπηρχε πιὰ καμιὰ ἐλπίδα, ἔκαμε κάτι τὸ ἀπίστευτο. Ἀνέβηκε πάνω στὸν πιὸ ψηλὸ βράχο τοῦ κάστρου καβαλάρης καὶ σπηρουνίζοντας τὸ ἄλογό του, ποὺ τοῦ εἶχε δέσει τὰ μάτια, πήδησε στὸ κενό. Καβαλάρης καὶ ἄλογο κομματιάστηκαν ἐπάνω στὰ ἄγρια βράχια.

— “Ενα ἄλλο ἐπεισόδιο τῶν χρόνων ἐκείνων, ποὺ ἔγινε θρύλος, εἶναι ὁ ἡρωικὸς θάνατος τῆς ἄρχοντοπούλας Μαρίας Δοξαπατρῆ. Ὁ πατέρας τῆς Μαρίας ύπερασπίστηκε μὲ γενναιότητα τὸ «δυναμάριν» του στὴ Γορτυνία, ποὺ ἦταν τὸ κάστρο Ἀράκλοβο. Ὁταν πιὰ φάνηκε ὅτι κάθε παραπέρα ἀντίσταση ἦταν μάταιη, ἡ Μαρία Δοξαπατρῆ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὶς ἐπάλξεις τοῦ κάστρου, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν Φράγκων.

•Ο Ἀκροκόρινθος μὲ τὸ βενετσιάνικο κάστρο του

‘Η Φραγκοκρατία στά έλληνικά νησιά

— *Oι Βενετοί* ἔφεραν μαζί τους στὶς Κυκλαδες Καπουτσίνους ἱεραποστόλους καὶ ἔκαμαν προσηλυτισμὸ τῶν κατοίκων. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πολλοὶ κάτοικοι, ιδιαίτερα τῆς Σύρου καὶ τῆς Τήνου, ἔγιναν καθολικοί. Ἀκόμα καὶ σήμερα ύπάρχουν ἀρκετοὶ στὴ Σύρο (γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα φραγκοσυριανοὶ) καὶ σὲ ἄλλα νησιά.

— ‘Η Εύβοια, ὅπως καὶ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Κρήτη, είναι γεμάτη ἀπὸ καστέλια καὶ πολεμικοὺς πύργους. Οἱ Βενετοὶ ὀνόμασαν τὴν Χαλκίδα Νέγριπο ἢ Νεγρεπόντε καὶ ἀπὸ τότε καὶ γιὰ πολὺν καιρὸν καὶ οἱ “Ελληνες τὴν ὄνόμαζαν” Εγριπο.

— *Oι Γενοβέζοι* ἀρχοντες τῆς Χίου Ἰουστινιάνοι είχαν κάμει μιὰ μετοχικὴ ἐμπορικὴ ἑταῖρεια, τὴν Μαόνα, ποὺ τοὺς ἄφηνε μεγάλα κέρδη. Ἀπὸ τὴ γενοβέζικη αὐτὴ οἰκογένεια ἦταν καὶ ὁ γενναῖος Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, ποὺ ὀργάνωσε τὴν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

— *Oι Ἰωαννίτες* ἵπποτες, ποὺ κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Παλαιστίνης είχαν καταφύγει στὴν Κύπρο, ἀγόρασαν τὴν Ρόδο, τὴν Κῶ καὶ τὴ Λέρο ἀπὸ ἔνα γενοβέζο ναύαρχο τοῦ Βυζαντίου. Στὸ διάστημα τῶν δυὸ περίπου αιώνων ποὺ ἔμειναν ἐκεῖ, χρησιμοποίησαν τοὺς καλύτερους τεχνικοὺς τῆς ἐποχῆς, γιὰ νὰ ὀχυρώσουν τὸ λιμάνι καὶ τὴν πόλη τῆς Ρόδου καὶ ἄλλες θέσεις ἐπάνω στὸ νησί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἵπποτῶν, ποὺ ὄνομάζονταν μάγιστροι, κυβέρνησαν καλὰ καὶ ἔκαμαν τὸ νησὶ νὰ εὔτυχήσῃ.

Πῶς οἱ Βυζαντινοὶ πήραν πίσω τὴν Πόλη

— ‘Η ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινε μὲ τὸν ἔξῆς τρόπο. ‘Ο Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε στείλει τὸ στρατηγό του Ἀλέξιο Στρατηγόπουλο μ' ἔνα στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα στὰ περίχωρα τῆς Πόλης, γιὰ νὰ παρακολουθῇ τὶς κινήσεις τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βουλγάρων. ‘Ο Στρατηγόπουλος πληροφορήθηκε ἀπὸ ἐθελοντὲς τῆς περιοχῆς ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς Πόλης ἔλειπε σὲ κάποια κοντινὴ θαλασσινὴ ἐπιχείρηση. “Ἐμπασε λοιπὸν μιὰ ὁμάδα ἀνδρῶν ἀπὸ κάποια υπόγεια εἰσοδο κι αὐτοὶ ἀνοιξαν τὶς πύλες καὶ στοὺς ὑπόλοιπους. “Οταν τὰ βενετσιάνικα καράβια γύρισαν ἀπὸ τὴν ἀποστολή τους, οἱ Φράγκοι δὲν τόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσουν ἀνακατάληψη τῆς Πόλης, ἀλλὰ σηκώθηκαν κι ἔφυγαν.

'Ο χωλὸς Τιμούρη ἢ Ταμερλάνος

— 'Ο Ταμερλάνος (1336-1405) ήταν ἔνας μεγάλος κατακτητής τῆς κεντροδυτικῆς Ἀσίας, ποὺ ἔμεινε στὴν ἱστορία γιὰ τὶς ἀγριότητές του. Τ' ὄνομά του ήταν Τιμούρη Λένκ, ποὺ σημαίνει Τιμούρ ὁ Χωλός. Τὸ 1402 στὴ μάχη τῆς Ἀγκύρας διέλυσε τὸ στρατὸ τοῦ Βαγιαζίτ, ποὺ ὡς τότε νίκες μόνο εἶχε γνωρίσει, γι αὐτὸ καὶ τὸν ὀνόμαζαν Γιλδιρίμ, δῆλ. Κεραυνό. 'Ο Βαγιαζίτ πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του λίγους μῆνες ἀργότερα, κλεισμένος σ' ἔνα σιδερένιο κλουβί. 'Ο Ταμερλάνος διέσχισε τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἔφτασε ὡς τὴ Σμύρνη. "Ἐπειτα γύρισε στὴ Σαμαρκάνδη τοῦ Τουρκεστάν, σχεδιάζοντας μιὰ μεγάλη ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κίνας. Πέθανε ὅμως πρὶν τὴν πραγματοποιήση.

'Ο Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης

— 'Ο Γεώργιος Καστριώτης (1403-1468) ήταν γιὸς τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας Ἰωάννη Καστριώτη. Τὰ νεανικά του χρόνια τὰ πέρασε στὴν αὐλὴ τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β', ποὺ τὸν κρατοῦσε ὅμηρο γιὰ νὰ ἔχῃ ἔξασφαλισμένη τὴν ὑποταγὴ τοῦ πατέρα του. 'Εκεῖ ἔξισλαμίστηκε, ἀναδείχτηκε στὸ στρατιωτικὸ ἐπάγγελμα καὶ πῆρε τὸ ὄνομα Σκεντέρμπεης, ποὺ στὰ τουρκικὰ σημαίνει Μπέης Ἀλέξανδρος. 'Αργότερα δραπέτευσε καὶ γύρισε πίσω στὴν πατρίδα του, ἔγινε πάλι χριστιανὸς καὶ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του πολέμησε τοὺς Τούρκους μὲ μεγάλη γενναιότητα. Τὰ κατορθώματά του δημιούργησαν πολλοὺς θρύλους.

Πολεμικὰ μέσα καὶ τεχνάσματα τῆς ἐποχῆς

— Τὰ πυροβόλα, ποὺ διέθετε ὁ τουρκικὸς στρατός, τὰ εἶχε κατασκευάσει ἔνας Ούγγρος τεχνίτης, ὁ Ούρβανός, ποὺ ἔξαγοράστηκε ἀπὸ τὸν Μωάμεθ μὲ ἀντάλλαγμα πλουσιότατη ἀμοιβῆ. "Ἐνα ἀπὸ τὰ πυροβόλα αὐτὰ ήταν πολὺ μεγάλο καὶ μποροῦσε νὰ ἐκσφενδονίζῃ μεγάλες πέτρες ἐναντίον τῶν τειχῶν. Αὐτὸ τὸ κανόνι εἶχε γίνει ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν πολιορκημένων.

— Οι πολιορκητὲς Τούρκοι δοκίμασαν νὰ περάσουν στὴν Πόλη ἀπὸ ὑπονόμους ποὺ ἔσκαβαν κάτω ἀπὸ τὰ τείχη. 'Ἄλλὰ οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν ἔνα ειδικὸ σ' αὐτὴ τὴ δουλειά, τὸ μηχανικὸ Γιοχάννες Γκράντ, ποὺ ἔξουδετέρωσε τὶς ἀπόπειρες τῶν Τούρκων. 'Ο Γκράντ ἔσκαψε ὑπονόμους ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω, ὥσπου συναποῦσε τοὺς ὑπονόμους τῶν Τούρκων. "Ἐπειτα τοὺς κατέστρεφε, καίγοντας τὰ ξύλινα ὑποστηρίγματά τους ἢ διοχετεύοντας νερὸ ἢ καπνό.

Λαϊκά σύμβολα και θρύλοι

— 'Ο δικέφαλος ἀετός γιὰ πρώτη φορὰ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας. Ἀργότερα γίνεται τὸ ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν Παλαιολόγων στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὸ Μιστρά. 'Ο δικέφαλος ἀετός, ποὺ τὸ ἔνα κεφάλι του κοιτάζει δεξιὰ καὶ τὸ ἄλλο ἀριστερά, συμβολίζει τὴν ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου σὲ 'Ανατολὴ καὶ Δύση. Μετὰ τὴν ἄλωση ἔγινε τὸ σύμβολο τοῦ πόθου τῶν Ἑλλήνων νὰ δοῦν ἀναστημένο τὸ Βυζάντιο. 'Ο λαὸς ὀνόμασε τὸ δικέφαλο ἀετὸ ἄγιο πουλὶ καὶ τὸν χρησιμοποίησε στὶς διακοσμήσεις του, κεντήματα, ξυλογραφίες, ἀκόμα καὶ πάνω στὶς βασιλόπιτες. Παρουσιάζεται ἐπίσης σὲ διάφορες παραστάσεις μαζὶ μὲ τὸ Μέγα Ἄλεξανδρο, ποὺ ἦταν ἐπίσης ἔνα ἀγαπητὸ θέμα τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων.

— 'Ο λαογράφος Νικόλαος Πολίτης ἔχει καταγράψει τὸν παρακάτω θρύλο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὸ μαρμαρωμένο βασιλιά:

"Οταν ἤλθε ἡ ὥρα ἡ Πόλη νὰ τουρκέψῃ καὶ μπῆκαν μέσα οἱ Τοῦρκοι, ἔτρεξε ὁ βασιλιάς μας καβάλα στ' ἄλογό του νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἦταν πλήθος ἀρίφινητο ἡ Τουρκιά, χιλιάδες τὸν ἔβαλαν στὴ μέση κι ἐκεῖνος χτυποῦσε κι ἔκοβε μὲ τὸ σπαθί του. Τότε σκοτώθη τ' ἄλογό του κι ἔπεσε κι αὐτός. Κι ἐκεῖ ποὺ ἔνας Ἀράπης σήκωσε τὸ σπαθί νὰ χτυπήσῃ τὸ βασιλιά, ἤλθε ἄγγελος Κυρίου καὶ τὸν ἄρπαξε καὶ τὸν πῆγε σὲ μιὰ σπηλιὰ βαθιὰ στὴ γῆ κάτω, κοντά στὴ Χρυσόπορτα. Ἐκεῖ μένει μαρμαρωμένος ὁ βασιλιάς καὶ καρτερεῖ τὴν ὥρα νά 'ρθη πάλι ὁ ἄγγελος νὰ τὸν σηκώσῃ. Οι Τοῦρκοι τὸ ξέρουν καλὰ αὐτό, μὰ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν τὴ σπηλιὰ ποὺ εἶναι ὁ βασιλιάς· γι αὐτὸ ἔχτισαν τὴν πόρτα ποὺ ξέρουν πῶς ἀπ' αὐτὴ θὰ μπῆ ὁ βασιλιάς νὰ τοὺς πάρῃ πίσω τὴν Πόλη. Μά, ὅταν εἶναι θέλημα Θεοῦ, θὰ κατέβῃ ὁ ἄγγελος στὴ σπηλιὰ καὶ θὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ καὶ θὰ τοῦ δώσῃ στὸ χέρι τὸ σπαθί, ποὺ είχε στὴ μάχη. Καὶ θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλιάς καὶ θὰ μπῆ στὴν Πόλη ἀπὸ τὴ Χρυσόπορτα καὶ κυνηγώντας μὲ τὰ φουσάτα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά. Καὶ θὰ γίνη μεγάλος σκοτωμός, ποὺ θὰ κολυμπήσῃ τὸ μοσκάρι στὸ αἷμα.

— "Ενα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἄλωση εἶναι τὸ παρακάτω:

Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ ἐπουράνια,
σημαίνει κι ἡ Ἅγια Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι,
μὲ τετρακόσια σήμαντρα κι ἔξηνταδυὸ καμπάνες,

κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και διάκος.
Ψάλλει ζερβά ό βασιλιάς, δεξιά ό πατριάρχης,
κι άπ' τήν πολλή τήν φαλμουδιά έσειόντανε οι κολόνες.
Νὰ μποῦνε στὸ χερουβικὸ και νά 'βγη ό βασιλέας,
φωνὴ τούς ήρθε έξι ούρανοῦ κι άπ' ἀρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε τὸ χερουβικὸ κι ἄς χαμηλώσουν τ' ἄγια,
παπάδες πάρτε τὰ ιερὰ κι ἔσείς κεριὰ σβηστῆτε,
γιατὶ εἶναι θέλημα Θεοῦ ή Πόλη νὰ τουρκέψῃ.
Μόν' στείλτε λόγο στὴ Φραγκιά, νά 'ρθουνε τρία καράβια·
τό 'να νὰ πάρη τὸ Σταυρὸ και τ' ἄλλο τὸ Βαγγέλιο
τὸ τρίτο, τὸ καλύτερο, τήν "Αγια Τράπεζά μας,
μῆ μᾶς τήν πάρουν τὰ σκυλιὰ και μᾶς τὴ μαγαρίσουν.»
‘Η Δέσποινα ταράχητκε και δάκρυσαν οἱ εἰκόνες.
«Σώπασε, κυρὰ Δέσποινα, και μήν πολυδακρύζης.
Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιρούς, πάλι δικά σας εἶναι.»

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Τί θυμᾶσαι;

- 'Απὸ τὸ δουκάτο τῶν 'Αθηνῶν πέρασαν Φ - - - - - Κ - - -
- - - - - καὶ οἱ 'Ιταλοὶ δοῦκες 'Α - - - - - - - - -
- Τὸ πριγκιπάτο τῆς 'Αχαΐας εἶχε πρωτεύουσα τὴν 'Α - - - - -
- -
- 'Ισχυρὲς ναυτικὲς βάσεις τῶν Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο
ἡταν ή Μ - - - - - καὶ ή Κ - - - - - - - - -
- 'Απὸ τὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας προέρχονται οἱ "Ελληνες
πρόσφυγες Π - - - - -
- Οἱ Βυζαντινοὶ χωρίστηκαν σὲ δυὸ παρατάξεις. Αύτὲς ἡταν: 1)
Οἱ έ - - - - - ποὺ ἥθελαν τὴν ἔνωση μὲ τὴ Δυτικὴ 'Εκ-
κλησία, καὶ 2) Οἱ ἀ - - - - - - - - - ποὺ προτιμοῦσαν «σαρίκι
τούρκικο παρὰ κουκούλα λατινική».

- Οι Τούρκοι ποὺ διαδέχτηκαν τοὺς Σελτζούκους ὀνομάστηκαν
 'Ο - - - - - ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴν τοῦ κράτους 'Οσμᾶν ἥ
 'Οθωμᾶν.
- Γιὰ νὰ αὐξήσουν τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴ στρατιωτικὴ τους
 δύναμη οἱ 'Οθωμανοὶ κατέφυγαν στὸν ἐ - - - - -
 τῶν κατοίκων τῆς Μ 'Ασίας καὶ στὸ π - - - - -
 'Απὸ τὰ χριστιανόπουλα ποὺ ἄρπαζαν ἔβγαιναν οἱ ὁρμητικοὶ καὶ
 φανατισμένοι Γ - - - - -
- Οἱ Φράγκοι βρῆκαν ἀντίσταση στὴ νότια 'Ελλάδα ἀπὸ τὸν
 Λ - - - - - Σ - - - - -
- 'Η 'Ελληνίδα ἀρχοντοπούλα ποὺ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸ κάστρο
 'Αράκλοβο τῆς Γορτυνίας, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν
 Φράγκων, ὀνομαζόταν Μ - - - - - Δ - - - - -
- 'Αλβανὸς ἡρωικὸς ἡγεμόνας ποὺ εἶχε τὸ ἑλληνικὸ δνομα
 Γεώργιος Καστριώτης καὶ τὸ τουρκικὸ
 Σ - - - - -
- "Εγινε ἔμβλημα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τῶν Παλαιολόγων καὶ
 λαϊκὸ σύμβολο τοῦ πόθου τῶν σκλαβωμένων 'Ελλή-
 νων νὰ δοῦν ἀναστημένο τὸ Βυζάντιο: Δ - - - - -
 ἄ - - - - -

(Δικέφαλος ἀετὸς - Μαρία Δοξαπατρῆ - Λέοντα Σγουρὸ - Πόντιοι -
 Φράγκοι, Καταλανοί, 'Ατζαγιόλες - Μεθώνη, Κορώνη - 'Οθωμανοὶ -
 'Ανδραβίδα - ἔξισλαμισμό, παιδομάζωμα, γενίτσαροι - Σκεντέρ-
 μπεης - ἐνωτικοί, ἀνθενωτικοί)

**2) Δίνεται ἔνα σύνολο προσώπων ποὺ ἔζησαν στοὺς δυόμισι τελευταί-
 ους αἰῶνες τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας:**

A = Μιχαὴλ Παλαιολόγος, Γουλιέλμος Βιλλεαρδούνιος, Μάρκος
 Σανοῦδος, Κατελοῦζοι, 'Οσμᾶν, Σιγισμοῦνδος, Σκεντέρμπεης.
 Γεώργιος Γεμιστὸς ἥ Πλήθων, Γεώργιος Σχολάριος, Βησσαρίων,

Ταμερλάνος, Λαδίσλαος, Βαγιαζίτ, Ἰουστινιάνοι, Γκύζηδες,
”Οθων Ντελαρός, Μανουήλ Παλαιολόγος, Ἰωάννης Παλαιολόγος,
Ἰωάννης Κατακουζηνός, Γρηγόριος Παλαμᾶς, Μάρκος Εύγενικός,
Δούκας, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Γεώργιος Φραντζής, Μου-
ράτ, Μωάμεθ, Θεόδωρος Λάσκαρης, Ἰωάννης Βατάζης, Λέων
Σγουρός, Μιχαήλ ”Αγγελος Δούκας Κομνηνός, Βαλδουίνος τῆς
Φλάνδρας, Ἰωάννης Ούνυαδης, Μανουήλ Χρυσολωρᾶς, Ἰωάννης
Χρυσολωρᾶς, Γεώργιος Τραπεζούντιος.

Χώρισέ το στὰ ύποσύνολά του

Βυζαντινοί αύτοκράτορες καὶ ἄρχοντες:.....

.....
.....
.....
.....

Φράγκοι φεουδάρχες:.....

.....
.....

Βενετοί ἄρχοντες:.....

.....
.....

’Οθωμανοί σουλτάνοι:.....

.....
.....

Ούγγροι βασιλιάδες καὶ στρατηγοί:.....

.....
.....

’Αλβανοί ἡγεμόνες:.....

.....
.....

Μογγόλοι κατακτητές:.....

.....
.....

Βυζαντινοί λόγιοι: .....

.....
.....
.....

3) Νὰ ἐνώσης μὲ γραμμὲς αὐτὰ ποὺ πᾶνε μαζὶ.

Κράτη - Τόποι

Λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Ρωμανίας
 Βασίλειο Θεσσαλονίκης
 Δουκάτο Ἀθηνῶν
 Πριγκιπάτο Ἀχαΐας
 Δουκάτο Νάξου καὶ Ἀρχιπελάγους
 Τῆνος καὶ Μύκονος
 Λέσβος
 Χίος
 Ρόδος
 Κύπρος
 Αὐτοκρατορία Τραπεζούντας
 Δεσποτάτο Ἡπείρου
 Αὐτοκρατορία Νικαίας
 Δεσποτάτο Μιστρᾶ

”Αρχοντες

Μιχαήλ Ἀγγελος Δούκας Κομνηνός
 Παλαιολόγοι
 Ἰππότες Ἅγιου Ἰωάννου
 Βαλδουίνος τῆς Φλάνδρας
 Βονιφάτιος Μομφερατικὸς
 Κομνηνοί
 Θεόδωρος Λάσκαρης
 ”Οθων Ντελαρὸς
 Βιλλεαρδουίνος
 Μάρκος Σανοῦδος
 Γκύζηδες
 Λουζινιάν
 Ιούστινιάνοι
 Κατελοῦζοι

4) Νὰ ἐνώσης μὲ γραμμὲς τὰ ἀποσυνδεμένα ὄνόματα: (μερικὰ ἔχουν περισσότερες ἀπὸ μία συνδέσεις).

Αὐτοκρατορία
 Δεσποτάτο
 Πριγκιπάτο
 Δουκάτο

’Αχαΐας
 Μιστρᾶ
 Τραπεζούντας
 ’Αθηνῶν
 Νικαίας
 ’Ηπείρου
 Νάξου καὶ Ἀρχιπελάγους

5) Ποιὸς τὸ εἶπε;
 «Ἡ Πόλις ἔάλω.»

.....
 «Ἡ πόλη κυριεύεται κι ἐγὼ ἀκόμα ζῶ;»

.....
 «Μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἰναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ πάρη τὴν Πόλη.»

«Δέν είναι κανένας Χριστιανός νὰ μοῦ πάρη τὸ κεφάλι;»

«Ολοι μὲ μιὰ γνώμη ἔχομε πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ πεθάνωμε καὶ νὰ μὴ λογαριάσωμε τὴ ζωὴ μας.»

«Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλι δικά σας είναι.»

«Καλύτερα σαρίκι τούρκικο παρὰ κουκούλα λατινική.»

(Κωνσταντίνος Παλαιολόγος - 'Ο ἀνώνυμος ἑλληνικὸς λαὸς - 'Ο λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως - Οἱ ἀνθενωτικοὶ - 'Ο προφήτης Μωάμεθ)

6) Τί θυμᾶσαι ἀπὸ τὴν ἄλωση;

— Ζῆ «μαρμαρωμένος» στοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: Κ - - - - -

Π - - - - -

— Σ' ἐκείνη τὴν Πύλη ἔπεσε ὅρθιος: Ρ - - - - -

— Τουρκικὰ σημαίνει «νέος στρατός»: Γ - - - - -

— 'Η Πόλη ἐ - - - (κυριεύτηκε).

— Θυμίζει Κανάρη: Φ - - - - -

— Κόλπος ποὺ τὸν ἔφραζε μιὰ χοντρὴ ἀλυσίδα: Κ - - - - -

— 'Εκείνη ἡ μοιραία ἀνοιχτὴ καστρόπορτα: Κ - - - - -

— 'Η Πόλη ἔπεσε στὶς - - - - -

— Τὸ ᾕδιο ὄνομα εἶχαν ὁ Προφήτης καὶ ὁ Πορθητής: Μ - - - - -

— Γενναῖος, ἀλλὰ δείλιασε τὴν τελευταία στιγμή:

'Ι - - - - -

(Κεράτιος - Κωνσταντίνος Παλαιολόγος - γενίτσαροι - Ρωμανοῦ -
έάλω - Φλαντανελᾶς - Κερκόπορτα - 29 Μαΐου 1453 - Μωάμεθ -
'Ιουστινιάνης)

Τίτλοι ἀρχηγῶν κρατῶν ἐκείνου τοῦ καιροῦ.

'Αρχηγὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς ἀραβικοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς ἀβαρικοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς μογγολικοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς μουσουλμανικοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς ρωσικοῦ-σλαβικοῦ κράτους	: .....
'Αρχηγὸς φραγκικοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν	: .....
'Αρχηγὸς φραγκικοῦ κράτους τοῦ Μορέως	: .....
'Αρχηγὸς ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Μιστρᾶ	: .....

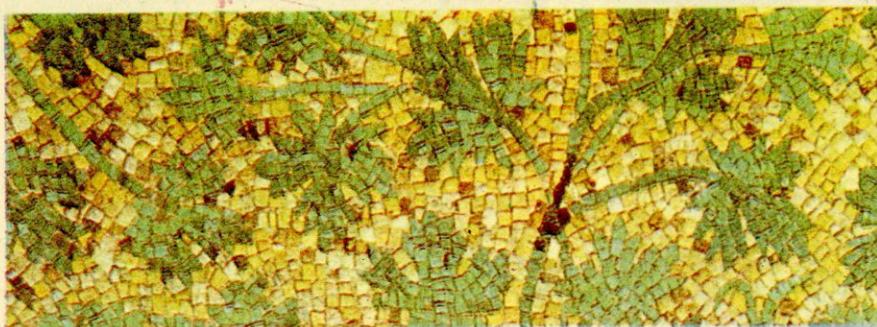
(Αύτοκράτωρ ἢ βασιλεὺς - Σουλτάνος - Δεσπότης - Χαλίφης -
Τσάρος - Πρίγκιψ - Χάνος ἢ Χαγάνος - Δούξ - Χάν)

8) Σωστὸ ἢ ὥχι;

'Ο ήρωικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου στὶς ἐπάλξεις τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἔχει δύοιότητες:

- Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα μπροστὰ στὰ τείχη τῆς Τροίας.
- Μὲ τὴ θυσία τοῦ Λεωνίδα στὰ Στενά τῶν Θερμοπυλῶν.
- Μὲ τὴ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Μ. Ἀλέξανδρου στὰ βάθη τῆς
'Ασσίας.
- Μὲ τὴν ἡρωικὴ ἀντίσταση τοῦ Διάκου στὸ γεφύρι τῆς Ἀλα-
μάνας.
- Μὲ τὸ ΟΧΙ τῆς 28ης Ὁκτωβρίου 1940.

'Απάντησε προφορικὰ καὶ δικαιολόγησε τὴ γνώμη σου.

9

BYZANTIO KAI EURWOPH

1. Βυζάντιο (4ος-15ος αι. μ.Χ.) : ἔνας φάρος μὲ χριστιανικὸ καὶ ἐλληνικὸ φῶς μέσα στὰ σκοτάδια τοῦ Μεσαίωνα

Πολλοὶ ιστορικοὶ πιστεύουν ότι ή βυζαντινή ιστορία ἀρχίζει μὲ τὸ Μεγάλο Κωνσταντίνο, ποὺ ἔκαμε πρωτεύουσα τῆς ρωμαιϊκῆς αὐτοκρατορίας τὴν Κωνσταντινούπολη (στὴ θέση τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου) καὶ ἀναγνώρισε τὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Κωνσταντίνου ἦταν συνέχεια τῆς ρωμαιϊκῆς καὶ τὴν ὄνομασία «ρωμαιϊκὴ» τὴ διατήρησε ὡς τὸ τέλος τῆς ὑπερχιλιόχρονης ζωῆς της. Στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου περιορίστηκε στὸ ἀνατολικὸ ρωμαιϊκὸ κράτος καὶ μέσα σὲ δέκα αἰῶνες ἔκαμε συνεχεῖς πολυμέτωπους ἀγῶνες, γιὰ νὰ ὑπερασπιστῇ ἡ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ σύνορά της. Στὸ μακρότατο αὐτὸ διάστημα δέχτηκε τὶς ἀσταμάτητες ἐπιθέσεις ἀπολίτιστων ἀκόμα λαῶν, ποὺ κατέφθαναν σὲ ἀπανωτὰ κύματα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὸ Βορρᾶ — τελευταῖα καὶ ἀπὸ τὴ Δύση.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρπακτικοὺς ἐκείνους ἐπιδρομεῖς πέτυχαν νὰ ἀποσπάσουν ὄρισμένες ἐπαρχίες, ἄλλοι ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἔγιναν ύπήκοοι ἢ ύποτελεῖς. Ἀλλὰ ὁ κύριος ὅγκος τῶν ἔχθρικῶν λαῶν ἀναχαιτίστηκε καὶ ἡ ἔμειναν ἐκεī στὰ σύνορα ἢ τράβηξαν πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις. Στὸ τέλος ἔξωτερικοὶ ἔχθροι καὶ ἐσωτερικὲς ἀδυναμίες ἔφεραν τὴν κατάρρευση τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἦταν ἔνα πολυεθνικὸ κράτος, τὴν ἀποτελοῦσαν δηλαδὴ λαοὶ μὲ διαφορετικὲς γλῶσσες καὶ διαφορετικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ἡ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἦταν πάντοτε ἡ ἴδια, γιατὶ τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας ἄλλαζαν κάθε τόσο καὶ καινούριοι κάθε φορὰ λαοὶ ἔμπαιναν μέσα στὴν ἐπικράτειά της. Ὑπῆρχε πάντως ἔνας μόνιμος ἐθνολογικὸς πυρήνας, ποὺ τὸν ἀποτελοῦσαν οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Σιγὰ σιγὰ ὅλοι αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἔνιωσαν νὰ τοὺς ἐνώνῃ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια κρατικὴ διοίκηση, ἡ ἴδια χριστιανικὴ θρησκεία· ἀκόμα ἔνιωσαν σὰν κάτι δικό τους τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἀφοῦ ὁ τόπος ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖνοι οἱ μεγάλοι ἦταν καὶ τώρα ἡ βάση τῆς αὐτοκρατορίας. Μὲ τὸν καιρὸν ἡ αὐτοκρατορία μεταμορφώθηκε σ' ἔνα κράτος ποὺ εἶχε τὸ ὄνομα μόνο ρωμαϊκό, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν χριστιανικὸ καὶ ἑλληνικό. “Οσο μάλιστα πιὸ πολὺ στένευαν τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου, τόσο καὶ πιὸ φανερὴ γινόταν ἡ ἑλληνικότητά του. “Οταν ἐπεφτεῖ ἡ Κωνσταντινούπολη, οἱ κάτοικοι στὸ κέντρο καὶ στὶς ἐπαρχίες δὲ μιλοῦσαν μόνο ἑλληνικὰ ἀλλὰ εἰχαν καὶ συνείδηση ἑλληνική.” Ο ἴδιος ὁ τελευταῖος Κωνσταντίνος ὄνόμασε τὴν Πόλη «ἐλπίδα καὶ χαρὰ ὅλων τῶν Ἑλλήνων».

Αὐτὴ ἡ ἑλληνοχριστιανικὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία μὲ κέντρο τὴν Κωνσταντινούπολη — τὴ μόνη κοσμούπολη τῆς ἐποχῆς — δημιούργησε σπουδαῖο πολιτισμό, τὴν ὥρα ποὺ ἡ Εὐρώπη ἀγωνιζόταν νὰ βρῇ τὸ δρόμο της ἐπειτα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες μεταναστεύσεις ἀπολίτιστων λαῶν. “Ἄξιοι αὐτοκράτορες καλυτέρεψαν τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους καὶ κυβέρνησαν μὲ περισσότερη δικαιοσύνη ἀπὸ ἄλλοτε. Προστάτεψαν τὴ γεωργία, τὴ βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἔτσι ἔξασφάλισαν καλύτερη

*Αριστερά: δείγμα γραφής βυζαντινής μουσικής, άπο κώδικα τοῦ Ιωνίου αι. Δεξιά: ὁ Χριστός, ψηφιδωτὸς άπο τὴ Δέηση τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ιωνίου αι.

ζωή στούς κατοίκους. "Έκαμπαν ἔργα κοινῆς ὀφελείας (δρόμους, γέφυρες, ύδραγωγεία, λουτρά κλπ.), φιλανθρωπικά ίδρυματα (πτωχοκομεία, νοσοκομεία κλπ.) και ἔξωραιστικά μνημεῖα. Έκτός από τὸ κράτος καὶ ἡ Ἐκκλησία βοήθησε αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἀνάγκη.

Οι ἄνθρωποι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἔζησαν κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τῆς Ἐκκλησίας. ‘Ο αὐτοκράτορας θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του διορισμένο ἄπ’ τὸ Θεὸν καὶ ἐπαιρετὸ στέμμα του ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πατριάρχη. “Ολοι, ἄρχοντες καὶ λαός, ἦταν πολὺ θεοσεβεῖς. Γι αὐτὸν καὶ τὰ ἔργα τέχνης ποὺ δημιούργησαν εἶχαν σχέση μὲ τὴ χριστιανικὴ λατρεία: ναοί, ἀγιογραφία, ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία καὶ μουσική. ‘Η ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ εἰναι διπλὸς ποιός εξωριστὸς ἔδωσαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ θαυμάζεται ἀπὸ ὅλων τὸν κόσμο σήμερα. ‘Ανάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα, η Ἀγία Σοφία θεωρεῖται ἕνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Σ' αύτή τὴν ἐποχή, ποὺ ὅλοι ἐνδιαφέρονταν γιὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἔζησαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ τὴ σοφία

τους καὶ τὴν ἀρετή τους στερέωσαν καὶ πλούτισαν τὴν ὄρθοδοξη χριστιανική πίστη καὶ πέρασαν μέσα στὴ μεγάλη ἑλληνοχριστιανική παράδοση ποὺ φτάνει ὡς τίς ήμέρες μας.

Ἡ τάξη τῶν μορφωμένων ἔδειξε ἐπίσης μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου μελέτησαν τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἔκαμαν διορθώσεις καὶ σχόλια, κι ἔτσι φροντισμένα τὰ παρέδωσαν στοὺς νεώτερους.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Βυζαντίου δὲν εἶναι μόνο ὅτι δημιούργησε πολιτισμὸν μὲ βάση τὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη, ἀλλὰ καὶ ὅτι προετοίμασε τὴν Ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν στὴν Εὐρώπη. “Ἄν ἐπὶ δέκα καὶ πλέον αἰῶνες δὲν είχε ἀποκρούσει τὴν προέλαση τῶν ἡμιάγριων στιφῶν τῆς Ἀσίας, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀνώτερη μορφὴ ζωῆς ποὺ δημιούργησε τὸ ἑλληνικὸ καὶ χριστιανικὸ πνεῦμα θὰ είχε ἐξαφανισθῆ καὶ εύρωπαϊκὸς πολιτισμός, ὅπως τὸν ξέρομε σήμερα, δὲν θὰ ὑπῆρχε.

2. Μεσαιωνικὴ Εύρώπη (5ος-14ος αἰ. μ.Χ.) : Φέουδα, πύργοι καὶ σιδερόφραχτοι ίπποτες

Τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ποὺ μέσα στὰ ὅριά του περιέκλειε μεγάλο μέρος τῆς δυτικῆς καὶ κεντρικῆς Εύρωπης, καταλύθηκε μὲ τὴ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν τοῦ 5ου μ.Χ. αἰώνα. Στὰ ἐδάφη του εἰσχώρησαν Φράγκοι, Βησιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βουργούνδιοι, Βάνδαλοι, Ἀγγλοσάξωνες κ.ἄ. Λίγο ἀργότερα κατέβηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἰταλία οἱ Λομβαρδοί. Ἀπὸ τὸν 9ο-11ο αἰώνα νέο κύμα λαῶν πλημμύρισε τὴν Εύρώπη: Σαρακηνοὶ ἀπὸ τὰ νότια, Ούγγροι καὶ Σλάβοι ἀπὸ τὰ ἀνατολικὰ καὶ κυρίως Νορμανδοὶ ἀπὸ τὸ βοριά.

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ χάρτης τῆς Εύρωπης ἄλλαξε πολλὲς φορὲς ὅψη. Κρατίδια σχηματίστηκαν, ἄλλα ἐξαφανίστηκαν καὶ στὴ θέση τους ξεφύτρωσαν νέα. Οἱ νεόφερτοι λαοὶ τῆς Εύρωπης δὲν μπόρεσαν νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν ἔνα μεγάλο κράτος σὰν τὸ Βυζάντιο. ”Ἐγιναν δυὸ σοβαρὲς προσπάθειες, μιὰ ἀπὸ τὸ βασιλιά τῶν Φράγκων Καρλομάγνο (771-814) καὶ δεύτερη ἀπὸ τὸ βασιλιά τῶν Γερμανῶν ”Οθωνα τὸ Μέγα (936-

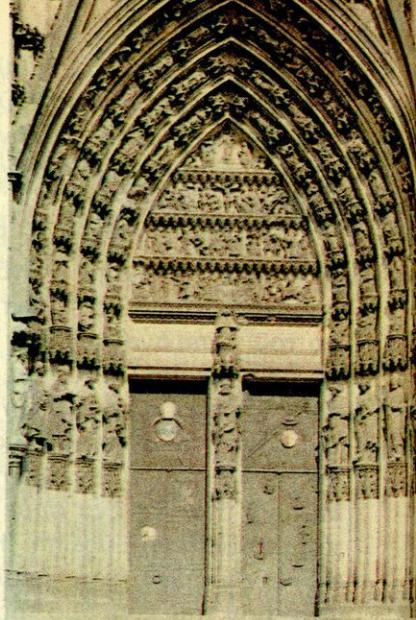
973). Καὶ οἱ δυὸι αὐτοὶ βασιλιάδες πῆραν τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τοῦ πάπα τὸ χέρι στὴ Ρώμη καὶ φιλοδόξησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν παλιὰ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ τὰ σχέδιά τους ναυάγησαν καὶ ἡ Εύρωπη κομματιάστηκε καὶ πάλι σὲ μικρότερα κράτη.

Οἱ λαοὶ τῆς Δυτικῆς Εύρωπης, ὁ ἔνας μετὰ τὸν ἄλλο, εἶχαν γίνει δῆλοι χριστιανοί. Αὔτὸ τὸ χρωστοῦσαν στὴν ιεραποστολικὴ δραστηριότητα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Γι αὐτὸ καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ πάπα ἀναγνώριζαν τὸ θρησκευτικὸ ἀρχηγὸ καὶ πνευματικὸ δόηγό τους. Ο πάπας ἀπόκτησε τεράστια δύναμη, ἀκόμα κι ἀνάμεσα στοὺς ἰσχυροὺς ἡγεμόνες τῆς Δύσης, ποὺ τὸν ἔβλεπαν ὅχι μόνο σὰν ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλὰ καὶ σὰν ἐπίτροπο τοῦ Θρόνου τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πέτυχε ἔτοι ὡς ἔνα σημεῖο νὰ συνενώσῃ μὲ ἄλλον τρόπο τὴν κομματιασμένη Εύρωπη. Ἡ ἔξουσία τοῦ πάπα ἐπάνω στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ἤταν ἀπόλυτη. Γιὰ δόσους τολμοῦσαν νὰ πᾶνε ἐναντίον του, εἶχε δυὸι τρομερὰ ὅπλα: τὸν ἀφορισμὸ καὶ ἀργότερα τὴν Ἱερὴ Ἐξέταση, ἔνα δικαστήριο ποὺ δίκαιζε τοὺς αἰρετικούς, ἐπιβάλλοντας σὲ πολλοὺς τὸ θάνατο ἐπάνω στὴν πυρά.

Οἱ λαοὶ, ποὺ οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις τοὺς ἔφεραν στὰ ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀνακατεύτηκαν μὲ τοὺς ντόπιους καὶ πῆραν πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ καὶ χριστιανικὸ τρόπο ζωῆς. Αὔτὸ φαίνεται πιὸ καθαρὰ στὶς νεολατινικές, λεγόμενες, γλῶσσες, ποὺ σχηματίστηκαν μὲ βάση τὴ λατινικῆ: Ἰταλική, γαλλική, Ἰσπανική, πορτογαλική. Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες πάντως οἱ ἄνθρωποι τῆς μεσαιωνικῆς Εύρωπης ἔζησαν μέσα στὴν ἀμάθεια καὶ τὴ δεισιδαιμονία. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα εἶχαν διαμορφωθῆ καὶ σταθεροποιηθῆ κάπως τὰ κυριότερα ἀπὸ τὰ εύρωπαικὰ κράτη, ὅπως περίπου τὰ ξέρομε σήμερα: Γαλλία, Ἀγγλία, Γερμανία, Ἰταλία, Ἰσπανία. Τότε ἀρχίσαν νὰ φανερώνωνται καὶ τὰ πρῶτα σημάδια ποὺ ἔφεραν τὴν Ἀναγέννηση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αριστερά: καθεδρικός ναός γοτθικού ρυθμού στην Ισπανία. Δεξιά: είσοδος ναού γοτθικού ρυθμού

3. Αναγέννηση: Τὸ ξύπνημα τῆς Εὐρώπης (15ος καὶ 16ος αἰώνας)

Μέσα στή μεσαιωνική εύρωπαϊκή κοινωνία πολλὰ πράγματα ἄλλαξαν μὲ τὸν καιρό. Ό πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης αὔξηθηκε πολὺ καὶ ἄρχισαν νὰ σχηματίζωνται τὰ πρῶτα μεγάλα ἀστικά κέντρα. Πολλοὶ ἄνθρωποι ζήτησαν διέξοδο στὴ βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ αὐτὰ τοὺς ἔφεραν πλούτη καὶ δύναμη. Οἱ σαυροφορίες ἦταν ἡ πρώτη ἔξοδος τῶν δυτικοευρωπαίων πέρα ἀπὸ τὸν περιορισμένο τους χῶρο στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ποὺ τοὺς ἄνοιξε μιὰ νέα πηγὴ πλοουτισμοῦ. Ἐκεῖ ἐπίσης γνώρισαν τὸν

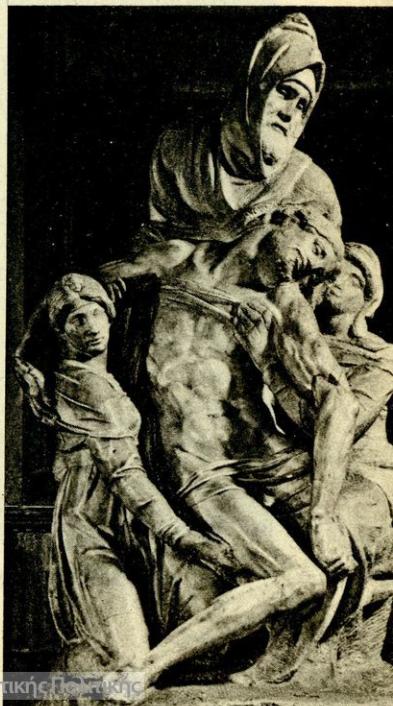
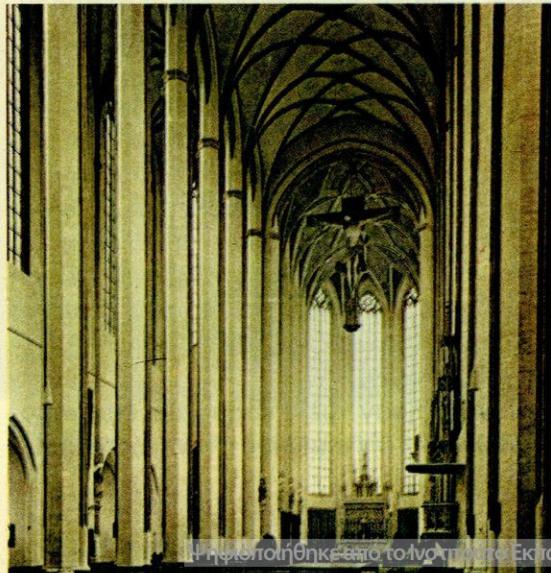
πολιτισμὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Ἀράβων καὶ ἐπωφελήθηκαν ἀπ' αὐτούς.

Ἄργότερα ἡ δίψα τους γιὰ πλουτισμὸ καὶ γιὰ γνωριμίᾳ μὲ ἄγνωστους κόσμους τοὺς ἔσπρωξε καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο. Ἔτσι ἔκαμαν τὶς μεγάλες ἀνακαλύψεις νέων θαλάσσιων δρόμων καὶ νέων ἡπείρων. Οἱ σπουδαιότερες ἀπ' αὐτὲς εἰναι: ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Κολόμβο (1492), ἡ ἀνακάλυψη τοῦ θαλάσσιου δρόμου πρὸς τὶς Ἰνδίες ἀπὸ τὸν Βάσκο ντὲ Γκάμα (1498) καὶ ὁ περίπλους τῆς γῆς ἀπὸ τὸν Μαγγελάνο (1519-1522).

Στὶς ἔξορμήσεις τους οἱ Εὐρωπαῖοι χρησιμοποίησαν δυὸ παλιὲς ἑφευρέσεις τῶν Κινέζων, τὴν ναυτικὴν πυξίδα καὶ τὴν πυρίτιδα. Μιὰ ἄλλη ἑφεύρεση, καθαρὰ εὐρωπαϊκὴ αὐτή, ἡ τυπογραφία τοῦ Γερμανοῦ Ἰωάννη Γουτεμβέργιου (1440), βοήθησε ὅσο τίποτε ἄλλο στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ διάδοση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Μέσα ἀπὸ τὶς ἄλλαγες αὐτὲς βγῆκε μιὰ νέα κοινωνικὴ τάξη,

*Αριστερά: ἐσωτερικὸ ναοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ.
Δεξιά: ἡ Ἀποκαθήλωση, τοῦ Μιχαηλάγγελου

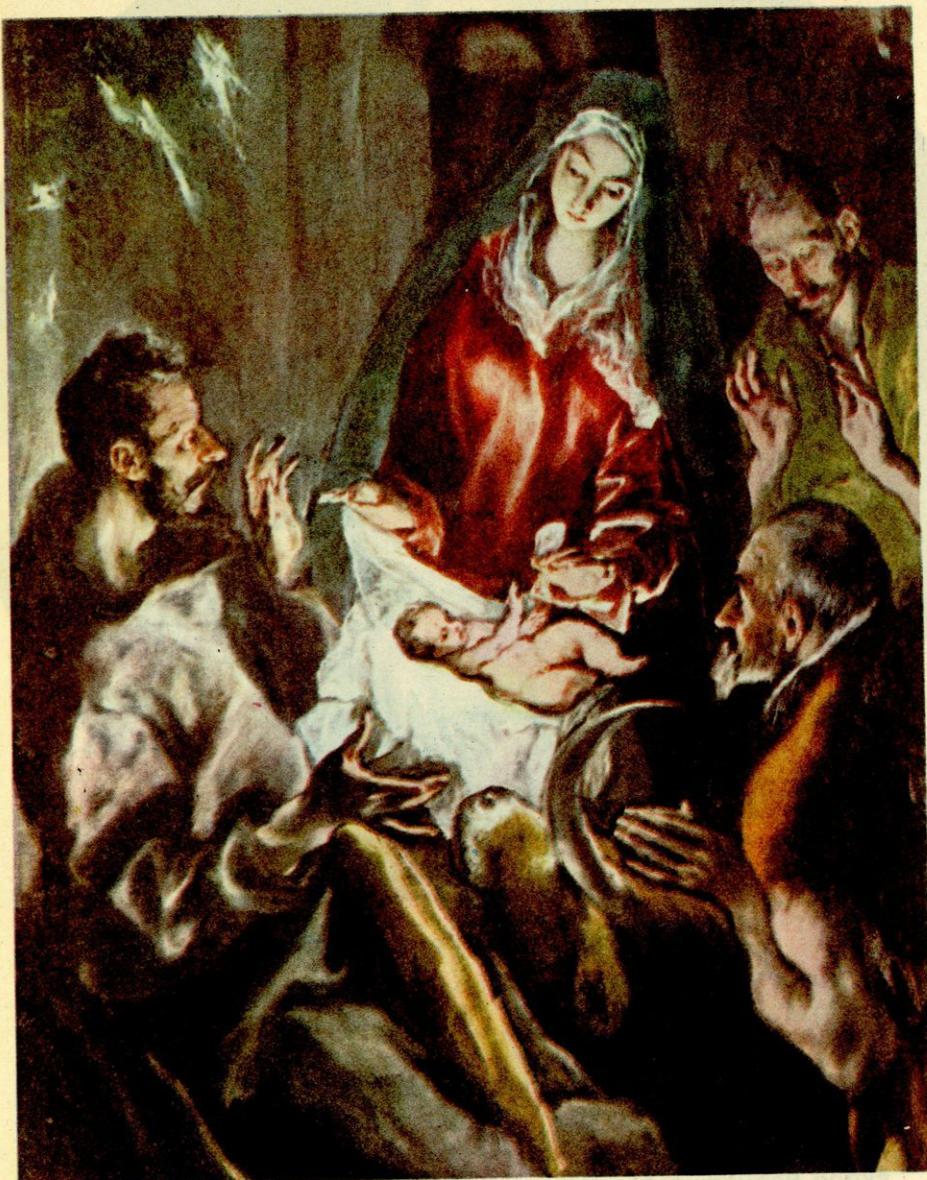

ή άστική. Ή τάξη αυτή, πού τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, ἡταν εὔκατάστατη καὶ φιλοπρόδη καὶ ἥθελε νὰ ἔχῃ δική της γνώμη σὲ όλα τὰ ζητήματα. Οἱ ἀστοὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἔδειξαν μεγάλο ἐνδιαφέρον στὴ μελέτη τῆς φύσης, στά γράμματα καὶ στὶς καλὲς τέχνες. Σ' αὐτὸ τοὺς βοήθησαν πολὺ οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες συγγραφεῖς, ποὺ τοὺς γνώρισαν ἀπὸ τοὺς "Αραβες καὶ τοὺς Βυζαντινούς. Πολλὰ χρωστᾶνε οἱ Εύρωπαιοι στοὺς μετανάστες τοῦ Βυζαντίου, ποὺ ἔγιναν οἱ δάσκαλοι τους στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά.

'Αλλὰ ή Ἀναγέννηση δὲν ξεπήδησε ἀπότομα, ἐκεὶ ποὺ κανεὶς δὲν τὴν περίμενε. Σημάδια τῆς φάνηκαν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αἰῶνες. 'Απὸ τὸ 12ο ἀκόμα αἰώνα ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή της ή γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ μὲ τοὺς ἐπιβλητικοὺς ὁξυκόρυφους ναούς της (βλέπε εἰκόνα). Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴν ἄνοιξαν τὰ πρῶτα πανεπιστήμια, ὅπως τῆς Βολώνιας, τῶν Παρισίων, τῆς Ὀξφόρδης κ.ἄ. Τὰ πανεπιστήμια ἔγιναν λαμπρὰ πνευματικὰ κέντρα καὶ ἔδωσαν μεγάλη ὥθηση στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. "Ἐνα ἄλλο βῆμα πρὸς τὴν Ἀναγέννηση ἡταν ή στροφὴ καὶ τῶν μορφωμένων ἀπὸ τὴ λατινικὴ πρὸς τὶς μητρικές τους γλώσσες. Τὴν ἀρχὴν ἔκαμε ἔνας μεγάλος Ἰταλός ποιητής, ὁ Δάντης (1265-1321), ποὺ ἔγραψε στὴ λαϊκὴ γλώσσα τῆς πατρίδας του τὸ ποιητικό του ἀριστούργημα «Θεία Κωμωδία».

Στοὺς δυὸ αἰῶνες τῆς Ἀναγεννήσεως (15ο καὶ 16ο) παρουσιάστηκαν μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες. 'Ακόμα καὶ σήμερα διαβάζομε μὲ εύχαριστηση τὸν «Γαργαντούά» τοῦ Γάλλου *Raupelai*, τὸν «Δὸν Κιχώτη» τοῦ Ἰσπανοῦ *θερβάντες* κ.ἄ. Τὸ Ἐθνικό μας Θέατρο καὶ ἄλλα θέατρα τοῦ κόσμου παρουσιάζουν κάθε χρόνο ἔργα τοῦ μεγάλου "Ἀγγλου δραματουργοῦ Οὐίλιαμ Σαικόπηρ. Στὰ μουσεῖα τῆς Ἰταλίας πλήθη ἐπισκεπτῶν θαυμάζουν τοὺς πίνακες καὶ τὰ γλυπτὰ τοῦ *Λεονάρδου* ντὰ Βίντσι, τοῦ *Μιχαὴλ* "Ἀγγελου καὶ τοῦ *Ραφαὴλ*. Οἱ Ἰσπανοὶ μὲ ιδιαίτερη ύπερηφάνεια προβάλλουν τὰ ἔργα τοῦ *Γκρέκο* (τοῦ "Ελληνα Δομήνικου Θεοτοκόπουλου), ποὺ εἶναι ἔνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ζωγράφους ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴν ἔζησαν τρεῖς κορυφαῖοι ἐπιστήμονες: ὁ *Κοπέρνικος* στὴν Πολωνία, ὁ *Γαλιλαῖος* στὴν Ἰταλία καὶ ὁ

Ἡ προσκύνηση τῶν ποιμένων, τοῦ Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Γκρέκο)

Η Παναγία τῆς καθέδρας, τοῦ Ραφαήλ

Βάκωνας στὴν Ἀγγλία. Οἱ δυὸι πρῶτοι ἀπέδειξαν κάτι ποὺ φαινόταν ἀπίστευτο ὡς τότε: δτὶ ἡ γῆ δὲν εἶναι τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος παρὰ κινεῖται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ὁ Βάκωνας ὑποστήριξε ὅτι δὲ μποροῦμε νὰ κάμωμε ἐπιστήμη, ἂν δὲν τὴ θεμελιώσωμε στὴν προσεκτικὴ παρατήρηση, στὸ πείραμα καὶ στὴ λογική. Ἀπὸ τότε ἡ ἐπιστήμη, ἀκολουθώντας τὰ διδάγματά τους, ἔκαμε θεαματικὰ ἄλματα καὶ ἔφθασε στὴ σημερινὴ διαστημικὴ ἐποχή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. Ό στορωπος της ιστορίας και ή αίωνιότητα	5
2. Μέτρηση του ιστορικού χρόνου· χρονολογία.....	6
3. Διαίρεση της ιστορίας	7
4. Σύντομη άνασκόπηση της ιστορίας της Γ' και Δ' τάξης.....	7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

1. Ποιά ήταν ή πατρίδα τῶν Ρωμαίων	9
2. Τί λέει ο μύθος γιὰ τὴν κτίση καὶ τὸν ἐποικισμὸν τῆς Ρώμης.....	10
3. Τί μαθίνομε ἀπὸ τὴν ιστορία γιὰ τὸ ξεκίνημα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.....	13
4. Οἱ Ρωμαῖοι κάνουν τὶς πρώτες μεγάλες τους ἔξορμήσεις	14
5. Ἡ Ἑλλάδα καὶ τὰ Ἑλληνιστικὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι στὸ ρωμαϊκὸ κίνδυνο	17
6. Τί βοήθησε στὴν ἔξαπλωση καὶ τὴ στερέωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.....	21
7. Ἐνα κοινοϊστορικὸ γεγονός: ή ἐμφάνιση καὶ ή ἔξαπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ.....	24
Τὸ ἔξερες αὐτό;	36
Ἐργασίες	39

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306-337 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιά ήταν ή κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας στὶς παραμονὲς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κωνσταντίνου.....	44
--	----

2. Ποιός ήταν ὁ Κωνσταντίνος καὶ πῶς ἔγινε μονοκράτορας	44
3. Ποιός ήταν τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου ποὺ ἔκαμαν τὴν ἱστορία νὰ τὸν ὀνομάσῃ Μέγα	
α) Ὁ χριστιανισμὸς βρίσκει τὸν προστάτη του	46
β) Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ μεσαίωνα βρίσκει τὸ ἑθνικό του κέντρο	47
γ) Ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία βρίσκει τὸν ἀναδιοργανωτὴ καὶ ὑπερασπιστὴ τῆς	50
4. Ἰουλιανὸς (361 - 363 μ.Χ.)	
Τὸ ἥξερες αὐτό;	51
Ἐργασίες	52

2

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379 - 395 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ὁ Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τὴν ὄρθοδοξη χριστιανική θρησκεία	55
2. Ὁ Μ. Θεοδόσιος τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδιαίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους	57
3. Σημαντικὰ πρόσωπα καὶ ἔργα στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου	60
4. Ἡ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν	61
Τὸ ἥξερες αὐτό;	64
Ἐργασίες	65

3

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αι. μ.Χ.)

1. Ποιός ήταν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ποιοὺς εἶχε συνεργάτες	68
2. Τί ήταν ἡ στάση τοῦ «ύκα»	70
3. Τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ πάει νὰ γίνη πραγματικότητα	72
4. Πιὸ μεγάλος στὰ ἔργα εἰρήνης	75
5. Οι διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	79
Τὸ ἥξερες αὐτό;	80
Ἐργασίες	81

4

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αι. μ.Χ.)

1. «Ἔνας καθαρὰ βυζαντινὸς «πιστὸς ἐν Χριστῷ βασιλεὺς»	83
2. Σὲ τί κατάσταση βρήκε ὁ Ἡράκλειος τὸ κράτος	84
3. «Ἔνας ιερός πόλεμος γιὰ τὸν Τίμιο Σταυρὸν	85
4. «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια»	86
5. Μετὰ τοὺς Ἀβαροσλάβους καὶ τοὺς Πέρσες οἱ «Ἀραβεῖς	87

6. Τὸ ὑγρὸ πῦρ σώζει τὴ Βασιλεύουσα	92
7. Ἔνας νέος ἐπίφοβος λαός στὰ βόρεια σύνορα: οἱ Βούλγαροι.....	93
8. Κέρδη καὶ ζημίες ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους	93
Τὸ ἥξερες αὐτό;.....	94
Ἐργασίες.....	95

5

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717-867 μ.Χ.)

1. Ποιὸς ἦταν ὁ ιδρυτής τῆς δυναστείας καὶ ποιὸς ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς Ἰσαύρους καὶ τοὺς συνεχιστές τους	99
2. Οἱ Βυζαντῖνοι ἀνταχαιτίζουν τὴν ὄρμὴ τῶν Ἀράβων	101
3. Οἱ Βυζαντῖνοι ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Βουλγάρους, ἐμφάνιση τῶν Ρώσων....	102
4. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι γίνονται χριστιανοί	103
5. Ἡ εἰκονομαχία, μιὰ θρησκευτικὴ διαμάχη ποὺ διχάζει τοὺς Βυζαντινούς	105
6. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀποένωση ἀπὸ τὴ Δύση.....	107
7. Πρώτα σημάδια γὰ μιὰ ἀναγέννηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων	108
Τὸ ἥξερες αὐτό;.....	109
Ἐργασίες.....	110

6

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ
Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867-1057 μ.Χ.)

1. Ὁ ιδρυτής τῆς δυναστείας, οἱ σημαντικότεροι αὐτοκράτορες καὶ τὰ κυριότερα γεγονότα.....	113
2. Οἱ Βυζαντῖνοι περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων	114
3. Οἱ Βυζαντῖνοι ἔξουδετερώνουν τὸ βουλγαρικὸ κίνδυνο	118
4. Ρώσοι, Ούγγροι, Πατσινάκες... Οἱ ἐπικίνδυνοι γείτονες τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔχουν τελειωμό.....	120
5. Οἱ Βυζαντῖνοι κάνουν μάταιες προσπάθειες νὰ κρατηθοῦν στὴν Ἰταλία.....	121
6. Ἡ τέχνη καὶ τὰ γράμματα σὲ ἀνθηση.....	122
Τὸ ἥξερες αὐτό;.....	124
Ἐργασίες.....	126

7

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057 - 1204)

1. Κυριότεροι αὐτοκράτορες καὶ γεγονότα	129
2. Σελτζούκοι Τούρκοι: οἱ νεοφώτιστοι τοῦ ισλαμισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ	130
3. Νορμανδοὶ καὶ σταυροφόροι ἀπὸ τὴ Δύση σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα.....	132

- a) Ἐπιδρομές τῶν Νορμανδῶν .....
 β) Σταυροφορίες .....
 4. Ἡ ἀνοικη τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης συνεχίζεται.....
 Τὸ ἥξερες αὐτό; .....
 Ἐργασίες.....

8

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1204 - 1453)

1. Ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἀπλώνε τὴν κυριαρχία του τὸ Βυζάντιο.....
 α) Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Ἰωαννίτες ἵπποτες .....
 1. Τὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν .....
 2. Τὸ πριγκηπάτο τῆς Ἀχαΐας .....
 3. Ἡ Ρόδος .....
 4. Οἱ Βενετοί .....
 5. Οἱ Γενουάτες .....
 β) Χωριστά κρατίδια μὲ βυζαντινούς ἄρχοντες .....
 1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας .....
 2. Τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου.....
 3. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας .....
 4. Τὸ δεσποτάτο τοῦ Μιστρᾶ .....
 2. Τὸ Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων.....
 α) Βρέθηκε κυκλωμένο ἀπὸ πολλούς καὶ ἐπικίνδυνους ἔχθρούς .....
 β) Δὲν εἶχε οἰκονομικὰ μέσα, οὕτε στρατὸ καὶ στόλο .....
 γ) Πολλοί ἀπὸ τούς Παλαιολόγους δὲ στάθηκαν στὸ ὑψος τῆς ἀποστολῆς τους στὶς δύσκολες ἐκείνες περιστάσεις .....
 3. Οἱ Ὁθωμανοί Τούρκοι .....
 4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης .....
 5. Τελευταίες ἀναλαμπές στὰ γράμματα καὶ τίς τέχνες
 Τὸ ἥξερες αὐτό; .....
 Ἐργασίες.....

9

BYZANTIO KAI EYRΩPI

1. Βυζάντιο (4ος - 15ος αι. μ.Χ.): ἔνας φάρος μὲ χριστιανικὸ καὶ Ἑλληνικὸ φῶς μέσα στὰ σκοτάδια τοῦ Μεσαίωνα .....
 2. Μεσαιωνικὴ Εύρωπη (5ος - 14ος αι. μ.Χ.): Φέουδα, πύργοι καὶ σιδερόφραχτοι ἵπποτες .....
 3. Ἀναγέννηση: Τὸ ξύπνημα τῆς Εύρωπης (15ος καὶ 16ος αιώνας).....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

024000019790

ΕΚΔΟΣΙΣ Β' 1975 (VII) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 185.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2593 / 19 - 5 - 1975

*Εκτύπωσις : ΧΡΥΣ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Α.Ε. - Βιβλιοδεσία : Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.

